

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

САХНІЙ АЛІНА ВІТАЛІЇВНА

УДК 342.95:351.86(477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ
ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЖІНКАМИ В УКРАЇНІ**

Спеціальність – 081 «Право»

Галузь знань – 08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А.В. Сахній

Науковий керівник **Боровик Андрій Володимирович**, кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2024

АНОТАЦІЯ

Сахній А. В. Адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2024.

У дисертації представлено комплексне розкриття проблематики адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками в Україні через призму реалізації адміністративно-правового регулювання та адміністративно-правового впливу з боку держави на впорядковану та структурно узгоджену модель військово-службових відносин, яка враховує важливість врегулювання та захисту прав жінок у військовій сфері, зокрема на рівні законодавства та адміністративних процедур.

Визначено, що у сучасному цивілізованому суспільстві гендерна рівність є важливою категорією, від якої залежить розвиток суспільства в економічній, соціальній, культурній, політичній та інших сферах. Орієнтація на європейську та євроатлантичну інтеграції, визнаючи одним з ключових принципів гендерну рівність, зумовлює необхідність розробити чітку систему юридичного закріплення і реалізації зазначеного принципу при проходженні військової служби. Водночас самого лише нормативного закріплення на всіх ієрархічних рівнях нормативно-правового забезпечення не достатньо. Виникає потреба у створенні та ефективному функціонуванні інструментарію гарантування та захисту рівних прав і можливостей людини – чоловіка та жінки – з урахуванням, що жінки та чоловіки в силу анатомічних, нейрологічних, фізіологічних особливостей можуть потребувати різних ресурсів/знарядь/зусиль для досягнення ідентичного результату.

Сформовано, що адміністративно-правове забезпечення проходження жінками військової служби – це організаційно-управлінська діяльність держави в особі спеціально уповноважених на те суб'єктів, що полягає у застосуванні визначених адміністративних засобів, способів, прийомів і іншого адміністративно-правового

інструментарію, що передбачено і гарантовано адміністративними нормами, з метою визначення та упорядкування механізму вступу жінками на військову службу, отримання звання та присвоєння нового звання, нагородження, заохочення, переміщення по службі, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, атестування, використання відпусток, процедурних питань звільнення військовослужбовців-жінок та безпосереднє виконання обов'язків під час проходження військової служби.

Узагальнено, що елементи механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби (у варіації правових норм, актів їхньої реалізації та правовідносин) є всеохопними за своїм змістом та формою, а тому не слід його «загромаджувати та обтяжувати» додатковими правовими категоріями структурного наповнення. Єдиним виключенням визначено необхідність виокремлення гарантій забезпечення прав військовослужбовців-жінок як окремої категорії, оскільки це питання стосується особливого контексту військової служби та вимагає специфічних заходів для забезпечення рівних умов та можливостей для чоловіків і жінок в оборонних справах країни.

Визначено, що порядок, умови та особливості проходження військової служби та соціального захисту військовослужбовців врегульовано спеціальним національним законодавством. Розкрито сутність соціальних гарантій, які передбачені Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України. Обґрунтовується, що, на перший погляд, соціальний захист військовослужбовців-жінок є дещо вищого рівня, а законодавство частково містить дискримінаційні норми в частині охорони батьківства. Однак такі «привілеї» в більшій мірі пов'язані з особливостями захисту жінок, їх прав на материнство та забезпечення охорони дитинства.

Схарактеризовано законодавчі обмеження для військовослужбовців-жінок у сфері проходження військової служби з узагальненням, що:

– перелік випадків, які не мають ознак дискримінації за ознакою статті, визначені у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», обумовлені захистом та охороною репродуктивного здоров'я, яке наразі

є в пріоритеті;

– заборони, визначені Законом України «Про охорону праці», обумовлені необхідністю особливого захисту жінок в силу фізіологічних особливостей та поєднанні материнства з трудовою діяльністю. Разом з тим, слід урахувувати, що трудове законодавство потребує реформування та імплементації європейського законодавства з тих чи інших питань;

– адаптація зарубіжного досвіду в контексті забезпечення можливості жінки самостійно вирішувати питання своєї трудової діяльності та включення його в систему вітчизняного військового законодавства потенційно має позитивну спрямованість, оскільки не містить категоричних заборон. Військова сфера не є виключенням, а тому слід забезпечити можливість жінки реалізовувати себе у професійній діяльності та одночасно, залишивши гарантії у сфері охорони праці, надавши можливість вирішувати самостійно в якому обов'язку користуватись ними.

Розкрито проблематику проходження жінками військової служби в складі сил територіальної оборони. Виявлено, що чинне законодавство не містить будь-яких заборон щодо вступу до сил територіальної оборони жінок, однак нормативно-правова база потребує чіткої регламентації необхідності залучення до сил територіальної оборони жінок. Звернено увагу на питання військового обліку і мобілізації жінок, що загалом є проблемним, адже інтерпретація змісту основних юридичних аспектів з цього питання значно різняться.

Здійснивши аналіз досвіду проходження жінками військової служби в країнах НАТО, наголошуючи на досвіді США як країни, що є однією з найбільш економічно та технологічно розвинутих, є засновником НАТО, а також своєчасно реагує на нові виклики та потреби суспільства, в тому числі й з гендерних питань, а армія якої займає визначальне місце, що підтверджується спеціальними рейтингами, узагальнено, що:

– існує суттєва різниця в структурі нормативно-правового регулювання проходження військової служби жінками в США та Україні, що обумовлено різними системами законодавства в країнах, різними етапами впровадження принципу гендерної рівності під час проходження військової служби тощо. Законодавство

США є більш консолідованим, постійно аналізується і вдосконалюється. Особливе місце в системі військового законодавства займають армійські статuti;

– здійснюючи комплектування армії, США приділяє особливу увагу не лише кількісним показникам, а й висуває високі вимоги щодо освітнього рівня потенційних військовослужбовців та жорсткі вимоги до рівня фізичної підготовки. Важливо, що під час безпосереднього проходження військової служби необхідно періодично підтверджувати відповідність таким вимогам, від чого залежатиме просування по службі. При цьому уряд США (військове керівництво) регулярно проводить дослідження дотримання принципу гендерної адаптивності при введенні новацій щодо проходження військової служби;

– США постійно працює над гармонізацією та вдосконаленням законодавства щодо забезпечення гарантій з захисту материнства/батьківства та охорони дитинства під час проходження військової служби. Вдосконалення системи законодавства США та впровадження різних заходів соціальної підтримки військовослужбовців активно направлені на подолання гендерних викликів і створення можливостей для опанування професії військовослужбовця кожній людині, незалежно від статі.

У межах розкриття тенденцій удосконалення адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні обґрунтовано необхідність:

– в загальному аспекті: 1) оптимізації окремих аспектів формування та реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони задля забезпечення можливості відповідним органам протистояти негативним політико-соціальним, економічним та гуманітарним загрозам у спосіб завчасної превенції. З-поміж іншого йдеться про доцільність забезпечення доступу до військової служби, порядку її проходження з урахуванням не лише реальних загроз країні, а й встановлення і забезпечення прав, гарантій, свобод військовослужбовця з розрахунку наявних та потенційних загроз безпековому середовищу; 2) легітимації гендерних відносин (доопрацювання та вдосконалення) допоки гендерна рівність в усіх сферах життєдіяльності та функціонування державного та приватного секторів не буде сприйматись автоматично, так би мовити, «за замовчуванням»; 3) повного

викорінення гендерних стереотипів в частині відвертої чи прихованої прихильності до представників тієї, чи іншої статті;

– в аспекті стратегічного планування забезпечення національної безпеки України – пункт 10 статті 60 Стратегії національної безпеки України, який викладено у редакції «ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» доповнити та викласти у такій редакції: «ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків з метою поліпшення їх становища»;

– в аспекті військового менеджменту – 1) інтеграції гендерної політики у військову сферу та дотримання вказаного курсу ще на етапі визначення цілей реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва (з огляду на таку відсутність наразі доцільним є внесення змін до Стратегічного оборонного бюлетеня в частині формулювання чіткості ціле покладання, зокрема за наслідками виконання завдання щодо ефективного управління кар'єрним зростанням військовослужбовців має бути: «запроваджено людиноцентричний підхід до управління кар'єрою військовослужбовця, що гарантує рівні права та можливості чоловіка та жінки (або: кожного військовослужбовця, незалежно від статі), з урахуванням їх освіти, професійного розвитку, стану здоров'я та певних індивідуальних особливостей, впроваджено принцип меритократичності під час просування по службі військовослужбовців, присвоєння їм військових звань та призначення на вищі посади.»); 2) на рівні Стратегічного оборонного бюлетеня України закріпити наступні завдання: «2.3.4 Упровадження оновленої та якісної мотиваційної системи, в тому числі матеріального та компенсаційного характеру, для військовослужбовців, які під час проходження військової служби демонструють не лише оволодіння навиками професійної компетентності, наслідком чого є кар'єрне зростання, а й ініціативність в реалізації програм інтегрування гендерної політики та патріотичного виховання; 2.3.5. Створення сприятливих умов для проходження військової служби військовослужбовцям, які мають малолітніх дітей»;

– в аспекті медичного забезпечення – в межах реалізації завдання

Стратегічного оборонного бюлетеня щодо медичного забезпечення, очікуваним результатом вважати не просто «...створено систему медичного забезпечення Збройних Сил України...», а «...«...створено систему медичного забезпечення Збройних Сил України, яка ураховує особливості біологічних процесів жінок та чоловіків,...»;

– в аспекті соціального захисту – 1) частину першу статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» після слів «...лише за рішенням Верховної Ради України.» доповнити таким реченням: «Залучення військовослужбовців жінок до вказаних робіт відбувається з дотриманням законодавства про охорону праці жінок, охорони материнства та дитинства»; 2) статтю 1⁻² Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» доповнити окремим абзацом: «Військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Ці пільги поширюються на батьків з числа військовослужбовців, які виховують дітей без матері (у разі її смерті, позбавлення батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей)»; 3) виключити частину п'яту статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»;

– в аспекті речового забезпечення – статтю 9⁻¹ Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» доповнити вказівкою – «Задоволення потреб в частині речового забезпечення військовослужбовців здійснюється з урахуванням анатомічно-фізіологічних особливостей чоловіків та жінок»;

– в аспекті управлінської діяльності – внесення змін до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, зокрема: 1) статтю 59 доповнити: а) абзацами: «сприяти інтеграції гендерної рівності у всіх напрямках діяльності під час виконання функціональних обов'язків»; «приймати участь в розробці та безпосередньо вживати заходи щодо утвердження гендерної рівності в колективі»;

б) обов'язком командира (начальника): «організувати та здійснювати заходи на упередження/виявлення негативних наслідків, які можуть настати внаслідок гендерно-зумовленого насильства, а у разі їх настання – ініціювати притягнення до відповідальності винних осіб»; 2) пункти, які визначають обов'язки посадових осіб, що наділені керівними функціями, доповнити зобов'язанням за змістом на кшталт: «неухильно дотримуватись та сприяти інтеграції принципу гендерної рівності з метою забезпечення рівних прав, свобод та можливостей особового складу, не залежно від статі»; 3) визначити заходи з ініціювання та участі керівників в межах повноважень, наданих посадовою інструкцією, в організації та проведенні заходів задля збільшення потенціалу військовослужбовців для подальшого просування по службі, зокрема жінок на посади, доступ до яких тривалий час було обмежено (такими заходами можуть бути створення спеціальних тренінгів, зборів, де жінки зможуть удосконалити свої навички, покращити фізичну підготовку, якщо того вимагає посада, на яку жінка має намір претендувати); 4) додати положення: «Всі військовослужбовці мають рівні права та обов'язки незалежно від статі. Кожному гарантується створення рівнозначних умов та можливостей проходження військової служби. У випадку вчинення протиправних діянь (бездіяльності) чоловіки та жінки відповідають та несуть відповідальність на рівних умовах, з урахуванням особливостей, встановлених з метою охорони праці жінок, материнства, батьківства та дитинства»;

– в аспекті унормування розміщення військовослужбовців – статтю 132 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України після слів: «Усі жилі та нежилі приміщення і територія військової частини розподіляються між підрозділами командиром військової частини» доповнити словами: «та облаштовуються з урахуванням фізіологічних, гігієнічних потреб військовослужбовців»;

– в аспекті унормування вимог до зовнішнього вигляду військовослужбовців – нормативно визначити у межах Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України вимоги до зовнішнього вигляду жінок та чоловіків, зокрема: 1) жінкам дозволити використання денного макіяжу у відтінках максимально наближених до натурального кольору шкіри; помірна довжина нігтів та у разі наявності покриття –

виключно натурального кольору; прикраси у вигляді однієї пари сережок у вухах, відсутність пірсингу на відкритих ділянках шкіри; не мати видимих татуювань тощо; 2) чоловікам заборонити використання будь-якої декоративної косметики, а також покриття нігтів лаком (в тому числі безколірним); заборона носити деякі зачіски: дреди, ірокези тощо; не носити прикраси у вигляді сережок та перснів, крім шлюбної обручки (за умови дотримання заходів безпеки) тощо;

– в аспекті забезпечення військової дисципліни – закріплення у межах Дисциплінарного статуту Збройних Сил України положення про те, що військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця «ставитися з повагою до кожного військовослужбовця незалежно від статі та утримуватись від будь-яких дій (бездіяльності), які можуть бути розцінені як такі, що мають дискримінаційні ознаки (в тому числі сексуального характеру)» у спосіб внесення змін в статтю 4 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України». Не зайвим буде також положення про те, що: «Застосування заохочень та накладення дисциплінарних стягнень здійснюється на підставі оцінки результатів заслуг військовослужбовця/обсягу невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків та наслідків, що таким спричинені. Визначаючи наявність підстав для заохочення чи дисциплінарного стягнення та обираючи їх вид не допускається враховувати стать, національність, віросповідання військовослужбовця».

Ключові слова: адміністративно-правове забезпечення, адміністративно-правове регулювання, військова служба, публічна служба, військовослужбовці-жінки, гендерна рівність, проходження військової служби, соціальний захист.

SUMMARY

Sakhnii, A. V. Administrative and Legal Framework for Military Service by Women in Ukraine. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

Thesis for obtaining a scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 081 «Law». – Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2024.

The thesis identifies the existing gaps in the current legislation and law enforcement practice regarding the particularities

The thesis reveals in a comprehensive manner the issues of administrative and legal framework for military service by women in Ukraine through the prism of administrative and legal regulatory framework and administrative and legal influence of the State on an orderly and structurally coherent model of military service relations, which allows for the importance of regulating and protecting women's rights in the military sphere, in particular at the level of legislation and administrative procedures.

It is determined that in a modern civilised society, gender equality is an important category that affects the development of society in the economic, social, cultural, political and other fields. Orientation towards European and Euro-Atlantic integration, recognising gender equality as one of the key principles, requires the development of a clear system of legal consolidation and implementation of this principle during military service. However, the mere enshrining of the legal framework at all hierarchical levels is not enough. There is a need to create and effectively function tools to guarantee and protect equal human rights and opportunities for men and women, considering that women and men, due to their anatomical, neurological and physiological characteristics, may require different resources/tools/efforts to achieve the same result.

It is formulated that administrative and legal framework for women's military service is organisational and administrative activities of the State represented by specially authorised entities, which involves the implementation of certain administrative means, methods, techniques and other administrative and legal instruments provided for and guaranteed by administrative provisions, in order to define and regulate the mechanism for women's enlistment in the military, obtaining a rank and assignment of a new rank,

awarding, encouragement, promotion, training, retraining, advanced training, certification, use of leave, procedural issues of dismissal of servicewomen and direct performance of duties, etc. during military service.

The author summarises that the elements of the mechanism for implementing administrative and legal support for women's military service (in the variation of legal provisions, acts of their implementation and legal relations) are considerably extensive in their content and form, and therefore it should not be "cluttered and burdened" with additional legal categories. The only exception is the need to distinguish the guarantees of the rights of servicewomen as a separate category, as this issue relates to the special context of military service and requires specific measures to ensure equal conditions and opportunities for men and women in the country's defence affairs.

It is determined that the procedure, conditions and specific features of military service and social protection of military personnel are regulated by special national legislation. The author reveals the essence of social guarantees provided for by the Regulations on Military Service in the Armed Forces of Ukraine. The author argues that, at first glance, social protection of servicewomen is somewhat higher, while legislation partially contains discriminatory provisions in terms of paternity protection. However, such "privileges" are more related to the particularities of protection of women, their rights to maternity and child protection.

The author characterises the legislative restrictions for servicewomen in the field of military service, summarising that:

– The list of cases that do not have signs of discrimination on the basis of gender, as defined in the Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men", is conditioned by the protection and care of reproductive health, which is currently a priority;

– Prohibitions set out in the Law of Ukraine "On Labour Protection" are due to the need for special protection of women due to their physiological characteristics and combining motherhood with work. Meanwhile, it should be noted that labour legislation requires reform and implementation of European legislation on certain issues;

– Adaptation of foreign experience in the context of ensuring the possibility for

women to independently decide on their labour activities and its inclusion in the system of national military legislation has a potentially positive orientation, as it does not contain categorical prohibitions. The military sector is not an exception, and therefore, it is necessary to ensure that women are able to realise themselves in their professional activities, while at the same time, leaving guarantees in the field of labour protection, allowing them to decide on their own to what extent they can use them.

The problem of women's military service in the territorial defence forces is revealed. It is found that current legislation does not contain any prohibitions on women joining the territorial defence forces, but the legal framework should clearly regulate the need to involve women in the territorial defence forces. Attention is drawn to the issue of military registration and mobilisation of women, which is generally problematic, since the interpretation of the content of the main legal aspects on this issue varies significantly.

An analysis of the experience of women's military service in NATO countries, focusing on the experience of the United States as a country that is one of the most economically and technologically developed, is a founder of NATO, and also responds in a timely manner to new challenges and needs of society, including gender issues, and the army is decisive, as evidenced by special ratings, enables to summarise that:

– The structure of the regulatory framework for women's military service in the United States and Ukraine differs significantly due to different legislative systems in the countries, different stages of implementation of the principle of gender equality in military service, etc. The US legislation is more consolidated, and is constantly being analysed and improved. A special place in the system of military legislation is occupied by army regulations;

– In recruiting its army, the United States focuses not only on quantitative indicators, but also puts forward high requirements for the educational level of potential military personnel and strict requirements for physical fitness. Moreover, during the actual military service, it is necessary to periodically confirm compliance with such requirements, which will determine the promotion. In addition, the U.S. government (military leadership) regularly conducts research on compliance with the principle of gender adaptability when introducing innovations in military service;

– The United States constantly works to harmonise and improve legislation to ensure guarantees of maternity/paternity and child protection during military service. Improvements to the US legal system and the initiation of various social support measures for military personnel are actively aimed at overcoming gender challenges and creating opportunities for everyone, regardless of gender, to master the profession of a military officer.

In order to reveal the trends in improving the administrative and legal framework for women's military service in Ukraine, the author substantiates the need for:

– In a general aspect: 1) optimisation of certain aspects of the formation and implementation of public policy on national security and defence in order to enable the relevant authorities to counter negative political, social, economic and humanitarian threats through early prevention. Among other things, this refers to the expediency of ensuring access to military service and the procedure for its completion, considering not only real threats to the country, but also the establishment and enforcement of rights, guarantees, and freedoms of military personnel, given the existing and potential threats to the security environment; 2) legitimising gender relations (refining and improving) until gender equality in all aspects of life and functioning of the public and private sectors is not perceived automatically, so to speak, by default; 3) complete eradication of gender stereotypes in terms of open or hidden favouritism towards representatives of one or the other sex;

– In the aspect of strategic planning for ensuring the national security of Ukraine - paragraph 10 of Article 60 of the National Security Strategy of Ukraine, which is set out in the wording "effective implementation of public policy on ensuring equal rights and opportunities for women and men", should be supplemented and set out in the following wording "effective implementation of public policy on ensuring equal rights and opportunities for women and men in order to improve their situation";

– In the aspect of military management – 1) integration of gender policy into the military sector and adherence to this course at the stage of defining the goals of public policy in the military, defence and military construction (given this lack, it is currently advisable to amend the Strategic Defence Bulletin to make clear the objectives, in particular, based on the results of the task of effective management of career development of military

personnel: "a human-centred approach to managing the career of a serviceman has been initiated, *which guarantees equal rights and opportunities for men and women (or: every serviceman, regardless of gender)*, considering their education, professional development, *health and certain individual characteristics*, the principle of meritocracy has been implemented in the promotion of military personnel, assignment of military ranks and appointment to higher positions."); 2) the following tasks should be enshrined in the Strategic Defence Bulletin of Ukraine: "2.3.4 Implementation of an updated and high-quality motivational system, including material and compensatory incentives, for military personnel who, during their military service, demonstrate not only mastery of professional competence skills, which results in career growth, but also initiative in implementing programmes of gender policy integration and patriotic education; 2.3.5. Creating conditions favourable for military service for military personnel with young children;

– In the aspect of medical support – as part of the implementation of the task of the Strategic Defence Bulletin on medical support, the expected result should be considered not just "...a system of medical support for the Armed Forces of Ukraine...", but "... a system of medical support for the Armed Forces of Ukraine that takes into account the specific biological processes of women and men,...";

– In the aspect of social protection – 1) Part one of Article 8 of the Law of Ukraine "On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families" after the words "...only by the decision of the Verkhovna Rada of Ukraine." add the following sentence: «Servicewomen shall be engaged in the above-mentioned work in compliance with the legislation on labour protection of women, maternity and childhood protection"; 2) Article 1-² of the Law of Ukraine "On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families" should be supplemented with a separate paragraph: "Servicewomen enjoy all the benefits provided for by the legislation on social protection of women, maternity and childhood protection. These benefits apply to fathers from among servicemen who are raising children without a mother (in case of her death, deprivation of parental rights, during their stay in a healthcare facility and in other cases of absence of maternal care for children)"; 3) Part five of Article 11 of the Law of Ukraine "On Social and Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families" should be deleted;

– In the aspect of material support – Article 9-¹ of the Law of Ukraine "On Social Legal Protection of Servicemen and Members of Their Families" should be supplemented with the following instruction: "The needs of military personnel in terms of material support are met with due regard for the anatomical and physiological characteristics of men and women";

– In the aspect of management activities – amendments to the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine, in particular 1) Article 59 should be supplemented with: a) paragraphs: "to promote the integration of gender equality in all areas of activities in the course of performing functional duties"; "to participate in the development and directly take measures to promote gender equality in the team"; b) the duty of the commander (chief): "to organise and implement measures to prevent/identify negative consequences that may occur as a result of gender-based violence, and in case of their occurrence, to initiate prosecution of perpetrators"; 2) the clauses defining the duties of officials with managerial functions should be supplemented with an obligation of the following content: "to strictly observe and promote the integration of the principle of gender equality in order to ensure equal rights, freedoms and opportunities for personnel, regardless of gender"; 3) to identify measures on initiation and participation of managers, within the powers granted by the job description, in organising and conducting activities to increase the potential of military personnel for further promotion, in particular, for women to positions to which access has been limited for a long time (such measures may include special trainings, meetings where women can improve their skills, improve physical fitness, if required by the position for which they intend to apply); 4) add the following provision: "All military personnel have equal rights and duties regardless of gender. Everyone is guaranteed equal conditions and opportunities for military service. In case of committing unlawful acts (omissions), men and women are responsible and liable on equal terms, with due regard for the specifics established for the protection of women's labour, maternity, paternity and childhood."

– In the aspect of regulating the accommodation of military personnel, Article 132 of the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine shall be supplemented after the words: "All residential and non-residential premises and the territory of a military

unit are distributed between units by the commander of the military unit", add the words "and are equipped with regard to the physiological and hygienic needs of military personnel";

– In the aspect of regulating the requirements for the appearance of military personnel – to define in the Statute of the Internal Service of the Armed Forces of Ukraine the requirements for the appearance of women and men, in particular 1) women should be allowed to use daytime make-up in shades as close as possible to their natural skin colour; moderate length of nails and, if covered, only natural colour; jewellery in the form of one pair of earrings in the ears, no piercings on exposed skin; no visible tattoos, etc; 2) men should be prohibited from using any decorative cosmetics, as well as from wearing nail varnish (including colourless); prohibited from wearing certain hairstyles: dreadlocks, mohawks, etc.; not to wear jewellery in the form of earrings and rings, except for a wedding ring (subject to security measures), etc;

– In the aspect of ensuring military discipline, the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine should include the provision that in accordance with military discipline, every military person is obliged to "treat with respect every military person regardless of gender and refrain from any actions (inaction) which may be regarded as having discriminatory features (including sexual)" by amending Article 4 of the Law of Ukraine "On the Disciplinary Statute of the Armed Forces of Ukraine" It would be useful to specify that "The application of incentives and imposition of disciplinary sanctions is based on the assessment of the results of the military personnel's merit/scope of non-performance or improper performance of official duties and the consequences caused by this. While determining the grounds for promotion or disciplinary sanctions and choosing their type, it is not allowed to have regard to the gender, nationality or religion of the military personnel".

Keywords: administrative and legal framework, administrative and legal regulation, military service, public service, servicewomen, gender equality, military service, social protection.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сахній А.В. Умови інтегрування та сприяння гендерній рівності під час проходження військової служби. *Честь і закон*. 2021. № 4(79). С. 75–82.
2. Сахній А.В. Розвиток національного законодавства щодо забезпечення гендерної рівності під час проходження військової служби. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 5. С. 113–122. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.5.19>
3. Сахній А.В. Удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців-жінок. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 154–163. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.27>
4. Сахній А.В. Правовий аналіз еволюції поняття та змісту військової служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 374–378. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/88>
5. Сахній А. Гендерний аспект у забезпеченні військово-патріотичного виховання молоді. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 115–120. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.16>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Сахній А.В. Питання становлення і розвитку військового права в Україні. *Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України: збірка тез доповідей учасників круглого столу* (м. Київ, 25 травня 2021 року). К., 2021. С. 59–62.
7. Сахній А.В. Правові норми як елемент механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 57–58.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	20
РОЗДІЛ 1 КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЖІНКАМИ В УКРАЇНІ	31
1.1. Поняття та зміст військової служби як різновиду публічної служби.....	31
1.2. Демократичні принципи проходження військової служби та місце серед таких принципу гендерної рівності.....	52
1.3. Проблематика визначення юридичної природи нормативно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.....	66
1.3.1 Система нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок проходження та забезпечення військової служби в Україні	74
Висновки до Розділу 1	99
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ЖІНКАМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ.....	113
2.1. Сутність механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.....	113
2.1.1 Правові норми як елемент механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні	120
2.1.2 Акти реалізації норм права як елемент механізму адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні	121
2.1.3. Правовідносини як елемент механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні	127
2.2. Система гарантій проходження жінками військової служби в Україні ...	140
2.3. Процедура проходження жінками військової служби в Україні	153
Висновки до Розділу 2	169

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ЖІНКАМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ	182
3.1. Актуалізація необхідності оптимізації адміністративно-правового механізму забезпечення проходження жінками військової служби в умовах збройного конфлікту в Україні	182
3.2. Міжнародний та зарубіжний досвід забезпечення проходження жінками військової служби: на прикладі країн НАТО	193
3.3. Тенденції удосконалення адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.....	209
Висновки до Розділу 3	229
ВИСНОВКИ	240
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	246
ДОДАТКИ	280

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним з викликів, що постав перед Україною, з моменту її утворення як незалежної держави є реформування установ, в першу чергу державних, які забезпечують дієвість механізму реалізації демократичних прав і свобод людини та громадянина. Перші незалежні кроки нашої держави давались досить складно, оскільки радянська система не мала на меті якнайкраще забезпечення потреб людей. За таких обставин виникла гостра потреба трансформаційних державних реформ у сфері державного управління для розбудови та закріплення своїх позицій державою як демократичної, соціальної і правової країни. На цьому етапі, з-поміж іншого, стало зрозумілим, що ефективне функціонування держави як багатоаспектного явища та забезпечення гідного рівня життєдіяльності суспільства не можливе без належного функціонування складових публічної служби. Саме завдяки виконанню функцій та завдань, які належать до відання публічної служби, наразі здійснюється реалізація важливих завдань державного значення, забезпечується розвиток демократичної і соціальної країни та української державності.

Мілітаризована служба у цьому контексті відіграє одну із ключових ролей, адже сприяє забезпеченню безпеки та обороноздатності країни, що стає важливою передумовою для сталого функціонування і розвитку всіх інших сфер суспільства. В умовах сучасності актуалізація дослідження вказаного виду публічної служби пов'язується з різними чинниками, які додатково об'єктивують необхідність реформування військової служби в Україні (в аспекті належного функціонування військових і правоохоронних формувань, кількісну та якісну складову яких почали представляти жінки, які виявили активне бажання проходити військову службу).

Річ у тім, що тривалий час гендерна складова не вважалась елементом ефективного проведення оборонної реформи. У зв'язку з чим національне законодавство в частині декларування принципу гендерної рівності, а особливо під час проходження військової служби, було несистемним та нелогічним. Це зумовило наявність ситуації, при якій визначення ролі жінки у здійсненні заходів, які мають

на меті забезпечити захист національної безпеки, територіальної цілісності, незалежності, а також громадський порядок, спокій народу та громадську злагоду у воєнний час, та необхідність залучення жінок до складу спеціально уповноважених на те суб'єктів, – завдання, що потребує термінового врегулювання та впровадження системних змін у гендерно-орієнтовану архітектуру оборонної сфери.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Означена проблематика є складовою комплексної проблеми формування в Україні сучасного та ефективного військового права, у межах якого загальнотеоретичні засади та особливості проходження військової служби жінками, а також аналіз проблем гендерної політики в Збройних Силах України, Національній гвардії України та інших військових формуваннях неодноразово були предметом дослідження вітчизняних вчених, серед яких: Т. Азаренко, Л. Борисова, Боровик А.В., А. Буличев, Н. Буличева, Н. Вавілова, О. Грущенко, О. Дрозд, Л. Луценко-Миськів, Ю. Калагін, Н. Камінська, Н. Клименко, А. Ключко, О. Кобзар, О. Кривенко, Л. Кримець, В. Оксінь, С. Салкуцан, Л. Сорока, Т. Спіріна, І. Шопіна, О. Царенко, С. Царенко, С. Чернявський, Н. Юр'єва та інші. Переважна більшість цих робіт присвячена власне декларуванню на законодавчому рівні гендерної політики, виявлення проблемних питань становлення гендерного паритету під час проходження військової служби, ролі жінки в силах оборони, особливостей її правового статусу тощо.

Окремо слід виділити напрацювання В. Ковалю, який комплексно дослідив питання, що стосуються адміністративно-правового статусу військовослужбовців в умовах дії правового режиму воєнного стану (Харків, 2021); Н. Полішко, яка висвітлила основні аспекти правового регулювання праці жінок, які проходять службу в Національній поліції України (Київ, 2021), а також О. Шемчук, яка схарактеризувала формування професійного мислення у майбутніх молодших спеціалістів прикордонної служби – жінок військовослужбовців Державної прикордонної служби України (Київ, 2021).

У більш загальному вигляді до окремих особливостей необхідності забезпечення рівнозначних, у порівнянні з чоловіками, можливостей жінкам, із

урахування принципу гендерної рівності, звернено праці таких вчених як: Н. Агаєва, В. Александров, В. Алещенко, С. Андрейчук, В. Андрушко, А. Бейкун, Ю. Бобров, Ю. Боброва, В. Богун, П. Богуцький, В. Бойко, С. Булавина, О. Бурлака, В. Вагнер, Н. Верба, С. Ветлинський, В. Ветров, О. Вранешич, М. Гасяк, Р. Гринько, І. Грицай, В. Грицюк, Т. Давидова, К. Дейнюк, В. Дем'янишин, Н. Дубчак, А. Ємцов, О. Кирилюк, О. Кривенко, Ю. Кривенко, М. Кушнір, М. Левицький, І. Лурін, В. Малиневський, О. Манзяк, Л. Марценюк, Я. Мацегора, М. Медвідь, В. Мозольов, Д. Мороз, О. Морушко, А. Мота, О. Назаренко, Л. Наливайко, К. Нестерова, Л. Ніколайчук, Н. Онищенко, В. Пашинський, О. Письменна, І. Половінкін, І. Приходько, І. Салій, О. Тракалюк, І. Хоменко, М. Чеховська, С. Чумаченко, В. Штанько, О. Яцино та ін.

Однак, спеціальні монографічні дослідження проблем адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками в Україні у роботах наведеного кола науковців відсутні. Й загалом значний обсяг питань гендерно-орієнтованої архітектури оборонної сфери є мало досліджуваними або не досліджуваними взагалі. Крім того, комплексність цієї галузі права, яка зумовлена різносторонністю урегульованих суспільних відносин, особливий суб'єктний склад та нетипові механізми життєдіяльності інститутів військового права як галузі права, потребують ретельного вивчення, теоретизування.

Отже, оптимізація механізмів інтеграції в державну політику гендерно-правових аспектів є необхідним етапом в сучасних трансформаціях системи публічної служби в Україні, процес якої потребує якісного наукового супроводу, спрямованого на визначення місця та ролі військовослужбовця-жінки в оновленому підході до розуміння сутності військової служби, основ її соціального і матеріального захисту та процедур ефективного виконання покладених обов'язків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження узгоджується з основними положеннями Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, ратифікованої Законом України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII, Концепції комунікації у сфері гендерної рівності, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020

року № 1128, Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року», затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 року № 1544-р, Плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2020 року № 1578, Плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2021-2022 роках» (щодо забезпечення відкритого доступу до гендерно дезагрегованих даних), затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 149-р, Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 24 лютого 2021 року № 145, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021, Національної стратегії про створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р, Стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року та операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки, схваленої та затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12 серпня 2022 року № 752-р, Національної стратегії подолання гендерного розриву в оплаті праці на період до 2030 року та операційного плану заходів з її реалізації на 2023-2025 роки, схваленої та затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 вересня 2023 року № 815-р. Дисертацію виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390). Тема дисертаційного дослідження затверджена рішенням Вченої ради Науково-дослідного інституту публічного права від 8 грудня 2020 року (протокол № 14).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у розкритті змісту та сутності діяльності спеціально уповноважених органів щодо упорядкування та

здійснення регулюючого впливу на суспільні відносини, які беруть свій початок зі вступу на військову службу та тривають до звільнення військовослужбовця-жінки з акцентуацією на аналізі сучасного стану забезпечення рівнозначних, у порівнянні з чоловіками, можливостей жінкам (з урахування принципу гендерної рівності) у ході їхнього перебігу задля встановлення можливості та необхідності посилення захисту прав, гарантій та свобод військовослужбовців незалежно від статі.

Для досягнення поставленої мети в дисертації потрібно розв'язати такі завдання:

- схарактеризувати зміст та сутність правового концепту «військова служба» через призму особливого виду публічної служби в Україні;

- визначити демократичні принципи проходження військової служби та виокремити місце серед таких принципу гендерної рівності;

- розкрити юридичну природу нормативно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні, а також означити систему нормативно-правових актів, які об'єктивують його сутність;

- сформулювати поняття й схарактеризувати елементи механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні;

- визначити систему гарантій проходження жінками військової служби в Україні;

- розкрити процедуру проходження жінками військової служби в Україні;

- з'ясувати ступінь актуалізації необхідності оптимізації адміністративно-правового механізму забезпечення проходження жінками військової служби в умовах збройного конфлікту в Україні;

- здійснити компаративістичну характеристику досвіду забезпечення проходження жінками військової служби на прикладі країн НАТО;

- визначити тенденції удосконалення адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають зі вступу на військову службу та тривають до звільнення військовослужбовця-жінки.

Предмет дослідження – адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками в Україні.

Методи дослідження. Висвітлити різні аспекти проблеми та поглибити розуміння сутності і динаміки військової служби жінок в Україні, а також розробити рекомендації для подальшого вдосконалення цього аспекту публічної служби вдалося за сукупним використанням *загальнофілософських, загальнонаукових та спеціально-наукових* методів здійснення дослідницьких пошуків.

Загалом на всіх етапах цього дослідження для оцінки ступеня гендерної рівності в системі військової служби використано метод *гендерного аналізу* (розділи 1–3). Системного застосування також отримали такі методи як: *аналізу і синтезу, інтерпретації, узагальнення, індукції та дедукції, порівняльного аналізу, абстрагування* тощо. Як приклад, методи *аналізу і синтезу, інтерпретації та узагальнення* засновано для розкриття змісту та сутності правового концепту «військова служба» через призму особливого виду публічної служби в Україні, а також для визначення юридичної природи нормативно-правового забезпечення та системи гарантій проходження військової служби жінками в Україні (підрозділи 1.1, 1.3, 2.2).

За допомогою *діалектичного та логіко-семантичного* методів визначено систему демократичних принципів проходження військової служби та виокремлено місце гендерної рівності серед таких (підрозділ 1.2).

Формально-логічний метод забезпечив можливість визначити систему нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок проходження та забезпечення військової служби в Україні (підрозділ 1.3.1), а сформулювати поняття та надати характеристику елементам механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби, визначити її процедуру – методи *індукції та дедукції, порівняльного аналізу й абстрагування* (підрозділи 2.1, 2.1.1, 2.1.2, 2.1.3, 2.3).

За сприяння методів *системного аналізу та прогнозування* стало можливим систематизувати різні аспекти досліджуваного механізму, з'ясовуючи його

готовність та пристосованість до умов збройного конфлікту і визначаючи, наскільки актуальною є його оптимізація (підрозділ 3.1).

Метод *компаративістичного аналізу* застосовано для здійснення порівняльної характеристики досвіду забезпечення проходження військової служби жінками на прикладі країн НАТО (підрозділ 3.2), а метод *державно-правового моделювання* у поєднанні з методом *юридичної герменевтики* застосовано для визначення тенденцій удосконалення адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні, що спрягло збагаченню їх раціональним сенсом (підрозділ 3.3).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, дисертація є одним із перших комплексних досліджень в Україні, що з позиції нормативно-теоретичного дискурсу системно розкриває стан, проблеми та перспективи ефективного функціонування військових формувань в умовах воєнного стану з гендерним контекстом через сутність, зміст та особливості адміністративних процедур реалізації регулюючого та забезпечувального впливу з боку держави на військово-службові відносини загального та індивідуального спрямування, об'єктно-суб'єктна складова яких пов'язана необхідністю створення ефективного механізму проходження жінками військової служби для досягнення визначених державою цілей. За результатами проведеного аналізу сформульовано наукові положення і висновки, запропоновані особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

– нормативно-правове забезпечення проходження жінками військової служби в Україні визначено через дуальну інтерпретацію його юридичної природи, де: 1) функціональний аспект зосереджений на необхідності регламентації змісту, поняття, видів, порядку проходження військової служби у розрізі всіх складових елементів, а також прав та обов'язків суб'єктів військових правовідносин, їх гарантій та юридичної відповідальності, й планомірної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, направленої на створення та забезпечення належних умов для виконання завдань та повноважень, покладених на суб'єктів військових правовідносин; 2) інструментальний аспект репрезентує сукупність засобів та

прийомів за допомогою яких здійснюється правове регулювання та правовий вплив на суспільні відносини, учасниками яких є військовослужбовець-жінка та держава в особі уповноважених органів чи посадових осіб, а також сприяння щодо створення ефективного механізму проходження жінками військової служби для досягнення визначених державою цілей;

– запропоновано «спеціальний захист», «особливі вимоги», «позитивні дії» в контексті системи правових і соціальних гарантій військовослужбовців-жінок визначати з позиції дискреції (без автоматизації заборонних приписів), що передбачає у конкретно визначених випадках та за певних умов, за погодженням з керівництвом, і головне за умови вільного волевиявлення жінки (яка може в силу психологічних і фізіологічних властивостей прийняти виважене для себе рішення) індивідуальний підхід до вирішення питань її трудової діяльності з одночасним збереженням дії соціального забезпечення та можливістю самостійного розпорядження його обсягом;

– з огляду на відсутність в Україні загальнообов'язкової вимоги щодо проходження тесту на відповідність потенційним військовослужбовцем рівня інтелектуального розвитку для подальшого працевлаштування у відповідний підрозділ проходження військової служби, запропоновано за аналогією досвіду США запровадити процедуру вступного випробування (у формі складання відповідного тесту), який буде обов'язковим для всіх військовослужбовців та не матиме жодних привілеїв залежно від статі чи інших ознак;

удосконалено:

– зміст та сутність правового концепту «військова служба», розкриття якого здійснено через призму особливого виду публічної служби в Україні як самостійного різновиду мілітаризованої служби, яка має: 1) власний предмет регулювання, поставлені цілі, виконувані завдання та покладені функції, а також своєрідний механізм забезпечення останніх тощо, які кореспондують наявності у осіб, які вступають на військову службу, особливого адміністративно-правового статусу (наділення спеціальними правами, покладенням додаткових обов'язків; такі особи складають присягу перед Батьківщиною, а також є спеціальним суб'єктом

юридичної відповідальності тощо), й їхню відповідність нормативним вимогам (вік, освіта, стан здоров'я, фізична підготовка, відсутність судимості, володіння певними психолого-особистісними якостями, наявність яких перевіряється під час прийняття на військову службу); 2) унікальну суспільну значимість, що підтверджено наявністю пілг, гарантій, компенсацій для військовослужбовців, які не обмежуються загальними правами і свободами, наданими кожному громадянину України; 3) імператив на проходження військової служби для осіб чоловічої статі (призов на проходження строкової військової служби); 4) тенденцію до постійного нормативного удосконалення питань устрою, діяльності, комплектування різних військових формувань, прав, обов'язків і гарантій військовослужбовця тощо у зв'язку з трансформацією суспільних правовідносин в усіх сферах суспільної життєдіяльності;

– наукове розуміння концепту «гендерна рівність під час проходження військової служби» як впорядковану та структурно узгоджену модель військово-службових відносин, яка передбачає рівність соціальних і юридичних прав та можливостей на всіх етапах військової служби, не залежно від статі військовослужбовця;

– класифікаційні критерії розподілу системи чинників збільшення не лише кількісної, а і якісної складової жінок в складі військових формувань у вияві двох груп: перша – визнання необхідності інтеграції гендерної рівності усіма європейськими країнами, міжнародними спільнотами; докорінна зміна підходу до ролей чоловіка та жінки в сучасному суспільстві, а також руйнування деяких стереотипів, що перешкоджали опанувати певні посади; піднесення престижу військовослужбовця; внутрішня мотивація жінки; відкриття нових можливостей жінці для фізичного та інтелектуального розвитку для опанування військового ремесла тощо; друга – результат роботи усіх міжнародних організацій, державних органів, державних та недержавних організацій, діяльність яких направлена на забезпечення однакових можливостей для кожного незалежно від статі, що в першу чергу виражається у ратифікації міжнародного законодавства та оновлені

національного законодавства, розробці відповідних програм та рекомендацій з метою реалізації задекларованих норм;

отримали подальшого розвитку:

– наукові положення щодо структури механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні у варіації правових норм, актів їхньої реалізації та правовідносин з уточненням про доцільність сприйняття гарантій забезпечення прав військовослужбовців-жінок як окремої категорії у його межах з огляду на особливий контекст військової служби, який вимагає специфічних заходів для забезпечення рівних умов та можливостей для чоловіків і жінок в оборонних справах країни;

– ініціативи щодо необхідності зрівняння прав військовослужбовців у контексті забезпечення можливості чоловікам бути призначеним на рівнозначну посаду чи нижчу посаду за відсутності рівнозначної, якщо він має дитину віком до трьох років задля забезпечення збалансованості у питаннях їхнього службового росту та професійного розвитку незалежно від статі;

– визначені тенденції удосконалення адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні у вияві системи можливих та необхідних до впровадження нормативних змін щодо оптимізації стратегічного планування забезпечення національної безпеки України, військового менеджменту, медичного забезпечення, соціального захисту, речового забезпечення, управлінської діяльності, розміщення військовослужбовців, вимог до зовнішнього вигляду військовослужбовців, а також військової дисципліни.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що сформульовані та аргументовані у дисертаційному дослідженні висновки, теоретичні положення і конкретні пропозиції використовуються та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній сфері* – як основа для подальших досліджень проблем адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками в Україні (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *законотворчій діяльності* – для вдосконалення чинного законодавства в частині оптимізації здійснення адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні;

– *освітньому процесі* – під час розроблення та викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми» (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення та висновки оприлюднені на трьох міжнародних науково-практичних конференціях та круглому столі, зокрема таких: «Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України» (м. Київ, 25 травня 2021 рік), «Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення» (м. Київ, 22–23 вересня 2021 рік).

Публікації. Основні результати дисертації, висновки та пропозиції знайшли відображення у п'яти статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України, а також двох тезах доповідей і повідомлень на міжнародних науково-практичних конференціях та круглих столах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів та чотири пункти підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 287 сторінок. Робота містить список використаних джерел із 302 найменувань на 34 сторінках.

РОЗДІЛ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ АНАЛІЗУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЖІНКАМИ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та зміст військової служби як різновиду публічної служби.

Правильна ідентифікація досліджуваного явища вимагає застосування системного підходу до розкриття його характерних рис, що зумовлює необхідність чіткої диференціації категорій «державна служба» та «публічна служба» як таких, що нині можуть бути застосовними при визначенні похідних (специфічних) особливостей військової служби в Україні.

Зокрема Концепція адміністративної реформи в Україні, яка була прийнята у 1998 році [190], формує нову систему державного управління, визначила поняття, цілі, завдання, напрями розвитку, трансформації і удосконалення державної служби. Метою розвитку державної служби визначено створення ефективної професійної інституції. В указаному документі лише поодинокі згадується поняття «публічна служба». Зазначений термін на даному етапі реформування та в межах вищезазначеної Концепції не розкривається як окрема категорія, а містяться лише окремі вказівки про існування форм публічної служби як от: служба в органах місцевого самоврядування.

Починаючи з 1998 року було прийнято цілу низку нормативно-правових актів, що спрямовувались на вдосконалення правових засад діяльності інституту публічної служби, однак проблему, а ні на законодавчому рівні, а ні на науковому з формування єдиного цілісного підходу щодо визначення поняття, змісту та різновидів публічної служби, цілком не було вирішено. Натомість все частіше в законодавчих актах поняття «органи місцевого самоврядування», «державна служба», «публічна служба» вживаються поверхнево та фрагментарно, що, на наш погляд, чинило перешкоди трансформаційним процесам демократизації і ефективності функціонування управлінських структур.

Слід відмітити, що Концепція адміністративної реформи в Україні 1998 року не вирішувала організаційних та функціональних аспектів проведення адміністративної реформи, в тому числі й з питань публічної служби, а лише побічно та неглибоко було окреслено окремі положення щодо організації державної служби, системи органів виконавчої служби, системи місцевого самоврядування тощо.

Зазначені вище обставини сприяли прискоренню не лише законотворчої діяльності з питань реформування інституцій виконавчої влади, органів місцевого самоврядування тощо, а й підвищенню наукового теоретико-практичного інтересу з дослідження системи, структури, організації та правового регулювання публічної служби.

Між тим, саме у 2014 році в Україні стартував перший етап децентралізації влади, поштовхом до старту якого стала Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [221]. Крім того, прагнення реформування системи державного управління та впровадження напрацювань і досвіду європейських країн, обумовили прийняття у новій редакції Закону України «Про державну службу» [164].

Вказаний закон задекларував чимало новел у порівнянні зі своїм попередником, який діяв 22 роки. У новій редакції зазначеного закону, серед іншого: розкрито терміни, що стосуються функціонування державної служби; доповнено і розкрито зміст принципів державної служби, статус державного службовця, управління державною службою; розмежовано політичні посади від державної служби; закріплено політичну неупередженість державного службовця; передбачено лише 3 категорії і 9 рангів державних службовців; диференційовано ступінь вищої освіти залежно від посади і володіння іноземною мовою, яка є однією з офіційних мов Ради Європи; особливу увагу приділено порядку проведення конкурсу на зайняття посад державної служби; встановлено інший підхід до матеріального забезпечення, його розмір; запроваджено нову систему оцінювання державних службовців; посилено юридичну відповідальність; передбачено особливості проходження державної служби окремих державних органів; втрата

статусу державного службовця окремими посадами тощо.

Необхідність прийняття оновленої редакції Закону України «Про державну службу» спричинено в тому числі необхідністю підвищення престижності державної служби та врегулювання правового статусу державного службовця, а також всіх організаційно-правових питань, що пов'язані з державною службою, у відповідності до нових поглядів до моделі державної служби.

Сьогодні під поняттям державна служба в Україні розуміється публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави, зокрема щодо: 1) аналізу державної політики на загальнодержавному, галузевому і регіональному рівнях та підготовки пропозицій стосовно її формування, у тому числі розроблення та проведення експертизи проектів програм, концепцій, стратегій, проектів законів та інших нормативно-правових актів, проектів міжнародних договорів; 2) забезпечення реалізації державної політики, виконання загальнодержавних, галузевих і регіональних програм, виконання законів та інших нормативно-правових актів; 3) забезпечення надання доступних і якісних адміністративних послуг; 4) здійснення державного нагляду та контролю за дотриманням законодавства; 5) управління державними фінансовими ресурсами, майном та контролю за їх використанням; 6) управління персоналом державних органів; 7) реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством [164, с. 1].

Водночас дія цього Закону не поширюється на ряд посад у системі публічної влади, так, наприклад, на Президента України, членів Кабінету Міністрів України, перших заступників та заступників міністрів, Голову та членів Антимонопольного комітету України чи військовослужбовців Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до закону [164, с. 3]. Необхідно також відмітити, у статті 3 аналізованого закону надається вичерпний перелік на кого не розповсюджується дія зазначеного закону, попри те, що фактично вказані органи виконують завдання і функції держави.

Коментуючи вказані норми права можемо дійти висновку, що законодавець під змістом державної служби розуміє практичне виконання завдань і функцій

держави. При цьому вказівка «реалізації інших повноважень державного органу, визначених законодавством» свідчить про невичерпний перелік повноважень, які можуть виконувати державні органи, а також така редакція дозволяє відносити ті чи інші органи до системи державної служби. На наш погляд, пункт 7 частини першої статті 1 Закону України «Про державну службу» дозволяє широко тлумачити вказану норму, що може мати й негативний вплив, оскільки може бути використаний для підміни поняття.

За таких обставин допускаємо, що виникла необхідність розмежування видів служб, які забезпечують задоволення потреб держави та суспільства, оскільки державна служба сама по собі не може охопити всі можливі сфери діяльності із задоволення публічних інтересів та потреб. Крім того, внаслідок економіко-соціальних та політико-економічних передумов, сфера дії служби, яка безпосередньо покликана виконувати державні завдання з метою захисту інтересів та потреб суспільства перестала обмежуватись рамками поняття державної служби. Тож, на наш погляд, публічна служба є саме тим поняттям, яке надає можливість умовно об'єднати види діяльності різного характеру служб, що мають публічний характер та направлені на задоволення потреб людини та суспільства.

На законодавчому рівні термін «публічна служба» вперше використано в пункті 15 статті 3 Кодексу адміністративного судочинства України, де вказано, що публічною службою слід вважати діяльність на державних політичних посадах, професійну діяльність суддів, прокурорів, військову службу, альтернативну (невійськову) службу, дипломатичну службу, іншу державну службу, службу в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування [59].

Зазначене визначення зумовило виникнення суперечок серед наукової спільноти, а також стало предметом науково-експертного дослідження, оскільки законодавча «дефініція» «публічна служба» не відображає його сутність у повному об'ємі, не вказує на особливості та притаманні риси, а лише містить перелік видів публічної служби. Крім того, перелічуючи певні види публічної служби, законотворець перелічує їх вибірково.

Слід погодитись з думкою Л. Білої-Тіунової про те, що запропоноване визначення є досить безсистемним, нечітким та таким, що передбачає довільне тлумачення тих видів служб, яких може бути віднесено до поняття «публічна служба» [11, с. 111].

Вищий адміністративний суд України, який діяв станом на 01 лютого 2009 року, вказав, що: «визначальним при вирішенні видів публічної служби для правозастосування є правове регулювання їх діяльності, відповідно до якого можна визначити такі види публічної діяльності, які заслуговують на увагу під час вивчення судової практики. Це: діяльність на державних політичних посадах; професійна діяльність суддів; державна служба; служба в органах місцевого самоврядування» [141]. Попри вказані роз'яснення та предметне дослідження проблемних питань зазначеної теми науковцями, у законодавче визначення наразі не внесені поправки, які б змістовно розкрили зміст публічної служби. Так само і не закріплено в іншому нормативно-правовому акті логічного та системного визначення, яке б доповнило наявне.

Таким чином, враховуючи, що на нормативному рівні відсутнє чітке розмежування між державною та публічною службою необхідно дослідити наукові позиції з означеної проблеми.

Так, В. Малиновський під публічною службою розуміє правовий і соціальний інститут служби в державних і недержавних суб'єктах публічної влади (державних органах, органах місцевого самоврядування та інших органах, що здійснюють функції держави або місцевого самоврядування), працівники яких наділені публічно-правовим статусом. Характеристиками, що уособлюють сутність поняття публічної служби є: 1) публічна служба охоплює публічних службовців, які здійснюють відповідні функції, що входять до компетенції державних органів та органів місцевого самоврядування, в яких вони проходять службу; 2) публічна служба охоплює службу у всіх органах публічної влади та забезпечує безпосереднє державне і муніципальне управління, надання адміністративних послуг населенню; 3) публічна служба має власне законодавче та нормативне забезпечення, публічні службовці мають окремий правовий статус, а їх поведінка унормовується

спеціальними законодавчими актами; 4) публічна служба має спеціалізовану систему підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації держслужбовців і посадових осіб місцевого самоврядування, що органічно поєднана із системою вищої та післядипломної освіти [96, с. 45-46]. О. Петренко розглядає публічну службу як інтегрований інститут, складовими частинами якого є політична, адміністративна, спеціалізована, громадська служби [120, с. 13]. На переконання О. Попової, публічна служба є реалізацією народом влади через виконання завдань і функцій держави, спрямованих на забезпечення публічних інтересів особами на постійній професійній відплатній основі за рахунок бюджетних коштів в органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування на підставі адміністративно-правового акта призначення на посаду [132, с. 585].

Цікавим до визначення поняття публічної служби є підхід Н. Рунової, яка пропонує під цим терміном розуміти професійну, політично нейтральну діяльність осіб на адміністративних посадах в органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування. До публічної служби вона також відносить професійну, неполітичну діяльність в апаратах інших органів державної влади: глави держави, парламенту, судів тощо [237, с. 272].

Разом з тим, аналізуючи вказані наукові дослідження, на нашу думку, не всі ознаки, які покладені в основу запропонованих дефініцій можуть бути покладені та застосовані до якогось конкретного виду публічної служби, як от військова служба, оскільки такі визначення не охоплюють всієї специфіки цього виду публічної служби. Водночас можемо дійти висновку, що публічна служба може розглядатись у вузькому та широкому значенні, а для визначення елементів, що входять до складу публічної служби та мають притаманні їй ознаки, необхідно брати до уваги різні підходи: інституційний і функціональний.

Функціональний підхід враховує те, що протягом останніх десятиріч завдання публічної адміністрації в багатьох країнах виконуються не лише органами та організаціями публічного (державного та муніципального) сектору, але й делегуються громадським організаціям і навіть приватним структурам. Тобто, мова йде про розширення кола суб'єктів, залучених до виконання публічних функцій, і

про визначення меж публічної служби через реалізацію публічних завдань. Проте, такий підхід ускладнює правове регулювання відповідних відносин [254].

За інституційного (інституціонального) підходу публічна служба в найширшому розумінні здійснюється працівниками усіх організацій публічного сектору: органів державної влади (тобто не лише виконавчої, але й законодавчої та судової влади), державних підприємств та установ, органів місцевого самоврядування, комунальних підприємств та установ. Таким чином, до поняття публічної служби включають діяльність працівників усіх інституцій, які виконують публічні завдання, в тому числі діяльність державних або муніципальних лікарів, вчителів тощо. У вузькому розумінні в інституційному вимірі публічну службу розглядають як діяльність службовців органів державної влади та органів місцевого самоврядування [254, с. 116–117].

Ми є прихильниками інституційного підходу щодо визначення публічної служби, оскільки вказаний підхід забезпечуватиме формування «кордонів» публічної служби, що є вкрай необхідним для чіткого розуміння змісту та складових публічної служби. Особливо гостро постає це питання на законодавчому рівні, оскільки станом на сьогодні відсутній єдиний закон, на кшталт Закону України «Про державну службу» [164], який би містив словник термінології в сфері публічного служіння, визначених принципів діяльності, критерії, за якими служба набуває ознак публічності, перелік видів публічної служби, що унеможливить розширене тлумачення змісту цього поняття. При цьому всі інші законодавчі акти будь-якого рівня ієрархії, які деталізують діяльність того чи іншого виду публічної служби, мають не лише узгоджуватись з приписами такого закону, а й ґрунтуватись на його положеннях. Юридична визначеність відіграє велику роль у праворозумінні та впливає на становлення правопорядку.

На наш погляд, публічна служба є невід'ємною складовою держави, оскільки пронизує внутрішню та зовнішню політики держави, реалізація яких здійснюється через кадрові одиниці служби. В свою чергу, зразкове проходження публічної служби та професійність виконання службових завдань, забезпечує підвищення рівня якості життя суспільства, економічну стабільність, гармонізує державний

уклад та утверджує високий авторитет на політичній арені. Результативна публічна служба, свого роду, є регулятором успішності та показником рівня ефективності усіх державних процесів та суспільної діяльності.

Публічну службу слід розглядати й як сукупність особливих правовідносин, які можна подіти на групи – класифікувати залежно від функцій і завдань виконуваних службою, особливостей правового статусу службовців, порядку вступу/проходження/звільнення зі служби, а також особливостей юридичної відповідальності її суб'єктів тощо. Зазначені чинники, але не тільки вони, відмежовують один вид служби від іншої.

Усі види публічної служби можна розділити на дві великі групи: цивільна публічна служба та мілітаризована публічна служба. Цивільна публічна служба поділяється на: 1) загальну публічну службу; 2) спеціалізовану публічну службу (наприклад, дипломатичну). Мілітаризована публічна служба розділяється на: 1) військову службу; 2) правоохоронну службу тощо. Мілітаризованій службі характерне особливе призначення і завдання, спеціальний порядок формування та проходження служби, спеціальні вимоги щодо професійної підготовки [253, с. 108].

Дещо іншою є точка зору Ю. Битяка та О. Петришина, які пропонують класифікувати державну службу відповідно до конституційного принципу розподілу державної влади на: а) державну службу в органах законодавчої влади; б) державну службу в органах виконавчої влади; в) державну службу в органах судової влади [10, с. 150–159]. Разом тим запропонована класифікація піддалася критиці, оскільки, як справедливо зазначає Р. Ботвінов, відзначаючи думку С. Дубенко про те, що такий поділ зовсім не охоплює всієї багатоманітності видів державної служби [42], в поле своєї «класифікаційної невизначеності» потрапляє служба в органах прокуратури, оскільки в Конституції України прокуратуру, з одного боку, не визначено як окрему гілку державної влади, а з іншого – її не зараховано до органів будь-якої з трьох класичних гілок влади [20, с. 92].

Ми погоджуємось з такою думкою з огляду й на те, що класифікації за принципом поділу державної влади на три гілки обмежує та не розкриває зміст інституту публічного управління. Крім того, не лише органи прокуратури

знаходяться «поза межами» конституційно визначеного розподілу влади, а саме: виборчі органи, Антимонопольний Комітет України, Конституційний Суд України, Національна Рада України з питань телебачення і радіомовлення тощо. Поділ влади, на наше переконання, є свого роду утвердженням демократичного і конституційного ладу держави, проте трансформаційні процеси в сфері державного управління та особливості поставлених завдань для тих чи інших органів, не завжди дозволяють віднести певний орган до тієї чи іншої гілки влади.

Беззаперечним є факт того, що кожний класифікаційний критерій має місце для існування, адже завдяки науковим пропозиціям формується, в тому числі й законодавство. Разом з тим, не кожна запропонована класифікація є вдалою. З цього приводу влучно висловились О. Петришина, вказавши, що за умови недотримання принципу єдності критерію класифікації запропонована модель не може претендувати на понятійну стрункість та узгодженість [121, с. 142].

З усім тим, ураховуючи тематику цього дослідження, окремо слід зупинитись на сутності мілітаризованої публічної служби. Власне, для кожної країни у світі завжди є пріоритетним та актуальним питання її національної безпеки та обороноздатності, наявність реальної можливості відстоювати свою територіальну цілісність і недоторканість, а також спроможність захистити населення від будь-яких посягань ворога. Особливої актуальності дослідження вказаного виду публічної служби набуло, на нашу думку, у зв'язку з: 1) внесенням змін в Конституцію України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; 2) адаптацією військових процесів до підходів НАТО; 3) прямою широкомасштабною воєнною агресією росії проти України, початком якої слід вважати 2014 рік, загострення якої відбулося у 2022 році; 4) економічною кризою в Україні. Вказаний перелік не є вичерпним.

Так, О. Петришин, досліджуючи мілітаризовану державну службу, пропонує наступні ознаки: 1) обумовлена необхідністю виконання державою особливих охоронних завдань; можливість та реальне застосування примусу; 2) здійснюється зі зброєю в руках, «озброєними групами людей»; 3) вступ на мілітаризовану державну

службу обумовлений низкою спеціальних вимог до того, хто на неї вступає (віком, станом здоров'я, фізичною підготовкою, моральними якостями); 4) ґрунтується на найбільш авторитарному варіанті відносин влади і підпорядкування, суворій ієрархії керівного та підпорядкованого особового складу; 5) специфічний правовий статус службовців, спеціальні пільги, притягаються до відповідальності в особливому порядку, насамперед – до адміністративної і матеріальної юридичної відповідальності [52, с. 81]. Аналогічні ознаки мілітаризованої служби виокремлює й інший автор – Д. Бахрах [97, с. 41–42].

Як бачимо, обидва науковці звертають увагу на наявність специфічних рис, які відрізняють мілітаризовану службу від цивільної, однак не слід ототожнювати мілітаризовану службу виключно з військовою службою. Аналогічного висновку дійшли й інші вчені досліджуючи позицію Д. Бахраха і наголошують, що мілітаризована служба (як окремий вид державної служби) має два підвиди: військова службова (служба в збройних силах, у внутрішніх військах, прикордонних військах) та невійськова служба (служба в поліції, у митних органах, в органах податкової міліції тощо [123, с. 206].

Ми погоджуємось з таким поділом мілітаризованої служби на військову службу (служба в Збройних Силах України, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Державній прикордонній службі України, Управлінні державної охорони України) та невійськову мілітаризовану службу (Національна поліція України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Кримінально-виконавча система тощо).

Мілітаризована служба, на відміну від цивільної служби, є особливою в силу свого функціонального призначення та завдань, що покладаються спеціальним законодавства на кожен вид служби, які входять до цього виду публічної служби. Зокрема одним з таких є військова служба, яка є частиною предмета дослідження відносно нової і комплексної галузі права – військового права [239, с. 374].

Слід зазначити, що поняття «військова служба» закріплено у Законі України «Про військовий обов'язок та військову службу», відповідно до якого військовою службою є державна служба особливого характеру, яка полягає у професійній

діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній з обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [144, с. 2].

Майже аналогічне визначення надає Закон України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», де зазначено, що військова служба у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, утворених відповідно до законів України, є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком осіб (за винятком випадків, визначених законом), пов'язаній із захистом України [217, с. 3].

Спільними ознаками, які впливають з наведених визначень, є віднесення її до державної служби, наділення особливим характером, наявність вказівки на суб'єкта проходження такої служби та визначена загальна мета функціонування цього виду служби – захист держави. Однак у визначеннях нормативно-правової бази прослідковуються неточності та в деякій мірі втрата змістовності поняття [239, с. 375].

Вагомий внесок в розширення поняттєво-категоріального апарату та здійснення розробки власних напрацювань на тему «військова служба» зробили В. Александров та І. Корж, розглянувши її через призму особливостей, притаманних ознак, функцій, видів тощо.

Так, В. Александров вважає, що військова служба це особливий вид діяльності осіб, які займають державні посади у військових організаціях та структурах, мають військові звання, наділені владними повноваженнями, виконують завдання та функції держави щодо забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності й недоторканності специфічними методами та засобами [3, с. 6].

У дисертаційному дослідженні на тему: «Військова служба в Україні: просування, вступ, припинення» І. Корж сформулював авторське визначення поняття «військова служба», згідно з яким військова служба розглядається як особливий вид державної служби, яку проходять громадяни України за призовом та за контрактом (добровільно) у військових формуваннях, утворених відповідно до

закону, і яка полягає у виконанні завдань та здійсненні функцій держави щодо захисту її суверенітету й територіальної цілісності [75, с. 5].

Слід відмітити те, що на відмінну від законодавчих визначень, науковець чітко вказав про наявність не лише контрактної форми проходження військової служби, а й про призов на строкову службу. Також автор даного визначення доречно відзначає, що службу проходять у військових формуваннях, утворених відповідно до закону [239, с. 375].

Разом з тим, на наш погляд, у зв'язку з трансформаційними процесами в країні, в тому числі на законодавчому рівні, таке визначення не відповідає сучасним реаліям в частині визначення суб'єкта проходження військової служби, оскільки право вступу на військову службу не має прив'язки до громадянства України. Військову службу наразі проходять не тільки у військових формуваннях (Збройні Сили України, Національна гвардія України), а й у правоохоронних органах (Служба безпеки України, Державна прикордонна служба України). Військову службу проходять не тільки за призовом і контрактом, а й по мобілізації [239, с. 375].

Додамо, що Р. Ботвінов характеризує військову службу наступними ознаками: здійснюється специфічною організацією, заснованою державою, – військовою організацією держави; порядок і умови вступу (залучення) до військової організації, перебування в ній і вихід із неї визначає держава; призначена для захисту держави від зовнішнього посягання спеціальними військовими методами, що припускають застосування засобів озброєної боротьби; внутрішнє улаштування військової організації, порядок управління нею, призначення керівників і встановлення відмінностей осіб, які до неї входять, від іншого населення держави; фінансується із засобів бюджету держави [19, с. 128].

З метою осмислення та чіткого розуміння змісту військової служби, на нашу думку, слід виокремити її ознаки шляхом теоретичного аналізу вже наявних законодавчих визначень, наукових надбань та нормативно-правових актів, що регулюють різні аспекти військової служби. Відповідно ними є наступні.

1. Військова служба – це особливий, найважливіший для держави різновид публічної служби.

Розглядаючи військову службу як особливий різновид публічної служби, слід зазначити, що Конституцією України передбачено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом [73, с. 17].

Основним Законом України чітко визначено які ж саме функції держави є найважливішими для всього українського народу та забезпечення нормальної життєдіяльності суспільства, що свідчить про наявність ознак такої категорії як «публічний інтерес» у широкому його прояві. Функціональне призначення військової служби як різновиду публічної служби вже наділяє її особливостями, визначаючи основні напрями діяльності військових формуваннях. Будь-які інші інституції не можуть виконувати вказані вище завдання, оскільки Конституція чітко встановлює виключне коло суб'єктів, на які їх покладено. При цьому слід відмітити, що законодавець недаремно визначив захист суверенітету і територіальної цілісності в загальних засадах Конституції України і, так би мовити, на перших позиціях (звісно віддаючи перевагу визнанню найвищою соціальною цінністю людину), оскільки без виконання оборонних функцій забезпечити утвердження і забезпечення прав і свободи людини неможливо.

На нашу думку, про особливу значущість військової служби як ніколи доречно наголошувати наразі. Так, початок 2014 року ознаменувався для України, особливо на території Кримського півострова та сходу України, негативними подіями, що полягають в анексії окремих територій, зухвалій і відвертій військовій агресії. У зв'язку з цим у квітні 2014 року Рада національної безпеки та оборони України прийняла рішення про початок антитерористичної операції [207], а з 30

квітня 2018 року – розпочато Операцію об'єднаних сил [211]. Крім того, після оприлюднення указу Президента України від 17 березня 2014 року № 303/201 «Про часткову мобілізацію» діє особливий період [225]. З 24 лютого 2022 року російська федерація розпочала широкомасштабне вторгнення, у зв'язку з чим в Україні введено воєнний стан. На період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [139].

Тобто попри імперативність законодавчо закріпленого принципу щодо гарантування конституційності прав і свобод людини, в особливих умовах – умовах воєнного стану, такі права і свободи все ж таки підлягають обмеженню. І особливо, на що слід звернути увагу, такі обмеження проявляються у реалізації відповідних заходів, які здійснюються суб'єктами військової служби. Фактично представники мілітаризованої служби – військової служби, наділені особливими повноваженнями, які додатково підкреслюють особливість призначення цього виду публічної служби [239, с. 376].

Додамо, що досліджуючи питання розвитку публічної служби особливого призначення в Україні Р. Ботвінов визначає її як підсистему публічної служби, що забезпечує охорону законності та правопорядку, захист територіальної цілісності, безпеки держави, прав, життя і здоров'я громадян та ґрунтується на виконанні встановлених у нормативно-правових актах особливих (спеціальних) повноважень службовців, які здійснюють професійну діяльність щодо реалізації функцій, прав і обов'язків органів державної влади в особливих умовах [21, с. 24].

На наш погляд, вказана наукова думка підсилює значення особливого призначення військової служби в умовах воєнного стану та поєднує в собі ті риси, які дозволяють визначити специфічні властивості публічної служби особливого призначення. Особливість військової служби як виду публічної служби, в першу

чергу, полягає в предметі регулювання, поставлених цілей, виконання завдань та покладених функцій, а також в своєрідному механізмі забезпечення останніх. По-друге, особи, які вступають на військову службу, мають особливий статус та наділені спеціальними правами, на них покладаються додаткові обов'язки; такі особи складають присягу перед Батьківщиною.

Зокрема під час здійснення службових обов'язків військовослужбовець має право, а в деяких випадках зобов'язаний, в службовій діяльності застосувати спеціальні засоби до інших осіб. Нормативно-правового визначення поняття «спеціальні засоби» чинне законодавство не містить, однак уряд визначив перелік спеціальних засобів, який може бути використаний певним військовим формуванням, а також правила їх застосування. До прикладу, 20 грудня 2017 року Кабінет Міністрів України прийняв постанову «Про затвердження Переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових обов'язків» [183]. Спеціальними засобами, серед інших, є гумові кийки, засоби примусової зупинки транспорту, кайданки, сітки для зв'язування, захисні бар'єри, турнікети, гранати, засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії тощо. На наш погляд, питання законодавчого визначення поняття «спеціальні засоби» потребує нагального опрацювання та закріплення у відповідних актах.

На законодавчому рівні передбачено коли та за яких обставин можуть бути застосовані спеціальні засоби. Так, Законом України «Про Національну гвардію» [196, с. 17] встановлено, що військовослужбовці Національної гвардії України після виконання вимог, передбачених частиною третьою статті 15 цього Закону, мають право застосувати спеціальні засоби за виключної необхідності у випадках, якщо інші форми попереднього впливу на правопорушників не дали бажаних результатів, для, наприклад, затримання осіб на місці вчинення кримінального правопорушення, у тому числі тих, які намагаються втекти або чинити опір. Крім іншого, вказана стаття встановлює випадки, які виключають можливість застосування спеціальних засобів.

Військовослужбовці Збройних Сил України та інших військових формувань мають право застосовувати вогнепальну зброю та бойову техніку з метою захисту людей у випадках, що загрожують їх життю, припинення посягань та виконання завдань щодо відсічі збройної агресії, протиправних дій щодо порушення територіальної цілісності держави. Загалом це визначено у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України [217] та деталізовано спеціальними законами як Закони України «Про Збройні Сили України» [191], «Про Національну гвардію» [196] регламентовано, за наявності яких обставин можна застосовувати зброю, однак вище узагальнено випадки необхідності застосування такого виду зброї.

Також у разі гострої потреби та з метою припинення протиправних дій, у разі не виконання порушником вимог військовослужбовця не чинити незаконні дії/бездіяльність, вони мають право застосовувати фізичний вплив. Так, Законом України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» передбачено, що під час виконання службових обов'язків мають право застосовувати заходи фізичного впливу, а також носити, зберігати та застосовувати спеціальні засоби, зброю в порядку, встановленому законодавством [217, с. 20]. Наведене зумовлює необхідність володіння спеціальними техніками, такі як прийоми рукопашного бою тощо, а також зобов'язує проходити спеціальну підготовку та перевірку на здатність застосовувати фізичний вплив.

2. Особливий порядок врегулювання державою військової служби.

Вказана ознака виокремлена з метою додаткового акцентування на такому різновиді публічної служби як державна та розумінні тісного взаємозв'язку між категоріями «державна» – «військова служба». Задля уникнення широкого інтерпретування або ж ототожнення забезпеченості державою лише в межах вирішення питання фінансування, вважаємо за необхідне роз'яснити наступні прояви цієї ознаки.

Держава через уповноважені органи створює військові формування у спосіб, визначений нею ж у нормативно-правових актах; визначає їх склад та чисельність; встановлює ієрархічність посад та обсяг обов'язків, виконуваних в рамках проходження військової служби; порядок, умови вступу, вимоги та механізм

проходження та звільнення з військової служби; формує внутрішню та зовнішню воєнну політику; забезпечує військові формування технікою, зброєю та іншими матеріальними і фінансовими ресурсами. Починаючи від утворення військового формування, держава прямо та опосередковано врегульовує будь-які питання виникнення, розвитку та припинення відносин, що стосуються проходження військової служби.

Резюмуємо, що участь держави є невід'ємною та забезпечувальною ознакою існування військової служби як виду публічної служби.

3. Категорична регламентованість вимог до особи, що вступає на військову службу.

Ураховуючи високу значимість виконання функцій, покладених на військові формування, а також необхідність впровадження та зміцнення високопрофесійного кадрового корпусу, держава у спосіб закріплення в законах та відомчих нормативно-правових актах встановлює вимоги до осіб, які мають бажання (служба за контрактом) або зобов'язані проходити військову службу за призовом, або залучаються до військової служби під час мобілізації. Зокрема такими є: вік, освіта, стан здоров'я, фізична підготовка, відсутність судимості, володіння певними психолого-особистісними якостями, наявність яких перевіряється під час прийняття на військову службу.

Якщо вдаватись до більш детального аналізу кожної характеристики, то слід звернути увагу на наявність специфічних аспектів окремих з них. Наприклад, законодавець визначає різні граничні межі допустимого призовного віку. В основу такого поділу може бути покладений вид комплектування військових формувань: строкова служба чи служба за контрактом. В Законі України «Про військовий обов'язок та військову службу» [144, с. 15] передбачено, що на строкову військову службу призиваються громадяни України чоловічої статі, яким до дня відправлення у військові частини виповнилося 18 років, та старші особи, які не досягли 27-річного віку, тоді як вище згадуваним Законом визначається різна межа граничного віку перебування на службі залежно від категорії військовослужбовця [144, с. 22].

Слід відмітити і таку особливість як можливість проходження військової служби іноземцями або особами без громадянства. Так, 6 жовтня 2015 року Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцям та особам без громадянства» [150] вніс зміни у Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» [144], який було доповнено новою главою, яка визначає підстави прийняття на військову службу, особливості проходження військової служби іноземцями та особами без громадянства.

У більшості випадків вказані вище особи не можуть претендувати на заміщення вакантних посад для проходження публічної служби. Зокрема, у пункті 1 частині 1 статті 25 Закону України «Про державну службу» [164] чітко визначено, що особа, яка бажає взяти участь у конкурсі, подає в установленому порядку до конкурсної комісії реквізити документа, що посвідчує особу та підтверджує громадянство України. Тобто державним службовцем не може бути особа без громадянства чи громадянин іншої країни, попри гарантованість Конституцією України зазначеним особам, у разі перебування в Україні на законних підставах, права на користування тими самими правами і свободами.

4. Особливий соціальний захист державою осіб, що проходять військову службу.

У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації [216, с. 1]. Причому права, пільги, гарантії, компенсації військовослужбовців не обмежуються загальними правами і свободами, наданими кожному громадянину України. Такий стан речей пов'язаний, на нашу думку, з необхідністю компенсувати військовослужбовцю особливо важкі умови праці, ризику, в тому числі для життя та здоров'я, які він та члени його сім'ї, могли зазнати у зв'язку виконуваною роботою.

Конституційний Суд України сформулював правову позицію, згідно з якою в Конституції України виокремлюються певні категорії громадян України, що потребують додаткових гарантій соціального захисту з боку держави; до них,

зокрема, належать громадяни, які відповідно до статті 17 Конституції України перебувають на службі, у тому числі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, органах, що забезпечують суверенітет і територіальну цілісність, її економічну та інформаційну безпеку. Необхідність додаткових гарантій соціальної захищеності цієї категорії громадян як під час проходження служби, так і після її закінчення зумовлена насамперед тим, що служба в Збройних Силах України, інших військових формуваннях та правоохоронних органах держави пов'язана з ризиком для життя і здоров'я, підвищеними вимогами до дисципліни, професійної придатності, фахових, фізичних, вольових та інших якостей [234].

До прав, пільг, гарантій, компенсацій військовослужбовця належать: гарантії для працівників на час виконання ними державних чи громадянських обов'язків; проходження військової служби в особливий період дає право на призначення пенсії на пільгових умовах у встановлених законодавством випадках; соціальна та професійна адаптація; продовольче, речове та інше забезпечення; зарахування стажу служби до страхового стажу, стажу роботи та за фахом; особливий порядок, кількість днів відпустки та обставини, за яких вона надається (наприклад, відпустка для лікування на підставі висновку військово-лікарської комісії); забезпечення жилим приміщенням; безоплатний проїзд, першочергове право на деякі послуги (наприклад, встановлення квартирної охоронної сигналізації); безоплатна медична допомога, реабілітація; звільнення від процентів та штрафних санкцій за користування кредитом; за військовослужбовцями, захопленими в полон або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або безвісно відсутніми, зберігаються грошове та інші види забезпечення; різні види грошового забезпечення, вихідна допомога тощо.

Слід відмітити, що не лише військовослужбовці мають такі привілеї, а й члени їх сімей у визначених законодавством випадках. До прикладу, другий з подружжя має право на отримання своєї щорічної відпустки відповідно до графіка дружини/чоловіка військовослужбовця.

Умовно надані військовослужбовцю та членам його сім'ї гарантії, права і компенсації можемо розділити на дві групи: гарантії, права, що надаються під час

проходження військової служби та такі, що мають місце після закінчення проходження військової служби (наприклад, пенсійне забезпечення, пільги, що надаються військовослужбовцю, який отримав статус учасника бойових дій тощо).

На нашу думку, з урахуванням негативних подій, що відбуваються в нашій країні, спеціально уповноваженим органам слід забезпечити реальне надання соціальних прав, гарантій та компенсацій, позбутись бюрократизму під час реалізації військовослужбовцями наданих їм гарантій. Державі в особі уповноважених органів слід забезпечити реальне виконання, передбачених законодавством привілеїв, розширити наявні. У воєнний та пост воєнний період як ніколи важливо максимально заохотити та компенсувати військовослужбовцям та членам їх сімей понесені ними втрати, докладені зусилля. Державі слід подбати про належне фінансування заходів, спрямованих на соціальне забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей, у встановлених законодавством випадках.

5. Обов'язковість проходження військової служби для осіб чоловічої статті.

У цьому випадку мова йде про призов на проходження строкової військової служби. Обов'язковість полягає у тому, що законодавець чітко передбачає за яких обставин та за наявності яких характеристик громадяни України чоловічої статті виконують військовий обов'язок задля набуття навичок, вмінь і підготовки для захисту України. Виконання військового обов'язку є досить складним та багатовекторним явищем, на забезпечення дотримання законодавчих вимог щодо виконання якого, впроваджено та унормовано складні процесуальні питання. При цьому, це стосується не тільки тривалих процедурних дій, що вчиняються особами, які зобов'язані виконати державний обов'язок (приписка до призовних дільниць, проходження військової служби, знаходження у військовому резерві, дотримання правил військового обліку), а й ряду завдань та функцій, що покладено на інших осіб, які забезпечують належне виконання та реалізацію виконання військового обов'язку на всіх його етапах.

За певних обставин, які визначені в статті 18 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [144], громадяни України можуть бути звільнені від призову на військову службу, але за загальним правилом військовий

обов'язок має ознаки невідворотності та обов'язковості для визначеного кола осіб. Підсумовуючи можемо зазначити, що військова служба є єдиним видом публічної служби, до якого залучаються громадяни України чоловічої статі незалежно від їх бажання.

На нашу думку, наведені ознаки гармонійно доповнюють наявні наукові надбання в зазначеній тематиці наукового дослідження.

Отже, важливу роль у формуванні та розвитку військової служби як особливого різновиду публічної служби відіграє така правова категорія як зміст, яка характеризує сутність, властивості, призначення військової служби. Наповненість та складові змісту військової служби перебувають у тісному взаємозв'язку з законодавством, яке регламентує питання устрою, діяльності, комплектування різних військових формувань, права, обов'язки і гарантії військовослужбовця тощо, а також з трансформацією суспільних правовідносин в усіх сферах життя. Саме вказана правова категорія дозволяє виокремити додаткову ознаку військової служби – динамізм зміни поняття та змісту військової служби залежно від загроз національної безпеки.

Таким чином, узагальнюючи, військова служба в Україні як особливий вид публічної служби за своїм змістом є багатогранним соціально-правовим явищем, яке постійно розвивається. Її характерними рисами є: військова служба є особливим та надважливим для держави різновидом публічної служби; особливий порядок врегулювання державою; категорична регламентованість вимог; особливий соціальний захист державою осіб, що проходять військову службу; специфічний адміністративно-правовий статус осіб, що проходять військову службу та характеризується багатокомпонентністю; є єдиним видом державної служби, який наділений ознаками невідворотності та обов'язковості для визначеного кола суб'єктів; динамізм змін поняття та змісту військової служби залежно від нових викликів та загроз.

1.2. Демократичні принципи проходження військової служби та місце серед таких принципу гендерної рівності.

Досліджуючи питання змісту військової служби необхідно висвітлити й принципи військової служби, оскільки вони визначають фундаментальні основи заснування та функціонування останньої.

Загалом проблему принципів права можна віднести до найбільш складних, суперечливих і світоглядно-методологічно неосмислених у вітчизняному, як і пострадянському загалом, загальнотеоретичному правознавстві. За попередньою радянсько-позитивістською традицією принципи права часто продовжують визначатись як вихідні, керівні, засадничі ідеї (начала) права, що закріплені в законах та інших нормативних актах або безпосередньо (текстуальне закріплення) або ж впливають із їх змісту (змістовне закріплення) і виводяться із системи законодавства логіко-індуктивним шляхом [61, с. 142].

На жаль, принципи, зокрема певна частина з них, існують лише теоретично, та не реалізуються у практичній діяльності. Такий стан зумовлений, по-перше, абстрактністю їх існування, а по-друге, мінливістю та гнучкістю до середовища, в якому вони існують, розвиваються та набувають ознак сталості. Крім того, змістовність і практичність принципів та їх практична складова не завжди зрозуміла не те, що громадянину, який призваний на строкову службу, а й особі, яка свідомо вступила на військову службу з метою виконання функцій захисту незалежності, суверенітету і територіальної цілісності держави.

Питання принципів та їх роль тісно пов'язана з завданнями, функціями військової служби, вони відображаються в процесі реалізації такої тріади як права-обов'язки-гарантії військовослужбовця, проходження військової служби тощо. Виходячи зі значимості принципів права, хотілося б наголосити, що останні відіграють важливу роль у формуванні світоглядно-методологічного осмислення військової служби, що в подальшому відображається в практичній діяльності не лише військовослужбовців, а всіх суб'єктів, які тим чи іншим чином пов'язані з військовою службою.

Тож попри те, що принципи мають абстрактний характер вони займають важливе місце не тільки в загальній теорії держави і права, а й допомагають визначити сутність кожного виду державної служби, в тому числі й військової служби.

Колектив авторів, досліджуючи публічну службу, визначили та запропонували власний підхід до класифікації принципів публічної служби, одним з критеріїв за якою, вони визначили функціональне навантаження. Так, відповідно до цього критерію принципи публічної служби поділяються на основні (відображають основу здійснення публічної служби, її основні завдання та ознаки), організаційні (принцип розподілу праці, повноважень, компетентності суб'єктів здійснення служби; принцип самостійності; принцип безперервної діяльності; принцип системності; принцип інтерактивності тощо) та організаційно-функціональні (сформовані за критерієм функціонального навантаження та направлені на виявлення причинно-наслідкових зв'язків між суб'єктами публічної служби) [228, с. 8–9]. Ураховуючи, що військова служба є особливим різновидом публічної служби зазначена класифікація може бути використана для характеристики принципів власне військової служби.

Слід відмітити, що принципи не завжди можуть бути текстуально закріплені в нормативно-правових актах, а тому необхідно вдаватись до аналізу та систематизації законодавства з метою виокремлення окремих його засад/ідей.

Зокрема М. Забродський, О. Кривенко, Л. Кримець пропонують до основних засад військової служби віднести наступні принципи та відповідно закріпити їх в Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України: 1) верховенства права (забезпечення законності, підзвітності прозорості діяльності, рівності всіх військовослужбовців перед законодавством України); 2) єдності (об'єднання зусиль Збройних Сил України й народу України з метою забезпечення захисту держави від потенційних і реальних загроз; здійснення демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони України; підвищення престижу Збройних Сил України та військової служби в суспільстві; активізація процесів відповідності критеріям членства в НАТО тощо); 3) відповідальності, який ґрунтується на засадах

єдиноначальності та доброчесності між командирами та підлеглими (наділення командира всією повнотою розпорядчої влади стосовно підлеглих і покладенні на нього персональної відповідальності перед державою за належну та ефективну підготовку й виконання військовою частиною завдань; особистісна відповідальність кожного військовослужбовця; відповідальність за збереження державної таємниці); 4) вірності (повага до демократичних цінностей, мови, державних символів; здатність витримувати всі умови військової служби; прагнення примножувати славу України тощо); 5) неупередженості, поваги та честі до кожного військовослужбовця; толерантність та доброзичливість, дотримання принципу гендерної рівності тощо; 6) професіоналізму (постійне вдосконалення власних професійних знань, умінь, навичок; упровадження ефективної кадрової політики; розвиток військового лідерства) [104, с. 5].

На нашу думку, запропоновані науковцями принципи дозволяють забезпечити та упорядкувати основні засади проходження військової служби, а також окреслити змістовність і межі власне поняття військової служби. Разом з тим щодо принципу професіоналізації, слід відмітити, що в практичній площині спірним є питання втілення зазначеного принципу щодо всіх суб'єктів та на всіх етапах проходження військової служби.

Так, професіоналізмом прийнято вважати оволодіння основами й глибинами якої-небудь професії [248], однак громадяни України, вимоги щодо яких визначені на законодавчому рівні, зобов'язані виконати свій обов'язок перед Батьківщиною шляхом призову на службу. При цьому, військовий обов'язок, згідно з приписами Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» установлюється з метою підготовки громадян України до захисту Вітчизни, забезпечення особовим складом Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, а також правоохоронних органів спеціального призначення, посади в яких комплектуються військовослужбовцями [144, с. 2]. Таким чином, є відкритим питання щодо професійності в даному випадку, оскільки чинним законодавством не передбачено вимоги – професійність для військовослужбовців строкової служби. Безсумнівно, що новопризначений військовослужбовець

проходить курс початкової підготовки, але це відбувається на навчальному етапі проходження служби, а набуття спеціальних знань і навичок відбувається безпосередньо в процесі проходження служби.

За таких обставин, на наш погляд, доцільно розділити етап оволодіння необхідними навичками військової служби і етап професійного виконання службових обов'язків. У зв'язку з цим актуалізується питання переходу на комплектування Збройних Сил України виключно на контрактній основі.

Не зважаючи на те, що військова служба є особливим видом публічної служби, принципи притаманні останній, впроваджуються під час військової служби з певними особливостями.

Пропонуємо розглянути як це відбувається на прикладі принципів прозорості та пріоритету прав і свобод людини. Необхідно враховувати, що основним завданням військової служби є захист територіальної цілісності, суверенітету та недоторканості держави. З метою належного виконання цих завдань використовуються спеціальні знання, техніки, методики, в результаті чого створюються певна інформація, поширення якої може завдати шкоди як окремим особам, так і всій державі. За для врегулювання подібних суспільних відносин, пов'язаних з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України діє Закон України «Про державну таємницю» [165]. Законодавець визначає яка інформація може бути віднесена до державної таємниці у сфері оборони, державної безпеки та охорони правопорядку, порядок віднесення інформації до державної таємниці, засекречування та розсекречування матеріальних носіїв інформації, організаційно-правові заходи щодо охорони державної таємниці, допуск то такої інформації та його форми тощо. Отже, не вся інформація, яка створюється, використовується під час проходження військової служби може бути піддана розголосу та поширенню третім особам.

Також окремо слід звернути увагу на принцип пріоритету прав і свобод людини та громадянина в контексті його співвідношення з реалізацією військовослужбовцями своїх прав під час виконання службових обов'язків.

Статтею 2 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачено, що право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання. Позбавлення життя не розглядається як таке, що вчинене на порушення цієї статті, якщо воно є наслідком виключно необхідного застосування сили: а) для захисту будь-якої особи від незаконного насильства; б) для здійснення законного арешту або для запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; с) при вчиненні правомірних дій для придушення заворушення або повстання [67]. Аналогічні або близькі за змістом положення кореспондуються і в Конституції України, і в Законах України, а також інших нормативно-правових актах. Разом з тим, виконуючи свої службові обов'язки військовослужбовець має право, а за певних обставин навіть зобов'язаний використати зброю, що може призвести до втрати людського життя. На жаль, не завжди такий хід обставин може бути виправданий, а тому з метою щонайкращого та ефективного забезпечення дії принципу пріоритету прав і свобод людини та громадянина слід не тільки удосконалювати законодавство в частині деталізації можливості та випадків застосування спеціальних засобів, технік, зброї, фізичної сили тощо, а й активно проводити роз'яснювальну та навчальну роботи з особовим складом. Крім того, психоемоційна підготовка військовослужбовців теж відіграє важливу роль, оскільки в стресових ситуаціях дозволяє відносно об'єктивно зважити всі «за» та «проти» посягаючи, навіть ураховуючи «законність умислів», на людські права.

Досліджуючи аналізовані основні принципи ми прийшли до висновку, що на сучасному етапі особливого значення набули питання забезпечення принципу гендерної рівності у контексті дотримання принципів верховенства права та професіоналізму. Адже у сучасному світі погляди та ставлення до ролі жінки змінились, оскільки жінки стали себе все більше реалізовувати не лише в соціальних ролях, а й у професійній діяльності. Сектор безпеки і оборони не є виключенням, а тому в силу трансформаційно-демократичних процесів роль жінки підсилена й на

законодавчому рівні, про що детальніше зупинимось на наступних етапах нашої роботи.

Наразі ж слід зазначити, що все частіше нормативно-правові акти містять такі категорії як «гендер», «гендерна рівність» та «рівноправ'я». Крім того, освітньо-інформаційна діяльність з цих питань стала займати почесне місце на технічному, управлінському та інституційному рівнях.

Загалом гендер (від англ. gender – рід) – соціокультурна, символічна конструкція статі, що покликана визначати конкретний асоціативний зв'язок, забезпечувати повноцінну комунікацію та підтримувати соціальний порядок. Спочатку термін «гендер» використовувався в лінгвістиці для позначення граматичної категорії «рід». За однією версією, у новому, не граматичному сенсі це поняття використав психолог Роберт Столер у 1958 році для виокремлення в якості соціокультурних характеристик такі поняття, як «маскулінний» та «фемінний». За іншою версією, поява терміну «гендер» пов'язана з англомовними феміністками, які в 60-ті роки минулого століття розширили значення поняття «гендер» від граматичного роду до опису чоловічої та жіночої поведінки [247, с. 46–47].

Тому, власне, вбачається, що гендер – досить складне поняття, оскільки розкриває багатоаспектний зміст явища. У науковій літературі воно вживається в кількох значеннях: гендер як соціально-рольова й культурна інтерпретація рис особистості та моделей поведінки чоловіка і жінки, на відміну від біологічної; гендер як набуття соціальності індивідами, що народилися в біологічних категоріях жіночої або чоловічої статей; гендер як політика рівних прав чоловіків та жінок, а також діяльність зі створення механізмів щодо її реалізації [99, с. 12].

Н. Аніщук пояснює, що гендер є одним із базових моментів соціальної стратифікації (соціальна стратифікація – факт соціальної нерівності у суспільстві, його розшарування, із чого виводиться соціальна структура суспільства). Поняття гендеру пропонується розглядати як складний соціокультурний процес у суспільстві. Це поняття розкриває соціально-рольовий статус особистості, який визначає соціальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сексуальності, а також сімейні ролі та репродуктивну поведінку [6, с. 16].

Кругова С. у своєму дисертаційному дослідженні на тему: «Конституційно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні», проаналізувавши підходи різних авторів щодо визначення поняття «гендер», дійшла висновку, що поняття гендер потрібно розуміти як сукупність норм, що формують модель соціальних взаємин та передбачають визначення вектора поведінки особи залежно від її біологічних ознак. Саме стать, як біологічне визначення її соціально-рольового статусу [84, с. 22].

Поряд з поняттям «гендер» вживається поняття «стать». Основна їх відмінність полягає в тому, що перше – це соціальне явище/модель, яка створюється, змінюється та розвивається під впливом системи уявлень, поглядів, стереотипів, поведінки, цінностей, ролей чоловіка та жінки тощо, а друге – суто біологічне поняття, яке характеризує фізіологічні, анатомічні особливості тощо.

З правової точки зору гендер – це впорядкована модель соціокультурних відносин, яка передбачає рівність соціальних та юридичних можливостей, що не залежать від статі особи [50, с. 9].

Разом з тим спеціальні закони з гендерних питань не містять визначення вказаної дефініції, існує тільки визначення в підзаконних актах. Так, у 2020 році Міністерство соціальної політики України в своєму наказі вказало, що гендер – це соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок/чоловіків [51]. Будь-які інші тлумачення вказаного поняття на всіх рівнях нормативно-правового забезпечення відсутні.

Що стосується гендерної рівності, то законодавець під цим поняттям розуміє рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства [167].

На думку К. Левченка гендерною рівністю слід вважати рівні права і рівні можливості для жінок і чоловіків у суспільстві, рівні умови для реалізації прав людини, участь в національному, політичному, економічному, соціальному та культурному розвитку, отримання винагород за результатами участі [89, с. 306].

Магновський І. дійшов висновку про те, що гендерна рівність являє собою комплексну складову правового статусу жіночої та чоловічої статі з урахуванням їхніх особливостей, забезпечуючи їм рівні можливості участі у суспільно-політичному, соціально-економічному та національно-культурному житті держави й суспільства, створення однакових умов для реалізації прав і свобод, що носить системний характер, а також для власних потреб та розвитку особистого потенціалу, в основі якого покладений рівноправний доступ до певних матеріальних і нематеріальних благ і цінностей [93, с. 74].

Розглядаючи зміст і сутність гендерної рівності як складової загального принципу рівності, М. Крочук вказує, що категорія гендерної рівності містить множину імплікацій, а саме: рівність прав – це законодавче наділення однаковими правами осіб чоловічої та жіночої статей у всіх сферах життя; рівність можливостей – забезпечення (гарантії) на практиці рівних умов щодо рівного розподілу, використання політичних, економічних, соціальних та культурних цінностей, які виключають дискримінацію та обмеження будь-якої статі, що негативно впливають на життєдіяльність і самовираження; забезпечення рівних умов для реалізації прав та можливостей; «гендерна симетрія» – стан, при якому принцип рівних прав і можливостей для жінок і чоловіків реалізований на практиці [83, с. 469; 267].

Суттєву роль для визначення гендерної рівності має співвідношення поняття юридичної та фактичної рівності, рівності стартових можливостей і рівності результатів. Правова рівність передбачає рівність суб'єктів права перед законом, закріплює рівні юридичні засоби реалізації їх суб'єктивних прав, рівний захист і рівну юридичну відповідальність за їх порушення. Вона має формальний характер, оскільки не створює фактичної рівності між суб'єктами права, які розрізняються за своїми здібностями, природними, фізичними та соціальними можливостями, сімейним станом та інтелектуальним розвитком тощо. За таких умов рівне право для нерівних людей стає фактично нерівним і для подолання такого недоліку право, «замість того, щоб бути рівним, повинно бути нерівним» [33, с. 134-135].

Загалом ми поділяємо та підтримуємо таку позицію, проте існують виключення з цих правил. Наприклад, доступ до бойових професій під час

проходження військової служби, особливо під час дії правового режиму воєнного стану.

Зокрема військова професія – снайпер, який в силу специфіки виконуваних завдань повинен мати відмінну фізичну та психологічну підготовку. Крім загального обмундирування, носить на собі гвинтівку, вага якої в середньому становить 25-30 кг. Такі вимоги є необхідністю та однакові як для чоловіків, так і жінок. Будь-яких виключень не має і не повинно бути. Як правило, чоловіки сильніші, витриваліші, відтак можемо допустити, що жінкам дещо складніше бути снайпером з урахуванням фізичної витривалості. Водночас жінки більш зосереджені, терпеливі, націлені на результат. Разом з тим, в силу специфіки та особливостей військової служби, зокрема під час бойових дій, не має значення статева приналежність людини. Доступ до цієї спеціальності як жінкам, так і чоловікам має бути відкритий у випадку реальної можливості та відповідності встановленим критеріям в однаковому обсязі, без врахування будь-яких особливостей.

Власне, тому ми прибічники думки, що під поняттям «гендерна рівність під час проходження військової служби», слід розуміти впорядковану та структурно узгоджену модель військово-службових відносин, яка передбачає рівність соціальних і юридичних прав та можливостей на всіх етапах військової служби, не залежно від статі особи.

Уточнимо, що дотримання принципу гендерної рівності як на рівності прав, так і на рівності можливостей сприяло успішному розвитку і процвітанню країн Європейського Союзу. А Європейська і євроатлантична інтеграція України – одна з найактуальніших тем для обговорення не лише поміж парламентарів, представників уряду, місцевих влад, а й серед громадськості протягом останніх років. Держави-члени НАТО та країни Європейського Союзу дотримуються принципу гендерної рівності, в тому числі у спосіб забезпечення рівних умов під час проходження військової служби кожним військовослужбовцем незалежно від статі [242, с. 114–115].

З огляду на це, на нашу думку, гендерна складова є важливим показником готовності України до євроінтеграційної політики та політики НАТО. Крім того, в

європейській філософії велике значення має така базова засада як людиноцентризм. Можливо, перше, що спадає на думку, відсутність взаємозв'язку між «НАТО», «людиноцентризм» і «гендерна політика», однак не зважаючи на філософську природу таких припущень, людиноцентризм перебуває у тісному зв'язку з впровадженням гендерної політики як одного з принципів діяльності НАТО. Основним джерелом вдосконалення рівня розвитку, економічної потужності, обороноздатності країни, а також становлення гуманного та демократичного суспільства є людина. У випадку існування будь-яких дискримінаційних ознак, включаючи насильство у будь-яких його проявах, говорити про розвиток держави та відповідність його стандартам ЄС та НАТО не доречно. Крім того, успішна реалізація гендерної політики в збройних формуваннях є однією з важливих умов інтегрування України в НАТО [242, с. 115].

Відповідно до Доктрини об'єднаних сил NATO STANDARD AJP-01 (Edition E Version 1), гендерний фактор повинен враховуватись на всіх етапах операцій НАТО. Чоловіки та жінки повинні брати рівну участь задля досягнення всеосяжного і тривалого вирішення конфлікту. НАТО виступає за повне виконання резолюцій Ради Безпеки ООН (UNSCR) щодо «Жінок, миру та безпеки» по всіх ключовим завданням. Гендерна рівність, відповідно до Директив НАТО це рівні права, рівні можливості, рівна відповідальність та доступ до ресурсів для чоловіків, жінок, хлопців та дівчат. Рівність не означає, що жінки та чоловіки стануть однаковими, але права, обов'язки та можливості жінок і чоловіків мають не залежати від статі [82, с. 98].

Підкреслимо, що НАТО, як організація, так і на рівні прав держави-учасника, в своїй політиці приділяє значну увагу забезпеченню однакових прав та можливостей жінкам та чоловікам під час проходження військової служби. Аналогічної політики гендерної рівності дотримуються країни Європейського Союзу. Нова Стратегія гендерної рівності на 2018-2023 роки визначає, що досягнення гендерної рівності є ключовим елементом у реалізації місії Ради Європи, суть якої – захищати права людини, підтримувати демократію та забезпечувати принцип верховенства права. Відповідно до вищезазначеної стратегії, гендерна

рівність передбачає рівні права для жінок і чоловіків, дівчат і хлопців, а також їх однакову значущість, можливості, обов'язки та участь в усіх сферах особистого та суспільного життя. Так само означає рівний доступ жінок та чоловіків до ресурсів та розподіл цих ресурсів між ними [288].

Прямуючи напрямом європейської та євроатлантичної інтеграції, визнавши ключовим принципом гендерну рівність, Україна повинна розробити чітку систему правового закріплення і реалізації зазначеного принципу, в першу чергу, при проходженні військової служби [242, с. 115].

Водночас Л. Карнаух, підсумовуючи свої напрацювання дійшла висновку, що жінка в українському суспільстві відіграє паритетну роль під девізом гендерної рівності: «Ми різні, але ми рівні» [55, с. 434]. Вважаємо, що вказаний вислів вдало розкриває стан розвитку та здобутків гендерної рівності. Інший автор, Т. Єрмолаєва, визначаючи вплив гендерних стереотипів, дійшла висновку, що гендерні стереотипи у нашому суспільстві присутні і панують у житті. Від чоловіків у нас чекають захисту і забезпечення сім'ї, а від жінок материнства, виховування дітей і турботи про сім'ю і сімейний затишок, але зараз ще й самореалізацію і роботу для себе. Багато опитуваних зазначали, що ідеалів не буває, що зараз панує рівноправ'я, але кількість цих думок не значна порівняно з кількістю тих, хто вважає інакше. Жінка й досі «хранителька домашнього вогнища», а чоловік і досі «добувач» [277, с. 95]. Тож питання викоренення стереотипів залишається й досі актуальним. Позбутись закоренілих думок і поглядів, які вже набули ознак загальноприйнятності серед великого кола людей, одразу неможливо, а особливо в діяльності воєнізованих структур, доступ до служби в яких жінкам був тривалий час обмежений.

Аналіз результатів дослідження гендерних стереотипів, поширених серед військовослужбовців жінок, дозволив виділити основну групу гендерно-детермінованих стереотипів, які структурують військову діяльність на чоловічу і жіночу. Гендерно-детерміновані стереотипні уявлення, в рамках яких професійні можливості військовослужбовців жіночої статті визнаються вище від можливостей чоловіків, у певних видах військово-професійної діяльності виявлено у 57% військовослужбовців-жінок. В основі даних стереотипів лежить уявлення про те, що

жінки-військовослужбовці більш конкурентоздатні в тих видах військово-професійної діяльності, де необхідні певні особистісні якості (увага, посидючість, витримка, пунктуальність, чутливість, креативне мислення і т.д.). Л. Петрова, автор даного дослідження наголошує, що до даних видів військово-професійної діяльності не належать бойова діяльність (управління операціями і бойовими діями, безпосередня участь в операціях і бойових діях, виконання диверсійних операцій в тилу ворога і т.д.), яка пов'язана з значними фізичними перевантаженнями. Автор дотримується позиції, що наявність військовослужбовців-жінок з гендерно-детермінованими стереотипами в сучасних умовах сприяє більш ефективній організації військової служби. За умови однакової підготовки та однакового ставлення до жінок та чоловіків вони так само ефективно виконують свої обов'язки як і чоловіки. Тим більше, що не кожен чоловік це гарний воїн [122, с. 20].

Можемо стверджувати, що попри наявну стереотипність уявлень про військову службу, як жінки, так і чоловіки спроможні однаково професійно виконувати покладені на них обов'язки. Навіть за умов ведення війни на території України існують військові посади, які не менш важливі за виконання функцій безпосередньо на передовій. Важливо, не зважаючи на суб'єктивні чинники, правильно визначити чи відповідає кожен окремий військовослужбовець посаді, на яку він претендує залежно від, в першу чергу, інтелектуальних, фізичних, психоемоційних якостей.

Зокрема роль жінки в армії фактично змінилася у 2014 році – з початку ведення агресивних дій російською федерацією на Сході України. Відмітити слід те, що якщо чоловіків було мобілізовано на військову службу, то жінки йшли служити добровільно на різних посадах: починаючи від парамедиків, а закінчуючи снайперами. Роль жінки під час проходження військової служби набула іншого змісту у зв'язку з внесенням змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях [146].

Вказаним законом передбачено ряд змін, які гарантують та прямо передбачають, що жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із

чоловіками, за виключенням випадків, які передбачено законодавством про охорону материнства та дитинства. Жінки отримали можливість виконувати військовий обов'язок на рівні з чоловіками, отримали доступ до всіх посад (за окремими виключеннями, як то: офіцерські посади, які пов'язані з використанням вибухових речовин; закрито доступ до посад на підводних човнах тощо). Разом з тим, за загальним правилом жінка має право обіймати будь-яку посаду, якщо відповідає професійним вимогам.

Отже, позитивні зміни в національному законодавстві щодо впровадження гендерної політики демонструють дію принципу верховенства права, однак питання забезпечення високого рівня професіоналізму потребує вдосконалення. Крім того, жінкам частіше доводиться підтверджувати відповідність рівня свого професіоналізму займаній посаді.

Вказане підтверджується й результатами проведенням І. Приходько, Н. Юр'євою та Я. Мацегорою емпіричним дослідженням соціально-психологічних характеристик військовослужбовців-жінок з метою визначення актуальних питань професійної самореалізації військовослужбовців-жінок у Національній гвардії України, відповідно до яких: 1) безпосередні керівники надають посередні оцінки ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців-жінок, більш високо оцінюючи їх позитивне, осмислене ставлення до професійної діяльності в цілому, і дещо нижче – їх суто професійні військові якості, особливо ті, які стосуються професійної самоорганізації, самовладання та здатності виконувати керівні функції; 2) військовослужбовці-жінки стикаються з відсутністю віри в них як таких, що здатні у повному обсязі освоїти програму бойової та спеціальної підготовки і здатні виконувати роль командира; 3) попри поширені міфи про прагнення жінки на військовій службі вирішити особисті проблеми, насправді мотивами вибору професії військовослужбовця у жінок є: необхідність забезпечувати родину, прагнення професійно самовизначитися та набути маскулінічних рис, щоб почуватися захищеною у сучасному українському суспільстві; 4) переважна більшість військовослужбовців-жінок не прагне ухилятися від

необхідності виконувати професійні обов'язки в умовах бойових дій, вважаючи це обов'язком будь-якого військовослужбовця та патріота України [138, с. 64].

Наведені результати дозволяють допустити, що рівень ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців-жінок є дещо нижчим, не зважаючи на їх осмисленість в виборі професії та виду діяльності. Водночас спостерігається певний суб'єктивізм в ставленні до жінок у військових підрозділах. Наведене свідчить про необхідність здійснення ряду заходів, направлених на підвищення рівня професіоналізму жінок в частині виконання завдань бойової діяльності, оволодіння спеціальною підготовкою, а також активізація впровадження програм оволодіння навичками, вміннями та знаннями щодо здійснення сержантським складом, офіцерами та вищим командуванням управління особовим складом, урахуваючи гендерний компонент.

Переосмислення ролі жінки у війську фактично вже відбувається. Однією з визначальних подій, однак з негативними наслідками для всього українського народу, стало 24 лютого 2022 року, – жінки активно залучаються до Збройних Сил України, територіальної оборони, що свідчить про високий рівень патріотизму, мужності, самоорганізації. Такі дії мають наслідком пришвидшення руйнації стереотипів щодо місця жінки в військовій справі.

З цього моменту стало зрозумілим, що активна участь жінок в забезпеченні воєнної безпеки не лише мінімізує обсяг та характер обмежень конституційних прав і свобод на період дії військового стану, а й сприятиме зміцненню національної безпеки в цілому. Одночасно у такий спосіб у держави з'являється можливість психологічно стабілізувати населення, продемонструвавши людиноцентристський підхід під час проведення заходів забезпечення національної безпеки та дотримання принципу гендерної рівності.

Таким чином, узагальнюючи можемо підсумувати, що у сучасному цивілізованому суспільстві гендерна рівність є важливою категорією, від якої залежить розвиток суспільства в економічній, соціальній, культурній, політичній та інших сферах. Орієнтація на європейську та євроатлантичну інтеграції, визнаючи одним з ключових принципів гендерну рівність, зумовлює необхідність розробити

чітку систему юридичного закріплення і реалізації зазначеного принципу при проходженні військової служби. Водночас самого лише нормативного закріплення на всіх ієрархічних рівнях нормативно-правового забезпечення не достатньо. Виникає потреба у створенні та ефективному функціонуванні інструментарію гарантування та захисту рівних прав і можливостей людини – чоловіка та жінки – з урахуванням, що жінки та чоловіки в силу анатомічних, нейрологічних, фізіологічних особливостей можуть потребувати різних ресурсів/знарядь/зусиль для досягнення ідентичного результату. Вказані обставини необхідно враховувати на всіх стадіях врегулювання проходження жінками військової служби.

1.3. Проблематика визначення юридичної природи нормативно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.

Продовжуючи тематику необхідності врегулювання проходження жінками військової служби зазначимо, що, на наш погляд, доцільно розпочати розгляд заявленого питання з проблематики визначення юридичної природи її нормативно-правового забезпечення.

Власне, поняття «нормативно-правове забезпечення» в сучасній юридичній науці є загальноживаним терміном. Фактично кожне наукове дослідження, предметом якого є різні суспільно-правові відносини здійснюється через призму цієї правової категорії. Разом з тим, погляди на зміст та сутність вказаного поняття залишаються суперечливими і дискусійними. На наш погляд, питання нормативно-правового забезпечення завжди є, було і буде предметом детального дослідження різного роду суспільних відносин. Підвищений науковий інтерес підтверджує особливе значення цього поняття в правовій системі. Тож нормативно-правове забезпечення є завжди актуальним і надважливим юридичним питанням.

Між тим, і дослідження нормативно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в сучасних умовах набуває надзвичайного значення. Нагадаємо, що військові формування та правоохоронні органи спеціального

призначення, що комплектуються з військовослужбовців, діють в умовах дії правового режиму воєнного стану, у зв'язку з чим нормативно-правова база значно змінюється, так само як і юридичний інструментарій забезпечення проходження військової служби, а зміст військової служби набув іншого значення у спосіб його розширення. Крім того, значно підвищився престиж та визнання військовослужбовців-жінок, що є наслідком розуміння населенням України їх ролі у забезпеченні незалежності України. Важливість дослідження вказаного питання характеризується й необхідністю захисту територіальної недоторканності, суверенності, незалежності, повернення захоплених окупантами українських земель та збереження людських життів, їх майна.

З усім тим, здійснення теоретико-правового аналізу нормативно-правового забезпечення проходження жінками військової служби не можливо без дослідження його складових, зокрема термінів: «забезпечення», «правове забезпечення», «нормативно-правове забезпечення», а також їх комплексної взаємодії під час проходження військової служби.

Термін «забезпечення» переважно пояснюється через дієслово «забезпечувати». Так у Словнику української мови за редакцією І. Білодіда, під поняттям «забезпечувати» автор розуміє «постачаючи щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах; створювати надійні умови для здійснення чого-небудь, гарантувати щось» [249, с. 18]. Аналогічне тлумачення надається і у Великому тлумачному словнику сучасної української мови за редакцією В. Бусела [25, с. 375]. Автор Сучасного словника української мови А. Загнітко під забезпеченням пропонує розуміти постачання чогось у достатній кількості, задоволення когось чи чогось у певних потребах, створення надійних умов для здійснення чого-небудь, гарантування чогось, а також захист, охорона кого-небудь чи чого-небудь від небезпеки [47, с. 124]. За таких обставин наявні підстави вважати, що забезпечення полягає у застосуванні ряду спеціальних заходів з чітко визначеною метою – створення умов, за яких відсутня потреба у будь-чому.

В юриспруденції термін «забезпечення» не часто використовується окремо, переважно говорячи про забезпечення певних суспільних правовідносин мається на

увазі саме правове забезпечення. На перший погляд, вказане словосполучення є простим і зрозумілим, а відтак й тлумачиться однаково. Разом з тим, наукові дослідження демонструють різний підхід до змісту цього поняття, а також вченими по-різному розставляються акценти.

Свою чергою, у наукових дослідженнях із забезпечення оборони держави під поняттям «забезпечення», наприклад, В. Пашинський розуміє комплекс заходів, спрямованих на задоволення різноманітних потреб військ (сил) для вирішення завдань повсякденної діяльності, бойової підготовки та навчання, підтримання їх у бойовій готовності для ведення бойових дій та безпосередньо під час бойових дій. Виокремлюють різні види забезпечення військ (сил): оперативне (бойове), матеріально-технічне, морально-психологічне, медичне, фінансове, правове та інші [114, с. 119].

На нашу думку, такий підхід науковця розкриває роль та зміст не лише забезпечення власне оборони держави, а й може бути застосований до розуміння забезпечення безпосередньо проходження жінками військової служби.

Тому під забезпеченням проходження жінками військової служби пропонуємо розуміти систему спеціальних заходів, направлених на забезпечення і гарантування високого рівня добору, підготовки, навчання, підвищення професійних навичок/знань/вмінь військовослужбовців-жінок з метою успішного виконання покладених на них завдань, а також систему захисту, гарантій, охорони прав суб'єктів проходження військової служби та здійснюваної ними діяльності від протиправних посягань.

Щодо категорії «правове забезпечення», наприклад, колектив авторів Популярної юридичної енциклопедії розуміє здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою упорядкування, закріплення, охорони й розвитку, а також вплив на поведінку та свідомість громадян шляхом проголошення їх прав та обов'язків, установа певних дозволів і заборон, затвердження певних правових актів тощо [133, с. 369].

На думку М. Фролкова, правове забезпечення – це здійснюване державою за допомогою правових норм, приписів і сукупності засобів упорядкування суспільних

відносин, їх юридичне закріплення, охорона, реалізація і розвиток [264, с. 549]. Відповідно до авторського визначення В. Пашинського, під правовим забезпеченням слід розуміти цілеспрямовану діяльність уповноважених державою органів щодо правового врегулювання суспільних відносин, їх реалізації, охорони і захисту з метою забезпечення прав та законних інтересів суб'єктів правовідносин [113, с. 53]. О. Костюченко, визначаючи поняття «правове забезпечення» охарактеризував ключові ознаки правового забезпечення шляхом виключення його складових. Так, автор зазначає: «якщо виключити норми права, які утворюють правові умови реалізації прав і свобод, то відповідно забезпечення втрачить нормативність й перестане бути правовим; у разі виключення засобів реалізації прав і свобод закріплені норми права втрачуть свою дієвість; відсутність гарантій нівелює обов'язок держави створити умови користування правами і свободами; виключення охорони унеможлиблює попередження порушень прав і свобод; відсутність захисту зробить неможливим відновлення порушених прав. Виключення з необхідних ознак безперервної діяльності суб'єктів права загалом робить неможливим весь процес забезпечення, починаючи від створення правових умов реалізації прав і свобод і завершуючи охороною цих прав і свобод, а у крайньому випадку і захистом порушених прав... Таким чином, правове забезпечення – це безперервна діяльність суб'єктів права, в межах їх компетенції, зі створення правових умов, усіма правовими засобами щодо закріплення, реалізації, гарантування, охорони та захисту прав і свобод осіб та їх груп» [78, с. 15].

Проведений аналіз дає змогу зробити висновок, що, дійсно, правове забезпечення, по-перше, потребує участі держави в особі спеціально уповноважених на те органів; по-друге, така діяльність повинна здійснюватися регулярно і системно, адресується визначеним особам з метою упорядкування суспільних відносин, учасниками яких вони є; по-третє, ціллю правового забезпечення є дотримання режиму законності у спосіб юридичного закріплення, охорони, реалізації, розвитку та захисту суспільних відносин. Разом з тим слід мати на увазі, що власне правове забезпечення це не лише про норми права, оскільки про право – це і суб'єктивні права, природне право тощо.

Вважаємо, що кожна наукова дефініція повинна містити вказівку за допомогою чого здійснюється правове забезпечення. Розгляд правового забезпечення лише як діяльність держави звужує змістовність поняття, а тому необхідним, на нашу думку, є уточнення, що така діяльність державних органів, як доречно зацентрував увагу В. Пашинський, – є цілеспрямованою та здійснюється за допомогою спеціальних засобів: норм права, правозастосовних актів, актів реалізації норм права тощо.

Доречно з цього приводу висловився В. Галуцько, який проблему правового забезпечення охарактеризував наступними рисами: має цілеспрямований характер, оскільки постає певним регулятором суспільних відносин, упорядковуючи їх за допомогою права на рівні суспільства; має організаційний та упорядковуючий характер, тобто здійснюється за допомогою певних засобів; спрямовано на досягнення певних цілей, а тому має регулятивний характер; має певний предмет і сферу правового впливу, які усвідомлюються людьми і суспільством та мають для них певне значення; здійснюється певними методами, які координують діяльність суб'єктів права або реалізуються за допомогою їх субординаційної підлеглості у процесі виконання або використання норм права; має визначені стадії, які передбачають правову регламентацію суспільних відносин, виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та їх реалізацію [28, с. 116–118].

Слід зазначити, що однією з властивостей права є його нормативність, яка полягає у закріпленні відповідних правил поведінки суб'єктів правовідносин, що відповідатиме соціальному, економічному, політичному, духовному розвитку людини відповідно до трансформованим сучасним реаліям. Метою такої діяльності є досягнення певного рівня соціального результату, економіко-політичної стабільності країни тощо. Фактично нормативність є однією з важливих ознак права, а тому говорячи про право доречним є використання терміну «нормативність».

Розкриваючи сутність та розуміння правової нормативності, І. Магновський вказує, що нормативність виступає особливою властивістю сучасного права і основоположним інструментом у затвердженні та забезпеченні нормативної бази національного права української держави й визначає право як явище соціальної

дійсності суспільства [92, с. 35].

Отже, фактично нормативність (в сучасних реаліях) можемо охарактеризувати двома основними ознаками: 1) єдність законотворчого та нормотворчого процесів, результатом яких є створення цілісної нормативно-правової бази; 2) соціальна направленість і людиноцентристський характер як орієнтир сучасної правової системи. Тому у наукових джерелах досить часто зустрічається термін «нормативно-правове забезпечення», яке поєднує у собі всі перелічені нами вище складові.

Вивчаючи нормативно-правове забезпечення політики національної безпеки та громадського порядку, під нормативно-правовим забезпеченням національної безпеки В. Копачук розуміє сукупність законів і підзаконних нормативних актів, які створюють нормативно-правове поле для функціонування системи національної безпеки і виконання нею свого призначення [74].

Запропоноване розуміння сутності нормативно-правового забезпечення, на наше переконання, не повністю охоплює всієї глибини нормативно-правового забезпечення, а ототожнюється виключно з сукупністю законів та підзаконних нормативних актів, тоді як саме по собі забезпечення є комплексом заходів, які впливають одне на одного та взаємодіють між собою. Закони та підзаконні нормативні акти є регулятором суспільних відносин. Тоді як забезпечення значно ширше за своїм змістом, ніж регулювання.

На жаль, це не єдина наукова праця, де надаючи характеристику нормативно-правовому забезпеченню, його ототожнюють з нормативно-правовою базою або правовим регулюванням. Крім того, навіть на офіційних сайтах деяких органах виконавчої влади, місцевого самоврядування, на сторінці з переліком законів та підзаконних актів, якими керується у своїй діяльності той чи інший орган, заголовок звучить як «нормативно-правове забезпечення».

Тому вважаємо, що доречним є дослідження співвідношення понять «нормативно-правове регулювання» та «нормативно-правове забезпечення». Втім одразу слід відмітити, що регулювання передбачає упорядкування чого-небудь у визначений спосіб. Якщо говоримо «нормативно-правове регулювання», то

очевидно, що мова йде про юридичне закріплення правил поведінки у правових нормах.

Досить цікавим є бачення Г. Форос щодо складових нормативно-правового забезпечення роботи з персоналом. Автор вказує, що до елементів правового забезпечення управління належать: видання правових актів; вивчення правових актів усіма працівниками при вступі на посаду й в процесі їхньої діяльності; правове виховання і правова пропаганда, як засіб підвищення правової культури і професійної кваліфікації працівників; правильне застосування юридичних норм для оптимального вирішення задачі управління; аналіз практики застосування законодавства, правових актів; контроль за дотриманням законності, запобігання й усунення порушень, застосування заохочувальних або каральних заходів впливу на громадян, посадових осіб; удосконалення законодавчих і інших актів, зміна, скасування застарілих [263, с. 7].

Отже, фактично вчена виділяє такі основні елементи: нормативно-правове врегулювання, реалізацію норм права, а також гарантії реалізації, що є класичною моделлю розуміння складових нормативно-правового забезпечення. Також до елементів автор відносить правову культуру і правосвідомість. Разом з тим, такий елемент як удосконалення законодавчих і інших актів, зміна, скасування застарілих, вважаємо, не слід виокремлювати, оскільки фактично він зводиться до змісту нормативного врегулювання.

Зокрема, О. Брусакова, яка розглядає правове забезпечення державного регулювання в галузі авіаційного транспорту, констатує, що: «правове забезпечення є складником правового регулювання, оскільки саме у рамках правового забезпечення відбувається розробка, прийняття та реалізація відповідних нормативно-правових актів... під правовим забезпеченням державного регулювання в галузі авіаційного транспорту слід розуміти сукупність нормативно-правових актів, положення яких здійснюють регуляторний вплив на публічно-правові відносини, що виникають між суб'єктами та об'єктами авіаційної діяльності, встановлюють загальні правила поведінки під час перевезення за допомогою повітряного транспорту пасажирів та вантажів, надання інших авіаційних послуг,

проектування, виробництва та обслуговування авіаційного транспорту» [22, с. 115-116].

Ми не згодні з позицією автора, що правове забезпечення є складником правового регулювання і що воно є сукупністю нормативно-правових актів. Беззаперечно, регулююча функція суспільних відносин реалізується за допомогою нормативно-правової бази, положення яких визначають модель законної поведінки, а у випадку протиправності останньої – юридичну відповідальність. Однак ототожнювати забезпечення, етимологія якого зосереджена власне на «створення середовища, у якому відсутня потреба у будь-чому», автоматично передбачає, що сама по собі наявність нормативно-правової бази не дорівнює «задоволення всіх потреб». Логічним є те, що норми мають «жити», а не лише існувати де-юре, відтак виникає потреба у заходах, що забезпечать можливість застосування цих норм та, як наслідок їх реалізацію. Оскільки ми не зовсім погоджуємось з указаною вище думкою автора, пропонуємо розглянути наявні визначення правового регулювання як юридичної категорії.

На думку П. Рабіновича правове регулювання слід розглядати як здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони і розвитку [229, с. 44]. В свою чергу, Н. Оніщенко зазначає, що правове регулювання – це регламентація суспільних відносин засобами загальнообов'язкових правил поведінки і заснованих на них приписів індивідуального значення, що забезпечується в необхідних випадках державним примусом. Категорія «правове регулювання» виражає динамічну сутність всієї юридичної надбудови, вона характеризує активно-творчу сторону права, відображає процес перетворення його із можливості у дійсність [110, с. 4]. Т. Тараханович під правовим регулюванням розуміє насамперед комплексну наукову категорію, яка характеризується як правовий вплив на суспільні відносини, що здійснюється через систему юридичних засобів, способів, форм та методів з метою приведення їх у відповідність до потреб суспільства, забезпечення у ньому порядку та стабільності [255, с. 12–13].

Особливої уваги заслуговують дослідження Н. Оніщенко, яка вивчаючи властивості, зміст та відмінності термінів «правове регулювання», «правове забезпечення», «правовий вплив» вказує, що: «..правове забезпечення охоплює: 1) правове регулювання; 2) правовий вплив; 3) комплекс заходів та гарантій, які забезпечують реальність та ефективність здійснення правових норм. Правове забезпечення включає в себе певну сукупність супутніх йому явищ, які надають правовому регулюванню якість реальної ефективності, досягнення останнім соціально корисних та значущих результатів. Правове забезпечення є неможливим без правового регулювання та правового впливу, які виступають його своєрідними передумовами або основами. При цьому правове регулювання та правовий вплив нерідко мають місце і поза контекстом правового забезпечення (наприклад, тоді, коли формально певні відносини врегульовані правом, але відсутня ефективність правового регулювання, тобто не досягнуто того соціально корисного ефекту, на який воно було спрямоване)» [107, с. 52]. Вважаємо, що дослідниця чи не єдина так влучно і змістовно охарактеризувала відмінності таких юридичних категорій як «правове регулювання» та «правове забезпечення».

Отже, можемо підсумувати, що правове регулювання проходження жінками військової служби здійснює регулюючу функцію у спосіб унормування різних видів військово-службових відносин та відображається в нормах права. Натомість нормативно-правове забезпечення проходження жінками військової служби полягає у системній діяльності, направленій на фактичне здійснення закріплених у нормах моделей різних видів військово-службових відносин.

Тому далі проаналізуємо систему нормативно-правових актів, що забезпечують проходження жінками військової служби в Україні.

1.3.1 Система нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок проходження та забезпечення військової служби в Україні.

Система нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок проходження та забезпечення військової служби в Україні є об'ємною. Жодної

кодифікації військового законодавства так і не відбулось, попри численні заклики наукової спільноти та військових-практиків провести систематизацію. Крім того, кожен вид військової служби залежно від періоду проходження, виду військового формування, у якому особа проходить військову службу, має свої особливості, що не завжди враховано законодавством. Так само і не вдалось уникнути колізій, прогалин та певних протиріч, в тому числі й з питань забезпечення гарантій проходження військової служби жінками і чоловіками.

З моменту створення суверенної держави Україна військове законодавство частково дублювало радянське. Разом з тим щорічно вносились чимало правок в законодавчу базу та приймались нові нормативно-правові акти. Підвищення інтересу наукового середовища до проблематики, що охоплюють питання в військовій сфері, також позитивно впливає на розвиток воєнного законодавства, оскільки наукові праці сприяють та ініціюють викоренення певної проблематики в законодавстві.

На думку В. Тютюнник та В. Горовенко, серед проблем законодавства у сфері оборони України найбільшу увагу привертають наступні: надмірна кількість законів, наявність у них серйозних правових прогалин, недосконалість понятійного апарату, а також дублювання, неузгодженість, суперечливість, застарілість і неактуальність значної кількості їхніх норм; несистематизованість та обмеженість повноти визначення повноважень органів державної влади, основних функцій і завдань органів військового управління, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що діють у сфері оборони України; невизначеність функцій, складу й організації сил оборони, а також основ їх використання, керівництва та управління ними; неадаптованість норм законів, котрі визначають організаційні основи мобілізаційної підготовки і мобілізації, до особливостей і динаміки прояву воєнних загроз у сучасному світі, як це відбувається, зокрема, в діях росії проти України; неефективність визначеної законами системи керівництва силами оборони, насамперед з боку Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України – та безпосереднього військового управління цими силами з боку начальника

Генерального штабу Збройних Сил України – Головнокомандувача Збройних Сил України на стратегічному та оперативному рівнях. Відсутність у ній, зокрема, розмежування вирішення питань із формування і підготовки цих сил та питань щодо їх застосування, що передбачено стандартами, прийнятими в державах – членах НАТО [259, с. 19].

Крім того, вважаємо за необхідне відобразити основні історичні етапи еволюції розвитку військового законодавства у спосіб умовного його поділу на три етапи. Першим етапом пропонуємо вважати період починаючи від проголошення Україною незалежності (24 серпня 1991 року), визнання дії на її території виключно Конституції та законів України, що тривав до початку весни 2014 року. Протягом цього періоду власне українське військово законодавство наповнювались, однак радянське законодавство все ж переважало.

Другий етап, який розпочато з 2014 року та тривав до 24 лютого 2022 року, на нашу думку, змусив дещо переглянути військово-службове законодавство, законодавство з оборони та національної безпеки. Цей етап ознаменувався прихильністю та орієнтацією на упередження, не допущення загострення агресивних дій щодо України, випередження, адаптації до стандартів НАТО тощо.

Визначальним стали й такі події: Україна взяла курс на повноправне членство у Організацію Північноатлантичного договору (з кожним роком набирає обертів процес імплементації стандартів НАТО та ЄС до національного законодавства), агресія російської федерації проти України та воєнні (зокрема на Сході України) дії, анексія належних Україні територій. Також відіграла роль й відмова України від політики позаблоковості [145], що було зумовлено посяганнями на територіальну цілісність нашої держави, в тому числі анексією Автономної Республіки Крим, недостатністю забезпечення захисту лише внаслідок приєднання до міжнародних багатосторонніх договорів, метою яких були забезпечення цілісності, суверенності, безпеки, незалежності тощо.

Слід зазначити, що з 8 липня 2018 року – набрання чинності Закону України «Про національну безпеку України» [195] стало визначальним для прийняття багатьох нормативно-правових актів, які регулюють питання щодо забезпечення

розвитку і захисту нашої держави. Завдяки прийняттю вказаного нормативно-правового акту усунуто ряд вказаних вище недоліків законодавчої системи. Зокрема, унормовано та визначено структуру, повноваження, склад, ієрархію, взаємодію органів сил оборони, а також керівництво та управління ними, удосконалено систему демократичного цивільного контролю, розмежовується повноваження державних органів у сфері національної безпеки тощо.

Так, М. Кушнір, экс начальник юридичного управління Генерального Штабу Збройних Сил України вважає, що до початку агресії з боку російської федерації все військове законодавство України було зорієнтовано на функціонування Збройних Сил України в умовах мирного часу. Уже після анексії Автономної Республіки Крим та міста Севастополя почався період прийняття нових нормативно-правових актів, внесення змін до вже діючих, який був зорієнтований на функціонування Збройних Сил України в умовах «особливого періоду». Також автор вважає, що адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби в мирний час відрізняється від адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби під час особливого періоду [86, с. 46].

Такий висновок вченого збігається з нашою точкою зору, оскільки на наш погляд до 2014 року керівні органи, інші державні органи, які взаємодіють з сектором безпеки та оборони, фактично не вчиняли в повному обсязі дій, направлених на відсіч та зупинення збройного конфлікту.

Третім етапом пропонуємо вважати період після 24 лютого 2022 року та по теперішній час, який є особливим етапом в періодизації військового законодавства. Нормативно-правова база набула дещо іншого забарвлення, оскільки лише практично переконавшись з наявністю певних недоліків до законодавства внесено зміни, наприклад: в частині забезпечення рівних можливостей матері і батька військовослужбовців; відстрочки під час мобілізації наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників тощо. Є й такі нормативно-правові акти, законодавчі ініціативи щодо основоположних ідей які раніше взагалі не ініціювались. Так, з 20 липня 2022 року діє постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження Порядку приймання Збройними Силами придатної для застосування бойової техніки

держави-агресора [187]. З метою встановлення порядку здійснення заходів щодо поведження з військовополоненими в особливий період затверджено Порядок здійснення заходів щодо поведження військовополонених в особливий період [186].

Вказані нормативно-правові акти демонструють, що наявне до 24 лютого 2022 року військове законодавство мало суттєві прогалини на унормування особливостей проходження військової служби у випадку реальної загрози територіальній цілісності, незалежності, суверенітету, соціальної і економічної безпеки та населенню, а також реальної потреби у наданні відсічі агресору.

Вся система нормативно-правових актів має бути побудована за чіткою ієрархією/субординацією. Кожен нормативно-правовий акт наділений певною юридичною силою, на що впливає суб'єкт видання. Конституційний Суд України у своєму рішенні констатував, що Україна є правовою державою (стаття 1 Конституції України), а в правовій державі існує сувора ієрархія нормативних актів [233]. Таким чином, система законодавства з питань забезпечення проходження військової служби включає в себе усі нормативно-правові акти, незалежно від їхньої юридичної сили, які унормовують правове регулювання усіх напрямів з питань проходження військової служби.

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [73, с. 8]. Вказане конституційне положення закріплює наявність вертикального рівня структури законодавства, в якому підсистема військового законодавства не є виключенням. Всі наявні нормативно-правові акти з питань проходження військової служби повинні відповідати Основному закону та узгоджуватись між собою.

Горизонтальний рівень системи військового законодавства полягає у визначенні різних предметів/аспектів правового регулювання проходження військової служби. Наприклад: правовий статус військовослужбовців, їх правовий і соціальний захист; створення, комплектування та основи діяльності військових формувань; призначення на посади, переміщення по службі, призупинення служби

тощо. Ключовим у виокремленні за вказаним критерієм є предмет регулювання військово-службових відносин.

Всі нормативно-правові акти поділяють на дві великі групи: закони та підзаконні нормативно-правові акти. До законів належать: звичайні закони, кодифіковані закони, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України. Підзаконні нормативні акти передбачають значно більший перелік актів у своєму переліку, що пов'язано з множинністю органів, що їх видають, та їх правовим статусом. Зокрема: укази і розпорядження Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністру України, накази і розпорядження Міністерства оборони України, начальника Генерального штабу Збройних Сил України тощо.

Якщо суперечки щодо визначення поняття «нормативно-правовий акт» та його загальної класифікації в науковому середовищі фактично відсутні, то питання ієрархічності є спірним.

Досліджуючи систему військового законодавства України М. Прохоренко констатує, що ієрархічна структура військового законодавства України розмежовується на ланки нормативних приписів у складі наступних нормативно-правових актів: 1) конституційних; 2) кодифікованих (кодекси та статuti, прийняті Верховною Радою України); 3) законів України; 4) постанов Верховної Ради України; 5) указів, розпоряджень (які мають нормативний характер) і наказів (як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України) Президента України; 6) постанов і розпоряджень (які мають нормативний характер) Кабінету Міністрів України. Подальші ланки визначають такі нормативно-правові акти: 7) накази Міністра оборони України; 8) накази начальника Генерального штабу Збройних Сил України; 9) накази й розпорядження (які мають нормативний характер) заступника Міністра оборони України – командуючого сухопутними військами Збройних Сил України та накази Командувача Військово-Морських Сил Збройних Сил України та Командувача Повітряних Збройних Сил України; 10) накази Командувача військ оперативного командування; 11) накази та розпорядження (нормативного характеру) військових комісарів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, яким відповідають накази й розпорядження (нормативного характеру)

комісарів районних та міських комісаріатів; 12) накази й розпорядження (нормативного характеру) начальника гарнізону з питань гарнізонної служби та служби гарнізонних варт; 13) накази командирів об'єднань; 14) накази командирів з'єднань; 15) накази командирів військових частин (які не мають статусу об'єднання та з'єднання) та начальників військових навчальних закладів [227, с. 20].

Зазначимо, дана класифікація вже застаріла, оскільки з 2018 року (рік прийняття Закону України «Про національну безпеку України») встановлена нова ієрархія органів військового управління, які можуть видавати нормативні акти. Крім того, повністю погодитись з запропонованою науковцем структурою поділу не можемо. Зокрема автор дослідження розмежовує кодифіковані (кодекси та статuti, прийняті Верховною Радою України) закони та звичайні закони України та пропонує перші вважати з більшою юридичною силою. Нерідко обставини складаються так коли між собою конкурують два закони: один кодифікований, а інший – ні. Зазвичай перевага надається кодифікованому нормативно-правовому акту, всупереч тому, що суб'єкт видання один і той самий. При цьому не завжди враховується чи передбачено кодифікованим законом пріоритетність його норм щодо норм звичайного закону. За таких обставин вважаємо, що в структурі законодавства, побудованій за ієрархічним принципом, не доречно розмежовувати кодифікований та некодифікований закон.

Цікавою є запропонована В. Риндюком та О. Гришко класифікація законодавства за критерієм ієрархічності його рівнів. На першому вищому ієрархічному рівні законодавство можна розглядати як сукупність законодавчих актів (нормативно-правових актів вищої юридичної сили). На другому ієрархічному рівні законодавство можна визначити як сукупність нормативно-правових актів вищих органів публічної влади (парламенту, президента, уряду). На третьому ієрархічному рівні законодавство може бути визначено як сукупність нормативно-правових актів вищих органів публічної влади та центральних органів виконавчої влади. На наступних нижчих ієрархічних рівнях до законодавства можуть включатися нормативно-правові акти місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування (тобто, нормативно-правові акти, які діють не на

території всієї держави, а на території відповідних адміністративно-територіальних одиниць) [232, с. 40].

З запропонованої класифікації, на нашу думку, не достатньо зрозумілим є які саме нормативно-правові акти належать до першого та другого рівня ієрархічності відповідно, оскільки акти вищої юридичної сили, які автори відносять до першого рівня, теж можуть прийматися вищими органами публічної влади. Зокрема Конституція України є найвищим за ієрархію нормативно-правовим актом, який прийнято Верховною Радою України. Разом з тим, автори класифікації визначають парламент як суб'єкта видання нормативно-правових актів лише щодо актів другого рівня ієрархії. До першого рівня пропонуємо віднести закони, прийняті на референдумі, з питань затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України; загальнодержавного значення; про зміну території України; про втрату чинності законом України або окремими його положеннями [73]. Отже, вважаємо, що згідно з вказаною класифікацією до першого рівня ієрархії слід віднести: Конституцію України та закони, прийняті внаслідок проведеного референдуму, а також міжнародні акти, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Між тим, у досліджуваному нами контексті, найбільш релевантною є класифікація військового законодавства на дві базові групи: нормативно-правові акти загальної та спеціальної спрямованості. Останні зокрема є важливими для формування та реалізації політики гендерної рівності в секторі безпеки і оборони [100, с. 74].

Втім також слід розуміти, що система законодавства з питань забезпечення прав та можливостей жінок під час проходження військової служби об'єктивується не лише у межах військового законодавства.

Зокрема автори методичних рекомендацій з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України (О. Волобуєва, А. В'яткіна, С. Ганаба та ін.) вказують, що законодавство України з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків загалом можна умовно розподілити на чотири групи. Перша група – це міжнародно-правові договори,

ратифіковані Україною у встановленому законом порядку, які відповідно до статті 9 Конституції України є частиною національного законодавства. Норми таких документів мають пріоритетну силу порівняно із нормативно-правовими актами, прийнятими на національному рівні. Друга група – нормативно-правові акти, які містять загальні норми, визначають стратегічні та концептуальні питання, пов'язані з формуванням та реалізацією гендерної політики, що стосуються суспільства загалом, а не тільки сектору безпеки і оборони. До цієї групи варто віднести як закони, так і державні стратегії, програми та плани, які затверджуються указами Президента України, постановами або розпорядженнями Кабінету Міністрів України. Третя група – акти безпекового та військового законодавства, що містять загальні та спеціальні норми, які регламентують суспільні відносини за участю особового складу підрозділів сектору безпеки і оборони і є важливими для формування та реалізації політики гендерної рівності в секторі безпеки і оборони. Четверту групу становлять акти, безпосередньо пов'язані із формуванням та реалізацією гендерної політики в складових сектору безпеки і оборони, які містять спеціальні норми [100, с. 74].

Ураховуючи те, що здійснюючи класифікацію можуть виникати певні сумніви щодо віднесення певного нормативно-правового акту до певної групи (зокрема 3 та 4), що не заперечується й авторами, пропонуємо здійснити поділ законодавства окремо за двома критеріями. Перший критерій – за юридичною силою нормативно-правового акту, де в ієрархічній структурі першу групу складають міжнародні документи, що ратифіковані Україною у встановлений законодавством спосіб; закони України; постанови Верховної Ради України; укази і розпорядження Президента України; правові акти Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України та інших міністерств. Ця класифікація є загальноприйнятною та адаптується під всі правові відносини [242, с. 115].

Наступний критерій – залежно від предмета врегулювання та кола суб'єктів, на яких поширюються норми гендерного законодавства: нормативно-правові акти, які містять загальні положення щодо формування та реалізації принципу гендерної рівності (мають широке коло суб'єктів та поширюються на все населення України)

та нормативно-правові акти, які врегульовують гендерні аспекти з питань, що стосуються окремих категорій населення, наприклад, військовослужбовці (вузько визначене коло суб'єктів у військовій сфері). При цьому здійснюючи розподіл нормативно-правової бази завжди слід ураховувати юридичну силу документа [242, с. 115].

Зазначимо, що основою формування правової системи цивілізованих країн світу є міжнародні норми права, які є фундаментом для створення національного законодавства. Військове право не є виключенням. З огляду на це нормативно-правову основу забезпечення гендерної рівності, на наш погляд, складають наступні міжнародні документи (вказаний перелік не вичерпний).

Визначним для всіх міжнародних договорів та гарантом дотримання невід'ємних прав людини є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює рівність всіх людей та захист від дискримінації. [67, с. 14].

Велике значення у становленні гендерної рівності відіграє Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women, CEDAW) [65], яку називають Біллем про права жінок. Її метою є забезпечення рівних для чоловіків та жінок прав користування економічними, соціальними, культурними, громадянськими та політичними правами, а також передбачає необхідність вжиття країнами, що ратифікували вказану конвенцію, заходів, спрямованих на встановлення фактичної рівності між чоловіками і жінками та ліквідації дискримінації жінок в усіх сферах життєдіяльності.

Разом з тим, зазначений документ в більшій мірі направлений саме на недопущення дискримінації жінок та містить загальний підхід щодо визначення рівності чоловіків та жінок. За таких обставин, на наш погляд, слід було посилити власне гендерну складову, яка забезпечила б збалансований та виважений підхід до законодавчо закріплених гарантій не лише жінок, а й чоловіків, а також можливості їх реалізації в усіх сферах діяльності із дотриманням принципів демократії, рівності, збалансованості, справедливості та суспільної необхідності.

Слід ураховувати, що вказану конвенцію було прийнято у 1979 році і на той

час в Україні (яка перебувала у складі СРСР) не виникало гострої потреби у впровадженні гендерного компонента, наприклад, у військову сферу, оскільки жінки виконували «інші соціальні ролі» та не були зацікавлені в опануванні «непритаманної» для свого способу життя професії.

Наступним важливим міжнародним документом, який також був спрямований на покращення становища жінки, є Пекінська платформа і платформа дій, прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок [116]. Основною його метою є розширення прав і можливостей жінок, а також залучення їх до усіх сфер суспільного життя з метою поліпшення їх становища. З точки зору гендерного підходу, не зважаючи на орієнтацію забезпечення інтересів жінки, визначальним є посилення необхідності врахування гендерних аспектів, а також щодо впливу жінки у врегулюванні конфліктів та встановлення миру. За таких обставин можемо стверджувати, що, на наш погляд, це було початком зародження процесу впровадження гендерного підходу власне в секторі безпеки та оборони в Україні.

На нашу думку, визначальним та стратегічно важливим документом, що посилює роль жінки у процесах з підтримання миру та безпеки, її значимість, а також з урахуванням гендерного компонента та ролей у суспільстві є Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» [231]. Зазначений документ прийнято з ціллю демонстрації позиції світового товариства щодо ролі жінки у конфліктах та закликає сприяти, активізувати участь жіночої частини населення у регулюванні конфлікту і забезпеченні безпеки. Включення гендерного компонента визнається важливим для залучення жінок до складу військових сил. Піднімаються питання гендерного мейнстримінгу.

Попри відсутність загальнообов'язкового характеру резолюції, вона передбачає необхідність затвердження плану дій кожною країною-учасницею ООН щодо її виконання. На виконання цих вимог, Україною прийнято Національний план дій України по виконанню резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» до 2020 року [105], який став одним з основоположних документів для впровадження гендерної політики в секторі безпеки і оборони. Цей документ відображає ряд цілей та необхідних для їх досягнення перелік завдань, які підлягають реалізації у

встановлений термін з метою дотримання принципу рівності прав та можливостей жінок і чоловіків. Після закінчення його дії прийнято другий план по виконанню резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» до 2025 року [179].

Повертаючись до питання міжнародного законодавства щодо впровадження гендерної політики, Резолюція 1325 тісно пов'язана з сімома резолюціями, які називають «Сестринські резолюції» та були прийняті після 2000 року, а саме Резолюції: 1820, 1888, 1889, 1960, 2106, 2122, 2242, 2467, 2493. Основний зміст зводиться до питань, що стосуються жінок, в тому числі у секторі безпеки та оборони.

Слід зазначити, що Україна ратифікувала достатню кількість міжнародних документів, тобто визнала їх частиною законодавства, які проголошують необхідність забезпечення гендерної рівності, в тому числі у військовій сфері. До таких слід віднести: Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності № 100 [69], Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права [102], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [101], Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156 [70], Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 [66], Угода про асоціацію з Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [261], Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами [71].

Всі указані міжнародні документи містять загальні норми права з епізодичними врегулюванням гендерного питання, що стосується в тому числі сектору діяльності безпеки і оборони.

Досліджуючи роль гендеру в побудові національного сектору безпеки і оборони через призму норм міжнародного законодавства, С. Булавіна і Т. Давидова стверджують, що аналіз міжнародного законодавства щодо впровадження гендерної політики дає змогу більш адекватно реагувати на сучасні виклики і загрози національній безпеці нашої державі, на мінливий характер і потреби сектора

безпеки і оборони, підвищити стратегічну, оперативну та тактичну ефективність, створити представницькі сили безпеки, сформувати більш збалансований гендерний склад, що, у свою чергу, сприятиме його згуртованості та ефективності у різноманітних операціях. Забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки і оборони України стало одним із основних пріоритетних напрямів державної політики у сфері євроатлантичної інтеграції відповідно до стандартів та рекомендацій НАТО [23, с. 24–25].

На національному рівні основним документом, який закріплює принцип гендерної рівності є Конституція України. Стаття 24 Основного закону встановлює: 1) рівність громадян перед законом; 2) заборону привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками; 3) способи забезпечення рівності прав і можливостей чоловіка та жінки.

З метою досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України, прийнято Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [167].

Зазначений нормативно-правовий акт відзначився тим, що містить основні дефініції в сфері гендерної політики, на наш погляд, фактично став родоначальним в зародженні спеціального гендерного законодавства. Закон встановлює забезпечення рівних прав та можливостей жінки та чоловіка, зокрема у громадсько-політичній, соціально-економічній та освітній сферах. Запроваджено здійснення гендерно-правової експертизи у спосіб здійснення аналізу законодавства щодо дотримання основоположних ідей і принципів рівності прав та можливостей людини [242, с. 116].

Звичайно, як перший Закон України в зазначеному напрямку, він мав як позитивні сторони, так і недоліки.

На думку І. Грицай вказаний закон дублює положення низки інших

нормативно-правових актів, що закріплюють положення суб'єктів забезпечення гендерної рівності. Наявні прогалини, назви статей і розділів не відповідають їх змісту. Не закріплено дієвого механізму забезпечення гендерної рівності. Не зважаючи на вказані недоліки, вчена вважає, що цей документ був першою спробою комплексно і системно забезпечити рівні права і можливостей чоловіка та жінки [31, с. 130].

Слід зазначити, що для забезпечення однакових прав і можливостей під час проходження військової служби, вказаний закон встановив деякі новели, до яких слід віднести: рівність у працевлаштуванні, просуванні по роботі тощо та покладення обов'язку на роботодавця щодо забезпечення цих умов (стосуються в більшій мірі жінок, оскільки вони тривалий час не мали доступу до значної кількості посад); забезпечення рівних прав та можливостей у здобутті освіти (жінки тільки у 2019 році отримали доступ в повній мірі для здобуття військової освіти); рівність умов для соціального захисту (під час проходження військової служби чоловіки стикались з порушенням їх прав на батьківство). Разом з тим чітких умов адміністративно-правового забезпечення гендерної рівності під час проходження військової служби, вказаний документ не містить.

На жаль, після прийняття вказаного закону, більш як 10 років не приймалось нормативно-правових актів, які б мали на меті впровадження гендерної політики безпосередньо щодо проходження військової служби. Було прийняття поодиноких нормативно-правових актів, які не мали системний характер. Ці акти врегульовували загальні питання, що стосувались недопущення дискримінації за будь-якими ознаками, покликані зупинити насильство та приниження, урівняти становища незалежно чоловіків і жінок. При цьому не унормовували гендерні питання учасників конкретних правовідносин [242, с. 116].

До законів, що порушують гендерні проблемні питання та спрямовані на усунення дискримінації також належать: Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» [170], Закон України «Про зайнятість населення» [168], Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [169] тощо.

На нашу думку, декларування принципу гендерної рівності без забезпечення реального і ефективного механізму його реалізації, не свідчить про реальну можливість його впровадження та розповсюдження своєї дії на учасників правовідносин. Забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя можливо лише у випадку застосування індивідуального підходу та врахування специфіки суспільних відносин, в які інтегрується гендерна політика. Поодинокі та несистемні уривчасті трансляції в нормативно-правових актах необхідності дотримання принципу рівності прав та можливостей чоловіка та жінки неефективні та не дозволять досягти бажаного результату. Тож, на наш погляд, тривалий час в діяльності сектору безпеки та оборони спостерігався гендерний дисбаланс та нерівність [242, с. 117].

Окремо зазначимо, що з метою впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі приймаються програмно-стратегічні документи в яких визначаються вектори руху України. Прикладом таких документів є Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020», яка була прийнята 12 січня 2015 року [218]. У ній визначено дорожню карту та пріоритети реалізації Стратегії, першочерговою серед яких є реформа системи національної безпеки і оборони. Головна мета – підвищення обороноздатності держави, реформування Збройних Сил України та інших військових формувань України відповідно до сучасних вимог та з урахуванням досвіду, набутого у ході антитерористичної операції, а також розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії.

У 2015 році також було прийнято Стратегію національної безпеки, спрямована на реалізацію до 2020 року [215], однією з цілю якої є утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО. Серед пріоритетів виокремлено проведення реформування Збройних Сил України з метою забезпечення їх ефективності, мобільності, оснащення сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою та на основі цього – спроможності забезпечити оборону держави. Також констатовано наявність актуальної загрози національній безпеці України у вигляді

неефективності системи забезпечення національної безпеки і оборони України [242, с. 117].

Разом з тим, жодна з вказаних Стратегій, всупереч їхній меті та цілей, не включають гендерні питання як один з реальних засобів подолання визначених деяких проблемних питань, що стосуються функціонування сектору безпеки і оборони.

Дорожньою картою оборонної реформи з визначенням шляхів її впровадження на засадах і принципах, якими керуються держави – члени НАТО, є Стратегічний оборонний бюлетень [213]. Третій за своїм рахунком Стратегічний оборонний бюлетень мав на меті трансформувати підхід до налагодження функціонування сектору безпеки і оборони в нових умовах, розмежувати повноваження, функції і завдання в секторі, спланувати системи нових систем забезпечення і підтримки військ, провести кадровий менеджмент тощо. Стратегічними цілями було визначено: перша – об'єднане керівництво силами оборони, що здійснюється відповідно до принципів і стандартів, прийнятих державами-членами НАТО; друга – ефективна політика, системи планування і управління ресурсами в секторі оборони з використанням сучасних євроатлантичних підходів; третя – оперативні (бойові, спеціальні) спроможності сил оборони, необхідні для гарантованої відсічі збройній агресії, оборони держави, підтримання миру та міжнародної безпеки; четверта – об'єднана система логістики і система медичного забезпечення, які здатні надати підтримку всім компонентам сил оборони; п'ята – професіоналізація сил оборони та створення необхідного військового резерву [213]. При цьому жодне завдання, які поставлені перед уповноваженими на те суб'єктами для виконання цілей, не мають своєю складовою визначення гендерних питань під час проведення оборонної реформи [242, с. 117].

Такі самі недоліки містили Воєнна доктрина України [212] та Концепція розвитку сектору безпеки і оборони України [214]. Що правда, у березні 2021 року прийнято новий указ Президента України, яким затверджено Стратегію воєнної безпеки [210]. Слід відмітити, що положення вказаної стратегії передбачають необхідність дотримання гендерної рівності, що необхідно для нарощування

спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони до виконання покладених завдань [242, с. 117].

На нашу думку, такі прогалини значно утруднили проведення оборонної реформи, оскільки загострення гендерної проблематики відволікає від масштабніших проблем, з якими стикалась вся військова система починаючи з 2014 року. У подальших редакціях згаданих нами нормативно-правових актів усунуто вказані недоліки та прямо передбачено необхідність інтеграції в оборонну реформу гендерних питань, та загалом щодо усіх питань, які стосуються національної безпеки та оборони, гендерної рівності. З наведеного можемо зробити висновок, що тривалий час гендерна складова не вважалась елементом ефективного проведення оборонної реформи [242, с. 117].

Зазначені нормативно-правові акти свідомо розміщено всупереч запропонованих класифікацій, оскільки вони передували та в певній мірі зумовили прийняття закону, який став надважливим у питаннях проходження військової служби жінками [242, с. 117].

У 2017 році експертками ООН Жінки в Україні Оленою Суловою та Еммікі Руз, в рамках глобального проекту структури «ООН Жінки» «Глобальні можливості для жінок, миру та безпеки: Від резолюцій до відповідальності та лідерства», проведено оцінку гендерного впливу сектора безпеки і оборони України. Результати показали, що: положення щодо гендерних питань не застосовуються в процесі реформи, гендерні принципи не включені до напрямів реалізації, які потребують реалізації; застаріле законодавство, що суперечить принципам гендерної рівності та відсутність налаштованості керівництва щодо викоренення цієї проблематики [112].

На наше переконання, дійсно до 2018 року значного прориву щодо реформування законодавства сектору безпеки і оборони з гендерних питань ефективно не було проведено. Значний прорив в реформуванні військового законодавства пов'язаний з прийняттям Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» [146], яким внесено зміни в Статут внутрішньої

служби Збройних Сил України [217] та до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [144]. Вважаємо, що саме цей закон є одним з перших спеціальних законів, що врегульовує гендерні питання саме під час проходження військової служби [242, с. 118].

Перша редакція статті 269 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України була викладена у наступній редакції: «Військовослужбовці-жінки, як правило, до складу добового наряду не призначаються. Військовослужбовців-жінок залежно від військового звання та посади можуть у разі потреби призначати з додержанням законодавства черговим фельдшером (санітарним інструктором) чи черговим штабу. Військовослужбовці-жінки призначаються також на чергування за спеціальністю». З часом стаття 269 зазнала змін у спосіб розширення переліку посад та слова «чи черговим штабу» замінено словами «черговим штабу, їдальні, посильним, черговим чи днювальним жіночого гуртожитку» [153]. З вказаної норми слідує, що за загальним правилом лише чоловіки призначаються до добового наряду, а жінки «лише у разі потреби». На наш погляд, наведене не лише є проявом гендерної нерівності, а й має ознаки дискримінації, несправедливості та нерівномірного розподілу обов'язків.

У 2018 році вказану статтю викладено у наступній редакції: «Військовослужбовці до складу добового наряду призначаються з додержанням законодавства з питань охорони материнства та дитинства» [146]. У цьому випадку спостерігаємо застосування позитивних дій у вигляді спеціального захисту окремих категорій у зв'язку з наявністю особливого статусу військовослужбовиці та необхідності здійснення нею захисту прав та інтересів дитини, що не є дискримінацією у розумінні приписів Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків».

Крім того, надалі статтю 269 доповнено та викладено наступним чином: «Військовослужбовці до складу добового наряду призначаються з додержанням законодавства з питань охорони материнства та дитинства. Військовослужбовців-жінок залежно від військового звання та посади дозволяється призначати

помічником чергового військової частини, черговим або помічником чергового контрольно-пропускного пункту, черговим чи днювальним медичного пункту (з числа медичних працівників (фахівців), черговим штабу, їдальні, посильним, черговим чи днювальним гуртожитку» [154].

Вважаємо, що чинна редакція вказаної статті одночасно гарантує дотримання принципу гендерної рівності, усуває певний дисбаланс у розподілі обов'язків під час проходження військової служби між жінками та чоловіками, а також гарантує додержання законодавства з питань охорони дитини.

На думку Ю. Боброва та Ю. Бобрової юридична гендерна рівність не може подолати фактичну нерівність між чоловіками і жінками у різних аспектах життя, у тому числі в Збройних Силах України, а тому має формальний характер. Вчені зазначають, що добовий наряд є видом надурочних робіт. У силу приписів статей 176, 177 КЗпП України існує ряд заборон щодо жінок до направлення на надурочні роботи. У зв'язку з цим існує ряд труднощів для командування. Так, з одного боку, в силу забезпечення та реалізації гендерної рівності військову службу жінки несуть нарівні із чоловіками, а з іншого – призначити до добового наряду жінок-військовослужбовців практично неможливо [14].

Ми не можемо погодитись з такою позицією науковців з огляду на те, що військова служба є особливим різновидом публічної служби з окремим механізмом адміністративно-правового забезпечення і регулювання питань проходження військової служби, а отже – проходження військової служби не регулюється КЗпП, що підтверджується наступним.

Так, Міністерство соціальної політики України роз'яснює, що військовослужбовці не перебувають у трудових відносинах з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання, а проходять службу. Порядок проходження служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях урегульовано спеціальними нормативно-правовими актами, які покладають на громадян, котрі перебувають на такій службі, додаткові обов'язки і відповідальність. Виходячи з наведеного повідомляємо, що на військовослужбовців, які проходять військову службу у військових формуваннях,

утворених відповідно до законів України, КЗпП не поширюється [275]. Разом з тим, слід брати до уваги положення КЗпП України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку.

На наш погляд, найбільш значимою зміною, внесеною в Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу», є доповнення частини дванадцятої статті 1 у спосіб: «Жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками (за винятком випадків, передбачених законодавством з питань охорони материнства та дитинства, а також заборони дискримінації за ознакою статі), що включає прийняття в добровільному порядку (за контрактом) та призов на військову службу, проходження військової служби, проходження служби у військовому резерві, виконання військового обов'язку в запасі та дотримання правил військового обліку» [144].

Вказана норма є законодавчим врегулюванням рівності прав та можливостей військовослужбовців чоловіків і жінок під час проходження військової служби. На підставі вказаної норми права необхідно упорядкувати (внести необхідні зміни) в інші нормативно-правові акти з меншим ступенем юридичної сили, в тому числі укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, галузеві накази Міністерства оборони України тощо.

Слід звернути увагу й на те, що відтепер з редакції статті 20 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» прибрали вікові цензи для жінок, які приймаються на військову службу за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу. За змістом цієї статті вже не доводиться зустрічати вікові межі для військовослужбовців-жінок, що відмінні від меж, встановлених для чоловіків. Слова та цифри «віком до 40 років», що стосувались саме військових – представниць жіночої статті замінили на «...граничного віку перебування на військовій посаді» [144], який є однаковий незалежно від статті.

Після внесених змін, частини четверта та п'ята статті 27 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» викладена наступним чином: «До запасу другої категорії належать військовозобов'язані, які не здобули військово-облікової спеціальності під час проходження військової служби або не проходили військової

служби. Військовозобов'язані, зараховані до запасу другої категорії, у разі здобуття під час перебування в запасі або служби у військовому резерві військово-облікової спеціальності переводяться до запасу першої категорії.» [144]. Було вилучено вказівку «військовозобов'язані-жінки» та «крім військовозобов'язаних-жінок» відповідно. Тож зарахування військовозобов'язаного до будь-якої категорії запасу однакове як для жінки, так і чоловіка.

До пункту 7 частини першої статті 30 Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» внесено зміни щодо категорій осіб, яких звільняють від проходження зборів. В первинній редакції закону це були всі військовозобов'язані жінки (виняток становив перевірочні збори), після змін – вагітні військовозобов'язані жінки.

Підсумовуючи вказані зміни, які внесено до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях», можемо допустити, що закріплений в спеціальному нормативно-правовому акті про військову службу та військовий облік принцип рівності військовослужбовців вирішив певну проблематику з питань забезпечення гендерної рівності. Вказаний закон є актом військового законодавства, який пов'язаний не лише з формуванням гендерної політики, а і її реалізацією.

Суттєвим кроком вперед для формування та впровадження гендерної політики під час проходження військової служби став Закон України «Про національну безпеку України», який не просто визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, а спрямований на здійснення захисту кожного громадянина. Цим Законом України передбачено, що одним з принципів, що визначають порядок формування державної політики у сферах національної безпеки є розвиток сектору безпеки і оборони як основного інструменту реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони. Своєю чергою, одним з принципів діяльності та курсу вказаного сектору є активне впровадження принципу гендерної рівності [195].

До підзаконних актів, якими врегульовано питання гендерної проблематики та утвердження дії принципу рівності прав та можливостей чоловіків і жінок належать

укази Президента України: «Про підвищення соціального статусу жінок в Україні» [202], «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [140], «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [224], «Про національну стратегію прав людини» [197], «Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» [208] та інші.

Поміж нормативно-правових актів глави держави, що стосуються безпосередньо питань проходження військової служби з інтеграцією гендерних підходів, визначальним став указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» [209].

Оновлений Стратегічний оборонний бюлетень України передбачає, що оновлена військова кадрова політика в силах оборони буде орієнтованою на людину, ґрунтуватиметься на принципах і стандартах держав-членів НАТО та вітчизняному досвіді, отриманому насамперед у бойових діях, а також повинна забезпечити гарантоване комплектування сил оборони професійним особовим складом відповідно до поточних та прогнозних потреб. Досягнення успіху та визначених цілей потребує забезпечення принципу гендерної рівності, який комплексно інтегровано в нормативно-правові акти, охоплює всі рівні системи управління кар'єрою та відображає гендерні політики, прийняті у державах-членах НАТО [209].

Другою стратегічною ціллю визначено професійний та вмотивований особовий склад сил оборони, підготовлений військовий резерв, що підтримуються за рахунок ефективних прозорих систем кадрового менеджменту, військової освіти і науки, охорони здоров'я і соціального захисту. Очікуваним результатом є в тому числі забезпечення гендерної рівності на основі принципу рівних прав і можливостей, адаптацію до цивільного життя осіб, звільнених із військової служби. З метою досягнення цього результату поставлено наступні завдання: запровадження військового лідерства, що ґрунтується на цінностях, де відсутня терпимість до корупції, а доброчесність є нормою (з урахуванням гендерних аспектів) (п. 2.2);

ефективне управління кар'єрним зростанням військовослужбовців з дотриманням державної політики гендерної рівності (п. 2.3); інтеграція гендерної рівності в силах оборони у процеси рекрутингу, протягом військової служби, під час звільнення з військової служби та соціального захисту ветеранів [209].

На нашу думку, новий Стратегічний оборонний бюлетень України урахував раніше допущені недоліки, зокрема залишення поза увагою гендерну проблему, а чинна його редакція сприятиме належному впровадженню гендерних аспектів. Важливо й те, що визначено необхідність упровадження інтегрованої військової кадрової політики, нової системи управління військовою кар'єрою військовослужбовців з урахуванням гендерної складової. Після успішного виконання цих заходів проблема нерівномірного представлення військовослужбовців-жінок серед керівництва військового складу ймовірно буде усунута [242, с. 120].

У цьому контексті важливою також є діяльність Кабінету Міністрів України у спосіб прийняття відповідних постанов та розпоряджень. До постанов, якими врегульовано забезпечення гендерної рівності належать: постанова Кабінету Міністрів України «Про консультативно-дорадчий орган з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми» [192], «Про урядового уповноваженого з питань гендерної політики» [223], «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки» [171], «Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року» [124], «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» [180].

Чинними розпорядженнями Кабінету Міністрів України, якими врегульовано питання гендерної рівності є наступні: «Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності» [220], «Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року» [179], «Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з

утвердження гендерної рівності» [185], «Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2021-2022 роках» (щодо забезпечення відкритого доступу до гендерно дезагрегованих даних)» [184], «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року» [222], «Про схвалення державної Стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки» [219].

Аналізуючи вищезазначені розпорядження Кабінету Міністрів України слід зазначити, що кожен наступний за хронологією нормативно-правовий акт все більше адаптований під нові виклики, що виникають, у цьому випадку, під час проходження військової служби та пропонує шляхи вирішення реальної проблеми з гендерними ознаками.

Так, мета Стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки досягається за стратегічними цілями, якими визначаються підходи до формування політики, шляхи розвитку національного механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та відповідають завданням, встановленим у національних Цілях сталого розвитку, а також напрямам Пекінської декларації.

Одним з завдань для реалізації оперативної цілі щодо створення умов для значущої участі жінок у прийнятті рішень щодо постконфліктного відновлення та розбудови миру є забезпечення гідних умов праці для жінок та рівних з чоловіками можливостей у секторі безпеки та оборони; збільшення представництва жінок серед військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, працівників правоохоронних органів, в судових органах, прокуратурі [35].

З метою реалізації вказаного завдання на період 2022-2024 роки заплановано проведення оцінювання впливу кадрової політики на збільшення представництва жінок серед військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу, працівників правоохоронних органів, в судових органах, прокуратурі, зокрема на рівні прийняття рішень [242, с. 120].

Результатом виконання зазначеної Стратегії має бути: жінки нарівні з чоловіками мають гідні умови праці та можливості кар'єрного зростання, представлені на керівних посадах у секторі безпеки та оборони; представники сектору безпеки та оборони володіють гендерними компетенціями та демонструють високий рівень гендерної чутливості [219].

Системний аналіз законодавства, що регулює гендерні питання під час проходження військової служби, дозволяє дійти висновку, що нормативно-правова база за останні роки значно вдосконалена та сприяє розширенню можливостей жінки під час проходження військової служби. На наш погляд, однією з проблем, що має місце – незначна представленість жінок серед керівників та заборона обіймати деякі професії офіцерського складу. Однак, слід врахувати, що для зайняття жінкою-військовослужбовцем керівних посад необхідно мати досвід служби і необхідну вищу освіту, а для цього потрібен час.

Разом з тим, вказана проблематика виявлена та уряд вкотре наголошує про необхідність усунення вказаного дисбалансу, ставить завдання забезпечити збільшення представництва жінок серед військовослужбовців та працівників правоохоронних органів в загальному, а особливо на рівні прийняття рішень, що потребує забезпечення можливості кар'єрного зростання жінок.

Таким чином, узагальнюючи можемо підсумувати, що з позиції функціонального аспекту нормативно-правове забезпечення проходження жінками військової служби в Україні – це система правових засобів, які встановлюють зміст, поняття, види, порядок проходження військової служби у розрізі всіх складових елементів (виконання обов'язків військової служби, призначення на військові посади та переміщення по службі, підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації, присвоєння та позбавлення військових звань, пониження та поновлення у військових званнях, проведення атестування, надання відпусток), права та обов'язки суб'єктів військових правовідносин, їх гарантії та юридичну відповідальність, а також планомірну діяльність спеціально уповноважених суб'єктів, направлену на створення та забезпечення належних умов для виконання завдань та повноважень, покладених на суб'єктів військових правовідносин.

Водночас з інструментального аспекту, нормативно-правове забезпечення проходження жінками військової служби в Україні – це сукупність засобів та прийомів, за допомогою яких здійснюється правове регулювання та правовий вплив на суспільні відносини, учасниками яких є військовослужбовець-жінка та держава в особі уповноважених органів чи посадових осіб, а також сприяння щодо створення ефективного механізму проходження жінками військової служби для досягнення визначених державою цілей.

Висновки до Розділу 1

1. Диференційовано категорії «державна служба» та «публічна служба» як такі, що нині можуть бути застосовними при визначенні похідних (специфічних) особливостей військової служби в Україні. Виявлено, що поетапне запровадження та реалізація адміністративної реформи в Україні, метою якою в тому числі є формування системи державного управління з людиноцентристською орієнтацією, спричинило розвиток осучасненого підходу до державної служби і появи відносно нового терміну «публічна служба». Визначено, що законодавча невизначеність змісту і складових публічної служби створює проблему його інтерпретації та праворозуміння, що свідчить про необхідність прийняття нормативно-правового акта, який усунув би наявні неточності щодо цієї правової проблеми.

2. Висунуто припущення, що оскільки державна служба сама по собі не може охопити всі можливі сфери діяльності із задоволення публічних інтересів та потреб, виникла необхідність розмежування видів служб, які забезпечують задоволення потреб держави та суспільства. Крім того, внаслідок економіко-соціальних та політико-економічних передумов, сфера дії служби, яка безпосередньо покликана виконувати державні завдання з метою захисту інтересів та потреб суспільства перестала обмежуватись рамками поняття державної служби. Тому стверджується, що публічна служба є саме тим поняттям, яке надає можливість умовно об'єднати види діяльності різного характеру служб, що мають публічний характер та

направлені на задоволення потреб людини та суспільства.

3. З'ясовано, що перша законодавча дефініція терміну «публічна служба» зумовила виникнення суперечок серед наукової спільноти, а також стала предметом науково-експертного дослідження, оскільки не відображала його сутність у повному об'ємі, не вказувала на особливості та притаманні риси, а лише містила перелік видів публічної служби. Крім того, перелічуючи певні види публічної служби, законотворець визначив їх вибірково. Попри предметні дослідження проблемних питань зазначеної теми науковцями, у законодавче визначення наразі не внесені поправки, які б змістовно розкрили зміст публічної служби. Так само і не закріплено в іншому нормативно-правовому акті логічного та системного визначення, яке б доповнило наявне.

4. Доведено, що з теоретичного дискурсу розмежування між державною та публічною службою теж є неоднозначним, адже не всі ознаки, які покладені в основу проаналізованих дефініцій можуть бути покладені та застосовані до якогось конкретного виду публічної служби, як от військова служба, оскільки такі визначення не охоплюють всієї специфіки цього виду публічної служби. Водночас виявлено, що публічна служба може розглядатись у вузькому та широкому значенні, а для визначення елементів, що входять до складу публічної служби та мають притаманні їй ознаки, необхідно брати до уваги різні підходи: інституційний і функціональний.

5. Звернено увагу на зміст та особливості мілітаризованої служби. Визначено, що особливої актуальності дослідження вказаного виду публічної служби набуло у зв'язку з: 1) внесенням змін в Конституцію України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору; 2) адаптацією військових процесів до підходів НАТО; 3) прямою широкомасштабною воєнною агресією росії проти України, початком якої слід вважати 2014 рік, загострення якої відбулося у 2022 році; 4) економічною кризою в Україні. Вказаний перелік не є вичерпним. Підтримано поділ мілітаризованої служби на військову службу (служба в Збройних Силах України, Національній гвардії України, Службі безпеки України, Державній

прикордонній службі України, Управлінні державної охорони України) та невійськову мілітаризовану службу (Національна поліція України, Державна служба України з надзвичайних ситуацій, Кримінально-виконавча система тощо). З'ясовано, що мілітаризована служба, на відміну від цивільної служби, є особливою в силу свого функціонального призначення та завдань, що покладаються спеціальним законодавством на кожен вид служби, які входять до цього виду публічної служби. Зокрема одним з таких є військова служба, яка є частиною предмета дослідження відносно нової і комплексної галузі права – військового права.

6. Уточнено, аналіз законодавчих визначень поняття «військова служба» свідчить, що спільними ознаками, які впливають з цих визначень, є віднесення її до державної служби, наділення особливим характером, наявність вказівки на суб'єкта проходження такої служби та визначена загальна мета функціонування цього виду служби – захист держави. Однак у визначеннях нормативно-правової бази прослідковуються неточності та в деякій мірі втрата змістовності поняття. Виявлено, що на відмінну від законодавчих визначень, науковці вказують про наявність не лише контрактної форми проходження військової служби, а й про призов на строкову службу з уточненням, що службу проходять у військових формуваннях, утворених відповідно до закону.

7. Визначено, що ознаки військової служби є такими:

– це особливий, найважливіший для держави різновид публічної служби – полягає, по-перше, в предметі регулювання, поставлених цілей, виконанні завдань та покладених функціях, а також в своєрідному механізмі забезпечення останніх. По-друге, особи, які вступають на військову службу, мають особливий статус та наділені спеціальними правами, на них покладаються додаткові обов'язки; такі особи складають присягу перед Батьківщиною;

– особливий порядок врегулювання державою військової служби – держава через уповноважені органи створює військові формування у спосіб, визначений нею ж у нормативно-правових актах; визначає їх склад та чисельність; встановлює ієрархічність посад та обсяг обов'язків, виконуваних в рамках проходження

військової служби; порядок, умови вступу, вимоги та механізм проходження та звільнення з військової служби; формує внутрішню та зовнішню воєнну політику; забезпечує військові формування технікою, зброєю та іншими матеріальними і фінансовими ресурсами. Починаючи від утворення військового формування, держава прямо та опосередковано врегульовує будь-які питання виникнення, розвитку та припинення відносин, що стосуються проходження військової служби;

– категорична регламентованість вимог до особи, що вступає на військову службу – ураховуючи високу значимість виконання функцій, покладених на військові формування, а також необхідність впровадження та зміцнення високопрофесійного кадрового корпусу, держава у спосіб закріплення в законах та відомчих нормативно-правових актах встановлює вимоги до осіб, які мають бажання (служба за контрактом) або зобов'язані проходити військову службу за призовом, або залучаються до військової служби під час мобілізації. Зокрема такими є: вік, освіта, стан здоров'я, фізична підготовка, відсутність судимості, володіння певними психолого-особистісними якостями, наявність яких перевіряється під час прийняття на військову службу;

– особливий соціальний захист державою осіб, що проходять військову службу – наявність пільг, гарантій, компенсацій для військовослужбовців, які не обмежуються загальними правами і свободами, наданими кожному громадянину України. Висунуто припущення, що такий стан речей пов'язаний з необхідністю компенсувати військовослужбовцю особливо важкі умови праці, ризики, в тому числі для життя та здоров'я, які він та члени його сім'ї, могли зазнати у зв'язку виконуваною роботою. Такими зокрема є: гарантії для працівників на час виконання ними державних чи громадянських обов'язків; проходження військової служби в особливий період дає право на призначення пенсії на пільгових умовах у встановлених законодавством випадках; соціальна та професійна адаптація; продовольче, речове та інше забезпечення; зарахування стажу служби до страхового стажу, стажу роботи та за фахом; особливий порядок, кількість днів відпустки та обставини, за яких вона надається (наприклад, відпустка для лікування на підставі висновку військово-лікарської комісії); забезпечення жилим приміщенням;

безоплатний проїзд, першочергове право на деякі послуги (наприклад, встановлення квартирної охоронної сигналізації); безоплатна медична допомога, реабілітація; звільнення від процентів та штрафних санкцій за користування кредитом; за військовослужбовцями, захопленими в полон або заручниками, а також інтернованими в нейтральних державах або безвісно відсутніми, зберігаються грошове та інші види забезпечення; різні види грошового забезпечення, вихідна допомога тощо;

– обов'язковість проходження військової служби для осіб чоловічої статті – йдеться про призов на проходження строкової військової служби, обов'язковість якої полягає у тому, що законодавець чітко передбачає за яких обставин та за наявності яких характеристик громадяни України чоловічої статті виконують військовий обов'язок задля набуття навичок, вмінь і підготовки для захисту України. За загальним правилом військовий обов'язок має ознаки невідворотності та обов'язковості для визначеного кола осіб. Відповідно військова служба є єдиним видом публічної служби, до якого залучаються громадяни України чоловічої статті незалежно від їх бажання.

– динамізм зміни поняття та змісту військової служби залежно від загроз національної безпеки – наповненість та складові змісту військової служби перебувають у тісному взаємозв'язку з законодавством, яке регламентує питання устрою, діяльності, комплектування різних військових формувань, права, обов'язки і гарантії військовослужбовця тощо, а також з трансформацією суспільних правовідносин в усіх сферах життя.

8. Уточнюється, що питання принципів та їх роль тісно пов'язана з завданнями, функціями військової служби, вони відображаються в процесі реалізації такої тріади як права-обов'язки-гарантії військовослужбовця, проходження військової служби тощо. Виходячи зі значимості принципів права, відзначено, що останні відіграють важливу роль у формуванні світоглядно-методологічного осмислення військової служби, що в подальшому відображається в практичній діяльності не лише військовослужбовців, а всіх суб'єктів, які тим чи іншим чином пов'язані з військовою службою. Однак визначено, що, на жаль, принципи, зокрема

певна частина з них, існують лише теоретично, та не реалізуються у практичній діяльності. Такий стан зумовлений, по-перше, абстрактністю їх існування, а по-друге, мінливістю та гнучкістю до середовища, в якому вони існують, розвиваються та набувають ознак сталості. Крім того, змістовність і практичність принципів та їх практична складова не завжди зрозуміла не те, що громадянину, який призваний на строкову службу, а й особі, яка свідомо вступила на військову службу з метою виконання функцій захисту незалежності, суверенітету і територіальної цілісності держави.

9. Визначено, що принципи проходження військової служби не завжди можуть бути текстуально закріплені в нормативно-правових актах, однак сукупно дозволяють забезпечити та упорядкувати основні засади проходження військової служби, а також окреслити змістовність і межі власне поняття військової служби. Окремо уточнено щодо принципу професіоналізації, зокрема в аспекті того, що в практичній площині спірним є питання втілення зазначеного принципу щодо всіх суб'єктів та на всіх етапах проходження військової служби. Обґрунтовано це тим, що чинним законодавством не передбачено вимоги – професійність для військовослужбовців строкової служби. Безсумнівно, що новопризначений військовослужбовець проходить курс початкової підготовки, але це відбувається на навчальному етапі проходження служби, а набуття спеціальних знань і навичок відбувається безпосередньо в процесі проходження служби. З огляду на це наголошено на актуалізації питання переходу на комплектування Збройних Сил України виключно на контрактній основі.

10. Розглянуто особливості впровадження принципу прозорості під час військової служби. Виявлено, що з огляду на законодавчі положення не вся інформація, яка створюється, використовується під час проходження військової служби може бути піддана розголосу та поширенню третім особам. Звернено увагу на принцип пріоритету прав і свобод людини та громадянина в контексті його співвідношення з реалізацією військовослужбовцями своїх прав під час виконання службових обов'язків. З'ясовано, що виконуючи свої службові обов'язки військовослужбовець має право, а за певних обставин навіть зобов'язаний

використати зброю, що може призвести до втрати людського життя. На жаль, не завжди такий хід обставин може бути виправданий, а тому з метою щонайкращого та ефективного забезпечення дії принципу пріоритету прав і свобод людини та громадянина запропоновано не тільки удосконалювати законодавство в частині деталізації можливості та випадків застосування спеціальних засобів, технік, зброї, фізичної сили тощо, а й активно проводити роз'яснювальну та навчальну роботи з особовим складом. Акцентовано, що психоемоційна підготовка військовослужбовців теж відіграє важливу роль, оскільки в стресових ситуаціях дозволяє відносно об'єктивно зважити всі «за» та «проти» посягаючи, навіть ураховуючи «законність умислів», на людські права.

11. Проаналізовано наукові інтерпретації категорії «гендер». Визначено, що основна відмінність між категоріями «гендер» і «стать» полягає в тому, що перше – це соціальне явище/модель, яка створюється, змінюється та розвивається під впливом системи уявлень, поглядів, стереотипів, поведінки, цінностей, ролей чоловіка та жінки тощо, а друге – суто біологічне поняття, яке характеризує фізіологічні, анатомічні особливості тощо.

12. Під поняттям «гендерна рівність під час проходження військової служби» запропоновано розуміти впорядковану та структурно узгоджену модель військово-службових відносин, яка передбачає рівність соціальних і юридичних прав та можливостей на всіх етапах військової служби, не залежно від статі особи.

13. Уточнено, що дотримання принципу гендерної рівності як на рівності прав, так і на рівності можливостей сприяло успішному розвитку і процвітанню країн Європейського Союзу. Зокрема держави-члени НАТО та країни Європейського Союзу дотримуються принципу гендерної рівності, в тому числі у спосіб забезпечення рівних умов під час проходження військової служби кожним військовослужбовцем незалежно від статі. Прямуючи напрямом європейської та євроатлантичної інтеграції, визнавши ключовим принципом гендерну рівність, Україна повинна розробити чітку систему правового закріплення і реалізації зазначеного принципу, в першу чергу, при проходженні військової служби.

14. Доведено, що питання викоренення стереотипів залишається й досі

актуальним. Зазначається, що позбутись закоренілих думок і поглядів, які вже набули ознак загальноприйнятності серед великого кола людей, одразу неможливо, а особливо в діяльності воєнізованих структур, доступ до служби в яких жінкам був тривалий час обмежений. Попри наявну стереотипність уявлень про військову службу, як жінки, так і чоловіки спроможні однаково професійно виконувати покладені на них обов'язки. Навіть за умов ведення війни на території України існують військові посади, які не менш важливі за виконання функцій безпосередньо на передовій. Важливо, не зважаючи на суб'єктивні чинники, правильно визначити чи відповідає кожен окремий військовослужбовець посаді, на яку він претендує залежно від, в першу чергу, інтелектуальних, фізичних, психоемоційних якостей.

15. Визначено, що у зв'язку із законодавчими змінами 2018 року визначено та гарантовано, що жінки виконують військовий обов'язок на рівних засадах із чоловіками, за виключенням випадків, які передбачено законодавством про охорону материнства та дитинства. Жінки отримали можливість виконувати військовий обов'язок на рівні з чоловіками, отримали доступ до всіх посад (за окремими виключеннями, як то: офіцерські посади, які пов'язані з використанням вибухових речовин; закрито доступ до посад на підводних човнах тощо). Разом з тим, за загальним правилом жінка має право обіймати будь-яку посаду, якщо відповідає професійним вимогам. Однак жінкам частіше доводиться підтверджувати відповідність рівня свого професіоналізму займаній посаді.

16. Висунуто припущення, що рівень ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців-жінок є дещо нижчим, не зважаючи на їх осмисленість в виборі професії та виду діяльності. В той же час спостерігається певний суб'єктивізм в ставленні до жінок у військових підрозділах. Акцентується на необхідності здійснення ряду заходів, направлених на підвищення рівня професіоналізму жінок в частині виконання завдань бойової діяльності, оволодіння спеціальною підготовкою, а також активізації впровадження програм оволодіння навичками, вміннями та знаннями щодо здійснення сержантським складом, офіцерами та вищим командуванням управління особовим складом, урахуваючи гендерний компонент.

17. Визначено, що переосмислення ролі жінки у війську фактично вже відбувається. Однією з визначальних подій, однак з негативними наслідками для всього українського народу, стало 24 лютого 2022 року, – жінки активно залучаються до Збройних Сил України, територіальної оборони, що свідчить про високий рівень патріотизму, мужності, самоорганізації. Такі дії мають наслідком пришвидшення руйнації стереотипів щодо місця жінки в військовій справі, адже стало зрозумілим, що активна участь жінок в забезпеченні воєнної безпеки не лише мінімізує обсяг та характер обмежень конституційних прав і свобод на період дії військового стану, а й сприятиме зміцненню національної безпеки в цілому. Одночасно у такий спосіб у держави з'являється можливість психологічно стабілізувати населення, продемонструвавши людиноцентристський підхід під час проведення заходів забезпечення національної безпеки та дотримання принципу гендерної рівності.

18. Узагальнено, що у сучасному цивілізованому суспільстві гендерна рівність є важливою категорією, від якої залежить розвиток суспільства в економічній, соціальній, культурній, політичній та інших сферах. Орієнтація на європейську та євроатлантичну інтеграції, визнаючи одним з ключових принципів гендерну рівність, зумовлює необхідність розробити чітку систему юридичного закріплення і реалізації зазначеного принципу при проходженні військової служби. Водночас самого лише нормативного закріплення на всіх ієрархічних рівнях нормативно-правового забезпечення не достатньо. Виникає потреба у створенні та ефективному функціонуванні інструментарію гарантування та захисту рівних прав і можливостей людини – чоловіка та жінки – з урахуванням, що жінки та чоловіки в силу анатомічних, нейрологічних, фізіологічних особливостей можуть потребувати різних ресурсів/знарядь/зусиль для досягнення ідентичного результату. Вказані обставини необхідно враховувати на всіх стадіях врегулювання проходження жінками військової служби.

19. В продовження тематики необхідності врегулювання проходження жінками військової служби розкрито проблематику визначення юридичної природи

її нормативно-правового забезпечення. У ході дослідження загальнотеоретичного дискурсу виявлено таке:

– поняття «нормативно-правове забезпечення» в сучасній юридичній науці є загальноповживаним терміном. Разом з тим, погляди на зміст та сутність вказаного поняття залишаються суперечливими і дискусійними;

– за етимологічного підходу категорія «забезпечення» полягає у застосуванні ряду спеціальних заходів з чітко визначеною метою – створення умов, за яких відсутня потреба у будь-чому. Тому під забезпеченням проходження жінками військової служби слід розуміти систему спеціальних заходів, направлених на забезпечення і гарантування високого рівня добору, підготовки, навчання, підвищення професійних навичок/знань/вмінь військовослужбовців-жінок з метою успішного виконання покладених на них завдань, а також систему захисту, гарантій, охорони прав суб'єктів проходження військової служби та здійснюваної ними діяльності від протиправних посягань. Однак загалом з позиції юридико-правових досліджень термін «забезпечення» не часто використовується окремо, переважно йдеться про забезпечення певних суспільних правовідносин (мається на увазі саме правове забезпечення);

– аналіз наукової літератури репрезентує, що правове забезпечення, по-перше, потребує участі держави в особі спеціально уповноважених на те органів; по-друге, така діяльність повинна здійснюватися регулярно і системно, адресується визначеним особам з метою упорядкування суспільних відносин, учасниками яких вони є; по-третє, ціллю правового забезпечення є дотримання режиму законності у спосіб юридичного закріплення, охорони, реалізації, розвитку та захисту суспільних відносин. Разом з тим слід мати на увазі, що власне правове забезпечення це не лише про норми права, оскільки про право – це і суб'єктивні права, природне право тощо;

– у контексті властивостей права «нормативність» полягає у закріпленні відповідних правил поведінки суб'єктів правовідносин, що відповідатиме соціальному, економічному, політичному, духовному розвитку людини відповідно до трансформованим сучасним реаліям. Метою такої діяльності є досягнення

певного рівня соціального результату, економіко-політичної стабільності країни тощо. У сучасних умовах вона характеризується двома основними ознаками: 1) єдність законотворчого та нормотворчого процесів, результатом яких є створення цілісної нормативно-правової бази; 2) соціальна направленість і людиноцентристський характер як орієнтир сучасної правової системи. Тому у наукових джерелах досить часто зустрічається термін «нормативно-правове забезпечення», яке поєднує у собі всі перелічені вище складові.

20. Визначено, що трактування категорії «нормативно-правове забезпечення» через систему сформованого нормативно-правового поля не повністю охоплює всієї глибини нормативно-правового забезпечення, а ототожнюється виключно з сукупністю законів та підзаконних нормативних актів, тоді як саме по собі забезпечення є комплексом заходів, які впливають одне на одного та взаємодіють між собою. Закони та підзаконні нормативні акти є регулятором суспільних відносин. Тоді як забезпечення значно ширше за своїм змістом, ніж регулювання.

21. Диференційовано категорії «правове забезпечення проходження жінкам військової служби» та «правове регулювання проходження жінкам військової служби» у контексті ведення наукової полеміки щодо їхнього співвідношення як частини від цілого (зокрема регулювання – забезпечення) стверджуючи, що ототожнювати забезпечення, етимологія якого зосереджена власне на «створення середовища, у якому відсутня потреба у будь-чому», автоматично передбачає, що сама по собі наявність нормативно-правової бази не дорівнює «задоволення всіх потреб», а отже – норми мають «жити», а не лише існувати де-юре, відтак виникає потреба у заходах, що забезпечать можливість застосування цих норм та, як наслідок їх реалізацію.

22. Доведено, що правове регулювання проходження жінкам військової служби здійснює регулюючу функцію у спосіб унормування різних видів військово-службових відносин та відображаються в нормах права. Натомість нормативно-правове забезпечення проходження жінкам військової служби полягає у системній діяльності, направленій на фактичне здійснення закріплених у нормах моделей різних видів військово-службових відносин.

23. Окремо звернено увагу на проблематику визначення системи нормативно-правових актів, якими врегульовано порядок проходження та забезпечення військової служби в Україні. Уточнено, що жодної кодифікації військового законодавства так і не відбулось, попри численні заклики наукової спільноти та військових-практиків провести систематизацію. Крім того, кожен вид військової служби залежно від періоду проходження, виду військового формування, у якому особа проходить військову службу, має свої особливості, що не завжди враховано законодавством.

24. Відображено основні історичні етапи еволюції розвитку військового законодавства у спосіб умовного його поділу на три етапи. Першим етапом пропонується вважати період починаючи від проголошення Україною незалежності (24 серпня 1991 року), визнання дії на її території виключно Конституції та законів України, що тривав до початку весни 2014 року. Протягом цього періоду власне українське військове законодавство наповнювались, однак радянське законодавство все ж переважало. Другий етап – з 2014 року до 24 лютого 2022 року, який змусив дещо переглянути військово-службове законодавство, законодавство з оборони та національної безпеки. Цей етап ознаменувався прихильністю та орієнтацією на упередження, не допущення загострення агресивних дій щодо України, випередження, адаптації до стандартів НАТО тощо. Третім етапом запропоновано вважати період після 24 лютого 2022 року та по теперішній час, який є особливим етапом в періодизації військового законодавства, адже нормативно-правова база набула дещо іншого забарвлення, оскільки лише практично переконавшись з наявністю певних недоліків до законодавства внесено зміни, наприклад: в частині забезпечення рівних можливостей матері і батька військовослужбовців; відстрочки під час мобілізації наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників тощо. З'явилися й такі нормативно-правові акти, законодавчі ініціативи щодо основоположних ідей які раніше взагалі не ініціювались.

25. Зазначається, що горизонтальний рівень системи військового законодавства полягає у визначенні різних предметів/аспектів правового регулювання проходження військової служби. Наприклад: правовий статус

військовослужбовців, їх правовий і соціальний захист; створення, комплектування та основи діяльності військових формувань; призначення на посади, переміщення по службі, призупинення служби тощо. Ключовим у виокремленні за вказаним критерієм є предмет регулювання військово-службових відносин.

25. Уточнено, що система законодавства з питань забезпечення прав та можливостей жінок під час проходження військової служби об'єктивується не лише у межах військового законодавства. Запропоновано здійснити його поділ окремо за двома критеріями. Перший критерій – за юридичною силою нормативно-правового акту, де в ієрархічній структурі першу групу складають міжнародні документи, що ратифіковані Україною у встановлений законодавством спосіб; закони України; постанови Верховної Ради України; укази і розпорядження Президента України; правові акти Кабінету Міністрів України, Міністерства оборони України та інших міністерств. Ця класифікація є загальноприйнятною та адаптується під всі правові відносини. Наступний критерій – залежно від предмету врегулювання та кола суб'єктів, на яких поширюються норми гендерного законодавства: нормативно-правові акти, які містять загальні положення щодо формування та реалізації принципу гендерної рівності (мають широке коло суб'єктів та поширюються на все населення України) та нормативно-правові акти, які врегульовують гендерні аспекти з питань, що стосуються окремих категорій населення, наприклад, військовослужбовці (вузько визначене коло суб'єктів у військовій сфері). Акцентовано, що за цим критерієм здійснюючи розподіл нормативно-правової бази слід ураховувати юридичну силу документа.

26. Схарактеризовано міжнародні норми права, які є фундаментом для створення національного законодавства щодо впровадження гендерної політики. Визначено, що на національному рівні основним документом, який закріплює принцип гендерної рівності є Конституція України, яка встановлює: 1) рівність громадян перед законом; 2) заборону привілеїв чи обмежень за будь-якими ознаками; 3) способи забезпечення рівності прав і можливостей чоловіка та жінки. Звернено увагу на позитивні та негативні сторони Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», а також актів

стратегічного планування. Уточнено, що Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» є одним з перших спеціальних законів, що врегульовує гендерні питання саме під час проходження військової служби, адже є актом військового законодавства, який пов'язаний не лише з формуванням гендерної політики, а і її реалізацією.

27. У межах аналізу підзаконних актів, якими врегульовано питання гендерної проблематики та утвердження дії принципу рівності прав та можливостей чоловіків і жінок виявлено, що нормативно-правова база за останні роки значно вдосконалена та сприяє розширенню можливостей жінки під час проходження військової служби. Однак, однією з проблем, що має місце – незначна представленість жінок серед керівників та заборона обіймати деякі професії офіцерського складу. Між тим, констатовано, що для зайняття жінкою-військовослужбовцем керівних посад необхідно мати досвід служби і необхідну вищу освіту, а для цього потрібен час.

28. Узагальнено, що нормативно-правове забезпечення проходження жінками військової служби в Україні може бути схарактеризованим через дуальну інтерпретацію його юридичної природи, де: 1) функціональний аспект зосереджений на необхідності регламентації змісту, поняття, видів, порядку проходження військової служби у розрізі всіх складових елементів, а також прав та обов'язків суб'єктів військових правовідносин, їх гарантій та юридичної відповідальності, й планомірної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, направленої на створення та забезпечення належних умов для виконання завдань та повноважень, покладених на суб'єктів військових правовідносин; 2) інструментальний аспект репрезентує сукупність засобів та прийомів за допомогою яких здійснюється правове регулювання та правовий вплив на суспільні відносини, учасниками яких є військовослужбовець-жінка та держава в особі уповноважених органів чи посадових осіб, а також сприяння щодо створення ефективного механізму проходження жінками військової служби для досягнення визначених державою цілей.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ РЕАЛІЗАЦІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ЖІНКАМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНИ

2.1. Сутність механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.

Цілісність дослідження забезпечується його послідовністю, а отже – у підтвердження тезису, що Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» не містить чітких умов для адміністративно-правового забезпечення гендерної рівності під час проходження військової служби необхідно дослідити й поняття адміністративно-правового забезпечення як галузевого підвиду нормативно-правового забезпечення (про яке йшлося на попередньому етапі цього дослідження) з виокремленням базових характеристик сутності механізму його реалізації.

Так, В. Пашинський розглядає адміністративно-правове забезпечення оборони як один з видів правового забезпечення [114, с. 123]. На думку М. Цвіка адміністративно-правове забезпечення є цілеспрямованою дією на поведінку людей і суспільні відносини за допомогою правових (юридичних) засобів [46, с. 327]. На наше переконання, такий підхід більш притаманний поняттю нормативно-правового забезпечення, оскільки автор не виділяє жодних ознак які притаманні саме адміністративно-правовому забезпеченню. Не зважаючи на це, вказана дефініція часто-густо фігурує у наукових виданнях.

На переконання І. Шопіної адміністративно-правове забезпечення слід розглядати як систему адміністративно-правових засобів та способів і процедур їх легалізації, що здійснюються з метою створення умов для всебічної реалізації прав, свобод та інтересів людини, громадянського суспільства, суб'єктів підприємницької діяльності, а також інших суб'єктів адміністративно-правових відносин [272, с. 145].

Вказаний підхід, на нашу думку, відображає підхід до загального розуміння адміністративно-правового забезпечення та є певним фундаментом для подальших наукових досліджень пізнання адміністративно-правового забезпечення у проекції на суспільні відносини з чітко визначеним суб'єктом і об'єктом. Визначальним є те, що, на відмінну від запропонованих визначень, автор чітко вказує про належність до структури адміністративно-правового забезпечення системи адміністративно-правових засобів як субстанціональних явищ.

С. Циганок досліджує поняття і зміст адміністративно-правового забезпечення діяльності прокуратури України. Під адміністративно-правовим забезпеченням діяльності прокуратури автор розуміє адміністративну діяльність прокурорів та органів прокуратури на основі реалізації норм адміністративного права заради якісного і своєчасного підтримання прокурорами публічного обвинувачення в суді, організація і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням і деякі інші функції через визначення адміністративно-правового статусу, забезпечення незалежності й деполітизації прокуратури, надання своєрідних адміністративних послуг, виконавчо-розпорядча діяльність і здійснення внутрішньоорганізаційної діяльності, засади юридичної відповідальності працівників прокуратури та соціального захисту прокурорів [268, с. 138].

Слід відмітити, що у цьому випадку, науковець пропонуючи авторське визначення, ставить акцент власне на реалізації норм права під час діяльності прокурорів та органів прокуратури, не беручи до уваги множинність складових адміністративно-правового забезпечення, не звертає увагу на одну з складових адміністративно-правового забезпечення – адміністративно-правове врегулювання. При цьому реалізації норм адміністративного права завжди передує їх законодавче закріплення.

Визначаючи сутність поняття адміністративно-правового забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оподаткування, А. Чорна під адміністративно-правовим забезпеченням підприємницької діяльності розуміє особливий вид регулюючого впливу на суспільні правовідносини щодо виникнення, здійснення діяльності та припинення існування суб'єктів підприємницької

діяльності з метою їх упорядкування за допомогою спеціальних інструментів та засобів, що визначені у нормах адміністративного права України [271, с. 69].

Під адміністративно-правовим забезпеченням співробітництва України з Європейським Союзом, Т. Білозерська розуміє сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких відбуваються процеси інтеграції України до Європейського Союзу та налагодження якісно нового рівня співробітництва України з ЄС у пріоритетних сферах, що розроблюються та реалізуються в результаті здійснення органами державної влади (серед них, у першу чергу, органами виконавчої влади) покладених на них обов'язків [12, с. 59–60].

Досліджуючи поняття та структуру адміністративно-правового забезпечення через призму аналізу наукових думок з цього приводу, О. Гумін і Є. Пряхін вказують, що адміністративно-правове забезпечення варто розглядати у широкому та вузькому розуміннях. На їх думку у широкому розумінні – це упорядкування суспільних відносин уповноваженими на те державою органами, їх юридичне закріплення за допомогою правових норм, охорона, реалізація і розвиток. Вузьке визначення адміністративно-правового забезпечення буде змінюватися залежно від того, про які суспільні відносини буде вестися мова. До основних елементів адміністративно-правового забезпечення автори відносять: 1) об'єкт адміністративно-правового забезпечення; 2) суб'єкт адміністративно-правового забезпечення; 3) норми права (норми адміністративного права); 4) адміністративно-правові відносини та їх зміст; 5) гарантії, заходи, засоби, форми та методи адміністративно-правового забезпечення [32, с. 49].

У результаті аналізу різних позицій вчених-адміністративістів науковець В. Бойко дійшов висновку, що адміністративно-правове забезпечення в цілому – це сукупність певних дій публічної адміністрації, які спрямовані на створення оптимальних умов функціонування механізму держави шляхом прийняття владно-публічних приписів, виконання розпорядчої діяльності, координування протилежних суб'єктів публічної адміністрації, та здійснення інших дій організаційно-правового характеру з метою правового впливу на суспільні відносини та захисту прав, свобод та законних інтересів осіб [17, с. 97–98].

Системний аналіз вказаних наукових думок дозволяє розкрити сутність адміністративно-правового забезпечення. Підсумовуючи можливо виділити ознаки, які характеризують та відображають сутність адміністративно-правового забезпечення. До них, на наш погляд, можливо віднести наступні: 1) особливий вид діяльності публічної адміністрації; 2) здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами в межах та обсязі, визначеному законодавством, з залученням інших учасників цих правовідносин; 3) складається з: адміністративних, адміністративно-процесуальних норм права та сукупності адміністративного інструментарію, що забезпечує ефективність дії правової норми, її реалізацію, охорону і захист; 3) направленість на регулювання і охорону суспільних відносин з метою збереження балансу щодо задоволення потреб суб'єктів, на яких направлено здійснення такого виду влади; 4) створює умови для реалізації прав, свобод і гарантій заінтересованих суб'єктів.

Отже, адміністративно-правове забезпечення проходження жінками військової служби – це організаційно-управлінська діяльність держави в особі спеціально уповноважених на те суб'єктів, що полягає у застосуванні визначених адміністративних засобів, способів, прийомів і іншого адміністративно-правового інструментарію, що передбачено і гарантовано адміністративними нормами, з метою визначення та упорядкування механізму вступу жінками на військову службу, отримання звання та присвоєння нового звання, нагородження, заохочення, переміщення по службі, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, атестування, використання відпусток, процедурних питань звільнення військовослужбовців-жінок та безпосереднє виконання обов'язків тощо під час проходження військової служби.

Також можна стверджувати, що це системна діяльність спеціально уповноважених органів, з метою упорядкування та здійснення регулюючого впливу на суспільні відносини, які беруть свій початок зі вступу на військову службу та тривають до звільнення військовослужбовця, орієнтиром під час здійснення такої діяльності є необхідність забезпечення рівнозначних у порівнянні з чоловіками, можливостей жінкам, із урахування принципу гендерної рівності.

Ведучи мову про механізм його реалізації, доцільно вказати, що загалом питання поняття механізму адміністративно-правового забезпечення та його елементів є неоднозначним. Здебільшого вчені елементи та поняття механізму адміністративно-правового забезпечення розглядають через призму механізму правового регулювання та адміністративно-правового регулювання [76, с. 37]. При чому С. Бевз зазначає: «механізм правового регулювання немає однозначного визначення ні в теорії держави і права, ні в межах галузевих юридичних наук. Відсутнє також єдине розуміння механізму адміністративно-правового регулювання, що пояснюється насамперед специфікою сфер застосування цього механізму [7, с. 46]. І. Голосніченко дійшов висновку, що «механізм адміністративно-правового регулювання суспільних відносин – це сукупність адміністративно-правових засобів, за допомогою яких справляється вплив на відносини, що виникають у процесі здійснення виконавчої влади. До його структури входять такі елементи: 1) норми адміністративного права; 2) адміністративно-правові відносини; 3) акти тлумачення норм адміністративного права; 4) акти реалізації адміністративно-правових норм і відносин» [2, с. 20–21]. Досліджуючи особливості механізму адміністративно-правового регулювання на прикладі цивільної авіації, С. Хом'яченко під механізмом адміністративно-правового регулювання розуміє систему, сукупність елементів (норми, правовідносини, юридичні акти тощо), кожен з яких, взаємодіючи з іншими, націлений на досягнення певного результату, виконання певних завдань [266, с. 13]. С. Подоляка, доповнюючи І. Шопіну (яка розглядає механізм адміністративно-правового регулювання як адміністративно-правовий вплив на суспільні відносини, який здійснюється за допомогою комплексу адміністративно-правових засобів та інших правових явищ, які у сукупності складають механізм адміністративно-правового регулювання) вважає, що комплекс адміністративно-правових засобів становлять ті ж самі засоби, за допомогою яких реалізується загальний механізм правового регулювання у всіх напрямках суспільних відносин. Особливістю є те, що склад таких засобів й методів правового регулювання є складовими інститут адміністративного права й впливає з його положень. Йому більшою мірою будуть

належати адміністративно-правова визначеність, формалізованість, імперативність та всі інші особливості, що притаманні публічним галузям права [127, с. 97].

В. Галуцько, В. Курило, С. Короєд, досліджуючи питання елементів механізму адміністративно-правового регулювання дійшли висновку, що норми адміністративного права та їх зовнішнє вираження – джерела адміністративного права, принципи адміністративного права, тлумачення норм адміністративного права, адміністративно-правові відносини, адміністративно-правовий статус суб'єктів публічної адміністрації, індивідуальні адміністративні акти суб'єктів публічної адміністрації, форми адміністративної діяльності суб'єктів публічної адміністрації та методи, адміністративно-правові режими, адміністративні процедури, ефективність адміністративно-правового регулювання належать до системи елементів механізму адміністративно-правового регулювання [1, с. 106].

Так, надаючи характеристику механізму адміністративно-правового регулювання, З. Гладун вказує про наявність не лише елементів механізму, а й функціональних складових частин. До елементів відносяться: норми права – загальнообов'язкові правила поведінки, встановлені з метою регулювання суспільних відносин; акти реалізації норми права – процес фактичного втілення в життя приписів правових норм через поведінку суб'єктів адміністративного права; правові відносини – вольові суспільні відносини, що виникають на основі норм права. До функціональних складових частин механізму адміністративно-правового регулювання відносяться: юридичні факти, правова свідомість і правова культура; законність; акти тлумачення норм права; акти застосування норм права. [77, с. 116–117].

Вважаємо, що кожна з позицій авторів може мати місце та заслуговує на увагу, однак на нашу думку, стверджувати про належність юридичного факту до функціональної складової частини механізму адміністративно-правового регулювання дещо передчасно, оскільки юридичний факт є одним зі структурних елементів правовідносин і є в певній мірі передумовою їх виникнення. Разом з тим, концепція поділу на загальні елементи та функціональні складові частини нам

імпонує. Вважаємо, що правова культура, свідомість, законність дійсно впливає на злагодженість функціонування основних елементів механізму.

З урахуванням плюралістичності думок з питань визначення механізму адміністративно-правового врегулювання та його складових, вважаємо, що механізм адміністративно-правового регулювання проходження жінками військової служби включає: правові норми, акти реалізації норм права, правовідносини.

Таким чином, підсумуємо, що адміністративно-правове регулювання є складним явищем, основною його функцією є регулятивна, що випливає з назви вказаного поняття. Воно полягає у забезпеченні впорядкування адміністративно-правових відносин шляхом відображення і закріплення їх у нормах адміністративного права, а також застосування впливу у разі відхилення від правил. Фактично адміністративно-правове регулювання є впливом на перебіг відносин, що виникають і протікають під час проходження військової служби, з метою недопущення відхилень/викривлень від загально прийнятих адміністративно-правових норм. Воно покликане й забезпечити належне виконання задекларованих правил поведінки військовослужбовцями-жінками. Основною складовою адміністративно-правового регулювання та одночасно інструментом його дії є норми права, які слугують регулятором суспільних відносин з метою забезпечення прав, свобод та інтересів людини, а також належного функціонування держави. Разом з тим, для досягнення зазначеної мети однієї лише регламентації нормативних приписів недостатньо, а тому слід застосовувати значно більше дієвих правових інструментів/елементів, що власне об'єктивують механізм адміністративно-правового забезпечення.

Отже, механізм реалізації адміністративно-правового забезпечення власне проходження жінками військової служби в Україні, на нашу думку, слід розкривати, в першу чергу, з норм права, які є першочерговим елементом в цій структурі.

2.1.1 Правові норми як елемент механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.

Загалом під поняттям правової норми проходження жінками військової служби пропонуємо розуміти встановлене та регламентоване державою обов'язкове для всіх суб'єктів військових правовідносин правило поведінки, яке впорядковує усі питання щодо проходження жінками військової служби, визначає права, обов'язки та гарантії суб'єктів цих правовідносин, а також передбачає наслідки у разі недотримання таких правил [241, с. 57].

Правова норма має наступні загальні ознаки: вона, пов'язана з державою; це персоніфіковане правило поведінки; визначає модель можливої, бажаної та необхідної поведінки суб'єктів, яка відповідає інтересам суспільства та держави; загальнообов'язковість; формальна визначеність; представницько-зобов'язальний характер; забезпечується державою; спрямована на регулювання типових (однорідних) суспільних відносин шляхом встановлення суб'єктивних прав, обов'язків, повноважень та юридичної відповідальності їх учасників; логічність норми [106, с. 4–6].

Разом з тим, пам'ятаємо, що військова служба це особливий різновид державної служби, тому правова норма, яка встановлює загальнообов'язкові правила поведінки для військовослужбовців-жінок під час проходження військової служби теж має свої особливості. Висунемо припущення, що такі норми можуть бути загального характеру (тобто унормувати військово-правові відносини загалом, враховуючи гендерний контекст) та спеціального, що більшою мірою стосуються порядку функціональності військово-службових відносин за участі військовослужбовців-жінок [241, с. 58].

Аналіз запропонованих вище загальних ознак норм права, з урахуванням основних аспектів і цілей проходження військової служби, дозволяє виокремити такі особливості означених норм, зокрема: визначають вимоги придатності до військової служби (вік, стан здоров'я, освіти, відсутність судимості, підготовка); визначають структуру, організацію, функції, повноваження, порядок комплектування та

управління військовими формуваннями і їх особовим складом, правовий статус військовослужбовців-жінок, а також всіх інших суб'єктів військової служби, в тому числі тих, що здійснюють публічне державне управління, командування; унормовують процедурні питання усіх етапів проходження військової служби, починаючи від підготовки до вступу на військову службу, закінчуючи припиненням військових правовідносин; встановлюють права, обов'язки та гарантії проходження жінками військової служби; спрямовані на забезпечення ефективної діяльності суб'єктів військових правовідносин, діяльність яких здійснюється з метою захисту територіальної цілісності, національної безпеки, суверенітету; побудованій нормі притаманні принципи ієрархічності, владного підпорядкування; відзначаються високим рівнем імперативності, категоричності приписів та значно меншим обсягом норм, що передбачає варіативність вибору поведінки суб'єктами військових правовідносин [241, с. 58].

Норми права, як відомо, не можуть існувати самі по собі і відображаються в нормативно-правових актах, які мають різну юридичну силу залежно від суб'єкта прийняття. Означене питання вже розкрито попередньо, тому слід наголосити, що видані за результатом нормотворчої діяльності нормативно-правові акти не є запорукою належного врегулювання правовідносин, а слугують лише його гарантією. Законодавство, якщо його розглядати як самостійну складову правового регулювання, є статичним елементом, а надати «життя» нормі можна лише за допомогою вчинення певних дій або, в деяких випадках, утримання від їх вчинення [241, с. 58].

2.1.2 Акти реалізації норм права як елемент механізму адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.

Наступним елементом досліджуваного механізму є акти реалізації норм права. Якщо розглядати реалізацію норм права як явище, то можна дійти висновку, що воно є динамічним та гнучким. Втілюючи правові норми в суспільні відносини, реалізація норм демонструє характер поведінки і вчинюваних дій учасників

правовідносин, обсяг їх прав та обов'язків, терміни виконання певних діянь, їх послідовність і результат, досягнутий взаємодією перелічених складових. Процес реалізації норм права є свого роду певним механізмом забезпечення виконання правової норми, що за наслідками реалізації законодавчих приписів, визначає рівень ефективності правового припису.

Вид реалізації норм права варіюється залежно від змісту та викладення законодавцем змісту правової норми, зокрема гіпотези та диспозиції. Традиційно пропонується виокремлювати три основні форми реалізації норм права: використання – форма безпосередньої реалізації уповноважуючих норм права, що полягає в активній поведінці суб'єктів, вчинюваній за власним бажанням; виконання – форма безпосередньої реалізації зобов'язуючих норм права, що полягає в активній поведінці суб'єктів, вчинюваній незалежно від їх власного бажання; дотримання (додержання) – форма безпосередньої реалізації забороняючих норм права, що полягає в пасивній поведінці суб'єктів, вчинюваній незалежно від їх власного бажання [245, с. 23].

Слід зазначити, що, на наш погляд, особливостями реалізації норм права щодо проходження жінками військової служби є чітка законодавча вимога щодо обов'язку командира бригади, полку (окремого батальйону) видавати щоденно накази по стройовій частині, які фіксують проходження військової служби (зміну правового статусу) всіма підпорядкованими військовослужбовцями [217].

Щодо питання реалізації норм адміністративного права, В. Бондаренко зазначив, що така закріплює різноманітні правові можливості, зокрема: суб'єктивні права, юридичні свободи, законні інтереси, правоздатність, галузеві правові принципи, що мають дозвільну спрямованість. Водночас реалізація норм має соціальну і юридичну природу, причому за соціальною суттю вона близька до індивідуально-договірного правового регулювання. Зміст, функціональна специфіка реалізації норм адміністративного права, а також характер взаємозв'язку з різними елементами механізму правового регулювання свідчать про те, що правозастосування є не особливою формою реалізації норм права, а заснованою на імперативному методі формою індивідуального правового регулювання. Критерієм

ефективності застосування адміністративних норм є забезпечення: настання юридичних наслідків за наявності передбачених нормами, що застосовуються, юридичних фактів; необхідного ступеня визначеності змісту та міри суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; державно-владного захисту прав і законних інтересів уповноважених суб'єктів [18, с. 85–86].

Разом з тим, не можемо цілком погодитись з висновками про те, що правозастосування не являється особливою формою реалізації норм права, з огляду на наступне.

Встановлюючи певне загальнообов'язкове правило поведінки, законодавець має на меті досягнення певного результату, якого можна досягти лише шляхом вчинення суб'єктом правовідносин певної дії/бездіяльності чи послідовності визначених законодавцем дій та за певних обставин. Разом з тим, подекуди втілення певного припису вимагає додаткового залучення суб'єкта, який є носієм спеціального адміністративно-правового статусу (наприклад, командир військової частини), який наділений правом видавати рішення владного/розпорядчого характеру для визначеного в наказі кола осіб. Такі рішення можуть передувати настанню певних юридичних наслідків та відповідно реалізації певних норм. Так, призначення на посаду, застосування заохочень, питання переміщення, звільнення від виконання службових обов'язків, регламентація певних питань, що стосується господарської діяльності військової частини тощо, не може бути вирішена без участі командування у спосіб видачі службових документів.

Особливою формою реалізації норми права є правозастосовна, яка знаходить свій вираз у здійснюваній державними органами, посадовими особами, а також іншими спеціально уповноваженими (компетентними) суб'єктами владно-організуючої діяльності, зміст якої полягає у винесенні індивідуально конкретизованих рішень на основі та на виконання юридичних норм [119, с. 74]. Колектив авторів навчального посібника «Правозастосування» дотримуються позиції про те, що особливою формою реалізації норм права є застосування норм права, яке не може здійснювались суб'єктом самостійно, а лише за участю

представників держави, які уповноважені на вчинення передбачених законом дій [135, с. 10].

Такі позиції узгоджуються з нашим розумінням механізму реалізації норм права. Процес прийняття акту за наслідком застосування норми права є досить складним, багатокomпонентним, динамічним, має свої особливості залежно від правоздатності суб'єктів, однак кінцевим його результатом є саме реалізація певного припису. За таких обставин застосування не є самостійним елементом механізму адміністративно-правового регулювання, а слід розглядати як окремо структуровану особливу форму реалізації норм права.

За наслідками правозастосування уповноважена на те особа, своє рішення відображає у спеціальному акті – правозастосовному, який має низку ознак, що виокремлюють їх з-поміж інших правових актів, зокрема: 1) державно-владний характер, що споріднює правозастосовний акт з іншими правовими актами, які виходять від державних органів або інших уповноважених суб'єктів і спрямовані на регулювання суспільних відносин; 2) характер веління, яке індивідуалізує загальне правило поведінки (норму права) і містить заснований на ньому індивідуальний припис стосовно конкретного життєвого випадку, який викликає виникнення, зміну чи припинення правовідносин для конкретного суб'єкта права; 3) законність правозастосовного акту, тобто прийняття його компетентним суб'єктом, у відповідності із законом, при додержанні правил, що регламентують порядок, строки його видання і форму; 4) приймається компетентним суб'єктом; 5) володіє юридичною силою; 6) обов'язковість його для всіх суб'єктів права, кому він адресований; 7) документальна форма акту, яка дозволяє точно зафіксувати зміст волі суб'єкта правозастосування і винесеного ним рішення, а також забезпечити можливість наступної перевірки цього рішення з точки зору його законності, обґрунтованості й таке інше [135, с. 71].

Слід зазначити про те, що форма правозастосовного акту не завжди є документальною з чітко визначеною структурою та реквізитами, а й може бути виражено усно чи підтверджуватись конклюдентними діями (майже не прослідковується у військово-правових відносинах, однак має місце бути). Так,

наприклад під час шикування військовослужбовців командир віддає команди усно. Крім того, особливо під час війни, єдиним способом комунікації між командиром та особовим складом можуть бути радіозасоби, інші засоби зв'язку, що допомагають довести до відома підлеглих накази в усній формі.

Правозастосовними актами військових формувань, що стосується питань проходження жінками військової служби, є: накази, директиви, доручення, постанови, правила, рапорт, вказівка, розпорядження тощо. Кожен з них виконує свою функцію щодо забезпечення виконання приписів нормативно-правових актів та мають персоніфікований характер.

Реалізацію норм права у формі використання пропонуємо розкрити на наступному прикладі. Так, Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», гарантуючи право на відпустку, встановлює, що за бажанням військовослужбовців, крім курсантів (слухачів) вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, щорічна основна відпустка може надаватися їм частинами, не більше двох, за умови, що основна безперервна її частина становитиме не менше 15 календарних днів [216].

Прикладом такої форми як виконання норми права може бути реалізація припису Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України», який крім іншого, встановлює, що командир (начальник) зобов'язаний планувати роботу і здійснювати заходи щодо підтримання та удосконалення бойової та мобілізаційної готовності і вимагати їх виконання, своєчасно вносити до планів роботи необхідні зміни (уточнення), вживати заходів для охорони державної таємниці, забезпечення прихованого управління військами [217]. Військовослужбовцям забороняється тримати руки в кишенях одягу, а також сидіти у присутності командира (начальника) або старшого за військовим званням без його дозволу [217]. Це заборонна норма, а відтак формою реалізації у цьому випадку є додержання.

Наведені приклади демонструють індивідуальну форму реалізації за критерієм суб'єкта, що безпосередньо здійснює реалізацію.

Як зазначалося раніше реалізації норм права передують прийняття законодавчих актів як сукупності норм права, а відтак можемо зробити висновок, що провадження в життя норм на пряму залежить від вже прийнятих норм права, логічності їх викладення і системності, а також кількості. Відповідно чим більше обсяг нормативно-правової бази, тим масштабніше процес реалізації норм законодавства.

Досліджуючи питання теоретико-правових аспектів реалізації військового законодавства України, В. Шульгін виокремив характерні ознаки реалізації приписів військового законодавства: 1) найважливіший соціально-корисний публічний інтерес цілеспрямований на забезпечення оборонної функції держави; 2) правомірність дій суб'єктів, що обумовлена особливостями правового (юридичного) режиму нормативних приписів військового законодавства як комплексної галузі законодавства; 3) процедурний характер дій як завчасно та законодавчо унормований, систематизований, чітко деталізований та конкретизований у часі, просторі та за колом осіб; 4) інтелектуально-вольовий характер дій визначається публічно-правовим нормативним пріоритетом військово-правових відносин, високими морально-психологічними якостями, патріотичним, свідомим ставленням до виконання обов'язку вірності військовій присязі, особистої юридичної відповідальності кожного військовослужбовця; 5) збалансоване функціонування двох рівнів діянь: високо усвідомленої саморегуляторної поведінки всіх категорій військовослужбовців і зразкової правомірної поведінки та правозастосовної діяльності всіх командирів (начальників) щодо виконання вимог законодавства; 6) всебічна (соціально-правова, ідеологічна-психологічна, матеріально-економічна) забезпеченість, правова охорона, військово-відомчий, надвідомчий та демократичний цивільний контроль держави; 7) закономірний результат військово-колективної правомірної поведінки досягається та взаємообумовлений станом військової дисципліни [274, с. 79–81].

Ми цілком погоджуємось з автором, оскільки зазначені ознаки характеризують і уособлюють не лише процес реалізації норм права, а й

призначення військової служби та її мети загалом. Окремо слід наголосити на тому, що саме поняття «військова служба» асоціюється з правомірною поведінкою, дисциплінованістю і самоконтролем учасників цих правовідносин, адже більшість нормативних приписів військового права носять імперативний та категоричний характер. Крім того, вступаючи на військову службу добровільно, за виключенням строкової військової служби, військовослужбовець (у тому числі жінка) розуміє та усвідомлює необхідність чіткого та неухильного дотримання/виконання/використання норм права з метою досягнення бажаного результату для учасників правовідносин та національної безпеки держави, в чому і є основні зміст і мета реалізації норм права.

Не можна недооцінювати процес реалізації в інших галузях права, однак вважаємо, що саме у військовій сфері реалізація норм права гармонійно поєднує в собі всі три вказані вище форми: використання/виконання/дотримання, не заважаючи на те, що переважає виконання та дотримання норм, здебільшого заборонного та категоричного характеру. При цьому більшість норм, що врегульовують військово-правові відносини, які з першого погляду надають варіативність вибору поведінки учасників цих правовідносин мають спеціальнодозвільний характер. Зазначена обставина свідчить про особливість у порівнянні з іншими правовідносинами, процесу реалізації норм права у військовій сфері.

2.1.3. Правовідносини як елемент механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.

Ще одним, не менш важливим, елементом у досліджуваному контексті є правовідносини. Загалом правовідносини – це суспільні відносини, які врегульовані нормами права, у зв'язку з чим вони стають суспільними відносинами особливого роду, тобто набувають правову форму. Саме правова норма «створює» відповідне правовідношення, передбачаючи своїм змістом умови виникнення, зміни та

припинення правовідносин. Правовідносини мають відповідний об'єкт і встановлюють юридичний зв'язок між суб'єктами суспільних відносин [252, с. 5].

З метою визначення та розуміння елементів правовідносин, а також розуміння принципу виникнення, розвитку та припинення виникає потреба у визначенні їх структури. З цього питання науковці в переважній більшості дійшли спільної думки та виокремлюють наступні структурні елементи правовідносин: 1) суб'єкти правовідносин; 2) об'єкт правовідносин (або об'єкти, з огляду на його моністичну чи плюралістичну концепції); 3) зміст правовідносин (фактичний, вольовий та юридичний) [256, с. 226].

Також додатково слід виокремити такий елемент як юридичний факт, оскільки саме він є підставою виникнення відносин.

Що стосується власне дефініції «військово-службові правовідносини» В. Вернигора пропонує під цим поняттям розуміти особливий різновид адміністративно-правових відносин, які реалізуються у сфері безпеки та оборони між учасниками цих відносин, мають високий ступінь імперативності та нормативно оформлені [26, с. 37].

Ми під поняттям військово-правові відносини пропонуємо розуміти специфічний та надважливий для держави різновид адміністративно-публічних відносин, який характеризується особливим суб'єктним складом, що наділений спеціальним правовим статусом, об'єктом, і такі відносини виникають, розвиваються, припиняються внаслідок поведінки їх учасників під час здійснення військово-службової діяльності та юридичних фактів.

Загалом на розвиток військово-правових відносин впливають: необхідність захисту державного суверенітету, територіальної цілісності; охорона та забезпечення захищеності населення; утвердження та підвищення авторитету країни на міжнародній арені; оптимізації національного законодавства до стандартів НАТО; необхідність своєчасного та регулярного підвищення рівня професійної підготовки кадрового корпусу; активне поглинання та впровадження засад демократичності, законності, правопорядку; сприяння розвитку людського капіталу;

бойові (воєнні) дії; обсяг та якість соціального та матеріально-технічного забезпечення військовослужбовців; умови проходження військової служби тощо.

На перший погляд, можна не погодитись з деякими із запропонованих чинників, однак військово-правові відносини перебувають з кожним із них у тісному зв'язку. З огляду на те, що для забезпечення належного рівня життя однієї людини окремо, слід мати налагоджену систему оборони та безпеки всієї країни, так само діє зазначене «правило» і у зворотному напрямку.

Ураховуючи, що військові правовідносини є одним з особливих видів адміністративно-правових відносин, то їм властивості й загальні ознаки цих правовідносин.

О. Харитонова визначає наступні риси адміністративно-правових відносин: 1) виникнення у сфері публічного управління; 2) однією зі сторін обов'язково є орган влади; 3) врегульовані адміністративно-правовими нормами; 4) їхні учасники виступають носіями прав і обов'язків у сфері державного управління; 5) мають державно-публічний характер; 6) є відносинами «влада-підпорядкування» і визначаються юридичною нерівністю сторін; 7) можуть виникнути за ініціативою будь-якого суб'єкта адміністративного права, згода іншої сторони не є обов'язковою; 8) порушення стороною своїх обов'язків зумовлює її відповідальність перед державою в особі її компетентних органів; 9) для органів управління їх права є одночасно і обов'язками; 10) за порушення обов'язків застосовуються, як правило, заходи адміністративного примусу; 11) спори між сторонами мають особливий правовий режим забезпечення законності (адміністративний і судовий) [265, с. 63].

Разом з тим, загалом військово-правові відносини наділені наступними особливостями, зокрема: регулюються нормами адміністративного права, які покликані унормувати питання, що прямо чи опосередковано пов'язані з проходженням військової служби; виникають з метою виконання завдань держави в частині захисту національної безпеки, територіальної цілісності та захисту суверенітету; побудовані на принципах ієрархічності, владного підпорядкування; формуються шляхом проекції у правовідносини моделей поведінки, що прямо передбачені у нормативно-правових актах (такі правовідносини майже не містять

варіативності поведінки для їх учасників); спеціальний статус суб'єктів, а також наділення їх особливими властивостями правосуб'єктності; наслідки за невиконання певних приписів, виникнення неузгодженостей/протиріч між сторонами урегульовуються як в судовому, так і позасудовому порядку шляхом застосування спеціально уповноваженим суб'єктом спеціальних видів стягнень; застосування особливих видів санкцій, що не притаманні за вчинення правопорушень, учасниками будь-яких інших адміністративно-правових відносин, в позасудовому порядку, такі як, наприклад: пониження в посаді з меншим обсягом робіт, пониження в військовому званні на ступінь тощо.

Колектив авторів підручника «Військове право України» за загальною редакцією А. Колодія, О. Кривенка та В. Пашинського, точку зору яких ми повністю підтримуємо, зазначають, що відносини між суб'єктами військово-правових відносин у переважній більшості випадків є вертикальними. Один із суб'єктів наділений правом управління іншим суб'єктом, і це право характеризується насамперед можливістю віддавати накази, розпорядження, приймати рішення стосовно поведінки іншого суб'єкта. Відносини підпорядкованості за принципом «старший – молодший» між військовослужбовцями (за військовим званням, за посадою, а також відповідно до компетенції, до визначених законодавством повноважень) є типовими для військових правовідносин. Водночас відносини рівності, що існують у горизонтальній площині, між військовослужбовцями, які мають однакове військове звання та рівні посади, заохочуються нормами військового права [27, с. 40].

Військово-правові відносини у сфері проходження жінками військової служби мають аналогічну структуру, як і будь-які інші правовідносини, тому пропонуємо стисло дати характеристику та проаналізувати кожен з указаних елементів.

Переважна більшість науковців в своїх працях досить часто вказує на те, що у військово-правових правовідносинах переважає публічно-правовий аспект, з цим не можна не погодитись в силу природи виникнення таких правовідносин та їх існування. Разом з тим, слід не забувати та приділяти увагу так званому приватноправовому аспекту, оскільки саме він прослідковується у сфері соціально-

правового захисту військовослужбовців, реалізації ними своїх особистих немайнових прав тощо. Проміжне місце між цими категоріями належить адміністративно-правовим засобам захисту приватного інтересу у військово-правових відносинах. Будучи за своєю правовою природою інструментами адміністративно-правового забезпечення, вказані засоби дають змогу захистити приватноправові права суб'єктів військово-правових відносин за допомогою норм та механізмів адміністративного права [72, с. 32].

За таких обставин не слід недооцінювати суб'єктну сторону військово-правових відносин, оскільки фактично саме завдяки людині, яка уособлює суб'єкт військово-правових відносин, виконуються основні функції та завдання, які покладені на сектор безпеки та оборони.

На нашу думку, суб'єктом військових правовідносин є учасник правовідносин у військовій сфері, який наділений спеціальною правосуб'єктністю та має ряд, визначених законодавством, прав та обов'язків, наявність і користування якими зумовлюють вступ у ці правовідносини, а у подальшому їх зміну/припинення.

Відповідно до чинного законодавства, як зазначає П. Богуцький, учасниками військово-правових відносин (тобто суб'єктами таких відносин) є: 1) держава в особі спеціально уповноважених державних органів; 2) військові формування, військові частини, об'єднання, з'єднання, установи; 3) державні підприємства; 4) посадові особи державних органів, військових формувань та військових підрозділів; 5) громадяни [16, с. 69–70] (військовослужбовці у тому числі жінки).

Крім того, суб'єкти можуть бути класифіковані на тих, що діють та вступають у правовідносини одноособово (наприклад, окремо військовослужбовець-жінка, командир військової частини, Президент України, діючи як Верховний Головнокомандувач тощо) та тих, що діють колегіально (Верховна Рада України, відповідні її комітети, Кабінет Міністрів України).

Вважаємо за необхідне доповнити вказаний перелік і зазначити, що і цивільні особи, які фактично не виконують обов'язків та функцій в військовій сфері, також можуть бути суб'єктами військово-правових відносин. До цієї категорії слід віднести допризовників, призовників, військовозобов'язаних та резервістів, оскільки

не зважаючи на те, що вони фактично не проходять військову службу, їх, так би мовити, зв'язок, та роль у цих правовідносинах не можна вважати завершеними. Сюди ж можемо віднести й волонтерів, добровольчі батальйони.

До суб'єктів першої групи військово-правових відносин за класифікацією, запропонованою П. Богуцьким, можемо віднести: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки України, Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України, центральні органи виконавчої влади, органи військового управління тощо.

Що стосується суб'єктів другої групи, то тут зрозуміло, що це є всі військові формування/частини/об'єднання/з'єднання/установи, які вступають у правовідносини як ціле формування (а не окремий його структурний підрозділ, уповноважена особа).

До третьої групи можуть бути віднесені, зокрема, військово-промисловий комплекс України в особі науково-дослідних організацій та виробничих підприємств.

Посадові особи державних органів, військових формувань та військових підрозділів належать до четвертої групи класифікації. Сюди, на нашу думку, можемо віднести Міністра оборони України, командирів військових частин, підрозділів, старших за званням тощо.

Водночас вважаємо, що Президент України як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, обіймаючи найвищу військову посаду, не може бути віднесений до жодної з указаних груп.

З урахуванням специфіки цього дослідження доцільно зосередити увагу на групі суб'єктів, яка представляє сукупність державних органів в особі її посадових і службових осіб, які виконують організаційні, управлінські і розпорядчі функції, метою яких створення необхідних умов на всіх етапах проходження служби військовослужбовця, в тому числі й у спосіб прийняття правових актів нормативного характеру. Зокрема доречним є виокремлення в цій системі наступні підгрупи суб'єктів: загальні та інституційні. Загальними є ті суб'єкти, які формують та закріплюють стратегічні завдання в сфері безпеки і оборони, основні засади та

керівні ідеї, основоположні засади діяльності, основні права та обов'язки суб'єктів, яких стосуються такі норми права тощо. При цьому загальні суб'єкти не є «профільними», «спеціалізованими» суто щодо відносин, які вони врегульовують. Натомість інституційні суб'єкти покликані забезпечити, унормувати, реалізувати ті основоположні ідеї, що закріплені загальними суб'єктами, у спосіб їх так званого «розширеного тлумачення», передбачити всі можливі варіації поведінки за тих чи інших обставин. Також такі норми можуть передбачити інструктаж поводження з зброєю, вибуховими речовинами, застосування технік бойових мистецтв, рукопашного бою, поводження та експлуатація бойових машин тощо. Такі суб'єкти є «профільними», «професійними», «вузькоспеціалізованими».

До прикладу, відповідно до Конституції України загальними суб'єктами є Верховна Рада України, яка є єдиним органом законодавчої влади в Україні (стаття 75); президент України, який на основі та на виконання Конституції і законів України видає укази і розпорядження, які є обов'язковими до виконання на території України (стаття 106); Кабінет Міністрів України, який в межах своєї компетенції видає постанови і розпорядження, які є обов'язковими до виконання (стаття 117); органи місцевого самоврядування, що в межах повноважень, визначених законом, приймають рішення, які є обов'язковими до виконання на відповідній території (стаття 144) [73].

До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад в галузі оборонної реформи належать, до прикладу, такі делеговані повноваження: сприяння організації призову громадян на військову службу за призовом осіб офіцерського складу, строкову військову та альтернативну (невійськову) службу, а також їх мобілізації, підготовці молоді до служби в Збройних Силах України, організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів; забезпечення доведення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також населення наказу військового комісара про оголошення мобілізації; організація та участь у здійсненні заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою, підготовкою і виконанням завдань територіальної оборони, на відповідній території; здійснення заходів щодо підготовки населення України до участі в русі

національного спротиву; підготовка і подання відповідним районним/обласним радам пропозицій до цільових місцевих програм підготовки територіальної оборони та підготовки населення України до участі в русі національного спротиву та участь в організації їх виконання тощо [193, с. 30].

Уточнимо, що у зв'язку з введенням правового режиму військового стану роль і значення органів місцевого самоврядування набула нового змісту. Органи місцевого самоврядування, підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, а також громадяни зобов'язані сприяти діяльності військового командування та військових адміністрацій у запровадженні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану на відповідній території [205, с. 17]. Якщо на території якої не відбуваються бойові дії та не утворено військову адміністрацію сільський, селищний, міський голова територіальної громади для здійснення заходів правового режиму воєнного стану може прийняти рішення щодо, як одне з можливих, передачі коштів з відповідного місцевого бюджету на потреби Збройних Сил України та/або для забезпечення заходів правового режиму воєнного стану [205, с. 9].

Ще раз акцентуємо, що особливим суб'єктом в указаному вище переліку є Президент України, який не належить до жодної з гілок влади, але фактично сприяє здійсненню комунікації та ефективній діяльності всіх гілок влади, а також й тих органів, які знаходяться поза межами цього поділу. У цій системі роль Президента України пов'язана з наступними його повноваженнями: вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України; призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; здійснює керівництво у сферах національної безпеки та оборони держави; очолює Раду національної безпеки і оборони України; вносить до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та у разі збройної агресії проти України приймає рішення про використання Збройних Сил України та інших утворених відповідно до законів України військових формувань; приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в

Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України; присвоює вищі військові звання, вищі дипломатичні ранги та інші вищі спеціальні звання і класні чини; нагороджує державними нагородами; встановлює президентські відзнаки та нагороджує ними [73].

Аналізуючи наведені конституційні положення, можемо стверджувати, що фактично одна посада – Президент України, в собі одночасно поєднує такі ролі: глава держави, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України; очільник Ради національної безпеки і оборони України. За таких обставин, ймовірно, можуть виникнути суперечки щодо належності Президента України до загальних чи інституційних суб'єктів військових правовідносин щодо забезпечення проходження військової служби. На нашу думку, можемо говорити, що президент є загальним суб'єктом в цій системі, де переважають ознаки, притаманні групі інституційних суб'єктів.

До інституційних суб'єктів пропонуємо віднести: Міністерство оборони України як центральний орган виконавчої влади та військового управління (не лише самостійно видає нормативно-правові акти, а й активно їх розробляє. За офіційними даними Міністерства оборони України, у 2021 році прийнято 96 нормативно-правових актів різної юридичної сили, де вказане міністерство є розробником. До вказаної кількості не включені нормативно-правові акти з обмеженим доступом або що мають персональний характер [118]); Генеральний штаб Збройних Сил України; Командувач Сухопутними військами Збройних Сил України, Командувач Військово-Морських Сил Збройних Сил України та Командувач Повітряних Збройних Сил України; Командувач військ оперативного командування; військові комісари Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя; начальник гарнізону з питань гарнізонної служби та служби гарнізонних варт; командири об'єднань, з'єднань, військових частин. Слід звернути увагу, що не всі їх накази носять нормативний характер. Однак саме ці суб'єкти забезпечують врегулювання різного роду питань, що стосуються підготовки військовослужбовців, поводження зі зброєю і технікою, порядок і особливості здійснення спеціальних заходів, що стосуються всіх сфер діяльності військового формування тощо [85, с.

259–260]. Таким актам загалом притаманне більш детальне, конкретне і специфічне регулювання з використанням спеціальної термінології, з чіткішим прописуванням адміністративно-правового статусу тих чи інших суб'єктів військового управління й напрямків його можливої трансформації. У них детальніше вказується на застосування певних правил і процедур, як додаток до правових актів військового управління можуть надаватися бланки різних інших актів, контрактів, наводитися приклади вчинення тих чи інших юридично значущих дій, надаватися зразки складання документів тощо [98, с. 283–284].

Відповідно, доцільно розрізняти аналізовані відносини де у досліджуваному контексті однією зі сторін є військовослужбовець-жінка з тими, де врегулювання проходження жінками військової служби є об'єктом адміністративних відносин.

Формуючи поняттєво-категоріальний апарат щодо об'єкта адміністративно-правових відносин науковці не дійшли єдиної позиції. Так, група науковців вважає, що «об'єктом адміністративно-правових відносин є поведінка людей, а саме їх дії, за допомогою яких реалізуються передбачені адміністративно правовими нормами обов'язки і права учасників даних відносин. Ці дії можуть бути пов'язані із здійсненням завдань державного управління (наприклад, видання індивідуального акта управління), особистими нематеріальними благами (наприклад, гідність людини), реалізацією суб'єктивних обов'язків і прав (наприклад, право на оскарження в суді дій посадових осіб і органів виконавчої влади), матеріальними предметами (речами і под.)». Приєднуються до них й інші правники, зазначаючи, що об'єктом адміністративних правовідносин може бути тільки відповідна поведінка суб'єктів правовідносин. Поміж того, їх предметом може бути все, що завгодно. Наступна позиція – об'єкт (він же часто – і предмет) правовідносин – це фактична поведінка його учасників, на яку спрямоване правове регулювання [257, с. 66].

Досліджуючи актуальні проблеми військово-правових відносин та їх особливості, П. Богуцький під поняттям об'єктів правовідносин розуміє реалії, заради яких, власне, виникають відносини, на які спрямовані у своїй реалізації суб'єктивні права, юридичні обов'язки та повноваження. До об'єктів військових правовідносин належать: 1) предмети матеріального та нематеріального характеру;

2) документи; 3) дії чи утримання від вчинення певних дій, результати дій; 4) послуги соціального характеру [16, с. 71].

Ми підтримуємо позицію П. Богуцького і вважаємо, що об'єкт доречно розглядати у більш широкому розумінні, ніж сама лише поведінка суб'єктів. Такого висновку дійшли з тих підстав, що визначаючи об'єкт слід орієнтуватись та визначитись заради чого виникають такі правовідносини. Так, поведінка суб'єкта, в певній мірі визначає об'єкт правовідносин, однак не можна говорити про те, що вона і є об'єктом, оскільки поведінка у формі дій/бездіяльності є лише інструментом для настання певного бажаного результату у формі матеріальних/нематеріальних благ, документів, послуг соціального характеру тощо.

Основними нематеріальними об'єктами є: військова безпека, територіальна недоторканність, суверенітет, безпека кожного військовослужбовця окремо, честь, гідність; матеріальним об'єктом може бути грошове забезпечення військовослужбовця, певні матеріальні цінності конкретного військового формування, боєприпаси, військова техніка, господарський інвентар, зброя; документами як об'єктами правовідносин можуть бути накази, акти, рапорти, інструкції; щодо поведінки, то вона виражається в діях конкретно визначених суб'єктів військових правовідносин, що направлена на забезпечення порядку, військової чи стройової дисципліни, оволодіння професійними навичками або ж навпаки – бездіяльності, коли суб'єкт зобов'язаний утриматись від активних дій з метою недопущення протиправних наслідків для себе чи військової безпеки загалом.

В. Колпаков зазначає, що зміст адміністративних правовідносин складають суб'єктивні юридичні права та обов'язки. Суб'єктивні юридичні права – це міра дозволеної поведінки, а юридичні обов'язки – міра необхідної поведінки (обов'язок в одних випадках утримуватися від певних дій, а в інших – здійснювати їх). Як права, так і обов'язки забезпечується відповідними нормами [64, с. 103].

Визначаючи зміст військово-службових правовідносин, слід урахувувати, що виокремлюють фактичний та юридичний зміст. В. Курило зазначає, що фактичний зміст адміністративно-правових відносин – це фактичні соціальні, економічні, культурні, політичні та інші відносини, які отримали через опосередкування

адміністративно-правових норм свою юридичну форму. Вони зберегли фактичний зміст, але завдяки адміністративно-правовим нормам набули нових якостей. Юридичний зміст адміністративно-правових відносин – це взаємозв'язок зафіксованих в адміністративному праві суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників адміністративно-правових відносин [1, с. 43].

Особливістю військово-правових відносин, як і інших адміністративно-правових відносин, є їх публічно-правовий характер, а також те, що вони побудовані на принципах публічності, ієрархічності та владного підпорядкування. Крім того, структурним елементом адміністративно-правового статусу військовослужбовця є такий елемент як «правообов'язки». Поява такого терміну обумовлена тим, що законодавець спочатку визначає основні обов'язки військовослужбовця, а потім вже права, реалізація яких перебуває в тісному зв'язку з виконанням певного обов'язку. Зазначені обставини значно впливають на зміст військово-правових відносин та проявляється під час умовного розподілу на «фактичний» і «юридичний». При цьому, юридичний і фактичний зміст можуть значно відрізнитись, не зважаючи на імперативність та категоричність норм.

Заключним елементом правовідносин є юридичний факт, під поняттям якого пропонуємо розуміти певну обставину, яка виникає та залежить від волі людей (дія/бездіяльність) або ж відбувається незалежно від їх волі – подія. Юридичний факт є юридичним лише у тому випадку, якщо він породжує певні юридичні наслідки для учасників таких правовідносин.

Таким чином, узагальнюючи можемо підсумувати, що кожен із значених елементів досліджуваного механізму є значно об'ємним за своїм змістом та формою, а тому не слід його «загромаджувати та обтяжувати» додатковими правовими категоріями, попри тісний зв'язок із вже існуючими елементами, адже всі правові категорії, явища складають єдиний «організм» і в певній мірі залежать один від одного.

Єдиним виключенням, на нашу думку, є доцільність виокремлення гарантій забезпечення прав військовослужбовців-жінок як окремої категорії, оскільки це питання стосується особливого контексту військової служби та вимагає

специфічних заходів для забезпечення рівних умов та можливостей для чоловіків і жінок в оборонних справах країни.

Не вдаючись до глибоко аналізу, вважаємо, що щодо гарантій [137, с. 108] військовослужбовців загалом досить доречною є позиція В. Пашинського, який вважає, що правові гарантії реалізації прав та свобод військовослужбовців – це сукупність встановлених державою правових норм, правових способів і засобів, за допомогою яких реалізуються, охороняються, захищаються права і свободи особи та поновлюються порушені права. Правові гарантії поділяються на дві великі групи: нормативно-правові гарантії і організаційно-правові гарантії [115, с. 14].

У досліджуваному контексті особливого значення має систематична організаторська діяльність держави та всіх її органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, громадських організацій і політичних партій, засобів масової інформації, спрямована на забезпечення реалізації, охорони та захисту прав особи (військовослужбовця-жінки) [115, с. 14].

Встановлення системи правових і соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі законодавцем іменовано як соціальний захист [216, с. 1]. Нагадаємо, що йдеться про належне забезпечення рівня життя військовослужбовця, членів його родини, а також компенсації йому втрат, які зазнає у зв'язку з особливостями проходження військової служби. Реалізація певних заходів соціального захисту може в певній мірі компенсувати втрати, яких зазнає чи може зазнати військовослужбовець та члени його сім'ї під час проходження військової служби.

З точки зору забезпечення соціального захисту військовослужбовців, військовослужбовці-жінки є особливою категорією. При цьому жінки потребують особливого захисту під час проходження військової служби не лише у період вагітності, а й після, оскільки новонароджена дитина потребує особливого догляду, а жіночий організм – відновлення.

Загалом система чинного законодавства, спрямованого на захист прав матері

та дитинства складається з нормативно-правових актів різного ступеня юридичної сили, а також характеризується специфічним механізмом реалізації та впливу на його учасників [243, с. 157]. Тому пропонуємо розкрити зазначене більш детально у межах розкриття проблематики соціального і матеріального захисту військовослужбовців-жінок.

2.2. Система гарантій проходження жінками військової служби в Україні.

Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, створює умови для зміцнення сім'ї. Вона створює людині умови для материнства та батьківства, забезпечує охорону прав матері та батька, матеріально і морально заохочує і підтримує материнство та батьківство [216, с. 5].

Загалом охорона дитинства в Україні визначається як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлюються основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини, у зв'язку з чим прийнято спеціальний Закон України «Про охорону дитинства» [200]. З метою забезпечення права дитини на життя та охорону здоров'я держава вживає заходи з метою надання матерям гарантій щодо охорони їх здоров'я, як у допологовий, так і післяпологовий періоди.

Разом з тим, чинне національне законодавство не містить спеціального закону, прийнятого з метою забезпечення реалізації прав та гарантій, пов'язаних з материнством, встановлення спеціальних заходів щодо охорони їх здоров'я, основних положень поєднання материнства з професійною діяльністю. Так само і не містить чинне законодавство поняття «материнство», «охорона материнства».

На думку О. Пожарової, питання охорони материнства видається можливим подати у декількох значеннях: принцип правового регулювання індивідуальних

трудових відносин; одне з основних трудових прав – право жінок, які працюють, на особливу охорону материнства, закріплене у міжнародних актах; субінститут комплексного правового інституту «Праця жінок та осіб з сімейними обов'язками» індивідуального трудового права; система державних і громадських заходів [129, с. 133].

Право на особливу охорону материнства гарантовано на міжнародному рівні. Члени Ради Європи підписали Хартію, ратифіковану Україною, з метою сприяння соціальному прогресу шляхом збереження та подальшого здійснення прав людини та основних свобод, визнали, що працюючі жінки у разі материнства мають право на особливий захист [276].

Крім того, Україною було ратифіковано Конвенцію про охорону материнства (переглянута у 1952 році) № 103 [68], яка застосовується як до жінок, зайнятих на промислових підприємствах, так і до жінок, зайнятих на непромислових та сільськогосподарських роботах, зокрема надомниць. Деталізуючи перелік сфер діяльності, до яких може бути застосована вказана конвенція, не зазначається чи охоплюється в розумінні цих норм проходження військової служби. Водночас передбачено, що у випадку виникнення сумнівів щодо розповсюдження дії конвенції до певного виду робіт чи установ, вказане питання вирішується компетентним органом за наслідками відповідної консультації з представницьким органом працівників і роботодавців такої організації.

Станом на сьогодні так і не вирішено у порядку, встановленому Конвенцією, розповсюдження дії Конвенції щодо охорони материнства під час проходження військової служби жінками. Одночасно відсутні підстави вважати, що її норми не розповсюджуються на вказані правовідносини.

У той же час порядок, умови та особливості проходження військової служби та особливості соціального захисту військовослужбовців врегульовано спеціальним національним законодавством. Військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства [216, с. 11]

Не зважаючи на те, що відпустки військовослужбовцям надаються на підставі

та у порядку, визначеному спеціальним законом, соціальні відпустки надаються відповідно до Закону України «Про відпустки»[143]. Відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами, а також для догляду до досягнення дитиною трьох річного віку, а в разі якщо дитина потребує домашнього догляду, – тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку.

Спеціальним законодавством встановлюються особливості та порядок надання відпусток, зокрема в особливий період з моменту оголошення мобілізації та під час дії воєнного стану, коли за загальним правилом відпустки не надаються, крім відпусток за сімейними обставинами та інших поважних причин.

Разом з тим військовослужбовцям-жінкам надаються відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами; відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку та в разі якщо дитина потребує домашнього догляду – тривалістю, визначеною в медичному висновку, але не більш як до досягнення нею шестирічного віку (якщо обоє батьків є військовослужбовцями, – одному з них за їх рішенням) [216].

Слід відмітити, що до внесення відповідних змін, прийнятих у липні 2022 року [161], редакція статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів сімей» не містила положень, що урівнювали можливості матері та батька, які є військовослужбовцями, на догляд за малолітньою дитиною в особливий період.

Такі законодавчі зміни не лише усунули дискримінаційні положення щодо реалізації права військовослужбовця на батьківство, а й розширили можливості жінок-військовослужбовців реалізовувати себе в професійній сфері, не зважаючи на наявність малолітньої дитини.

У випадку закінчення строку контракту про проходження військової служби під час перебування військовослужбовця-жінки у вказаних вище відпустках, такий контракт автоматично продовжується (за відсутності клопотання про звільнення) до закінчення терміну дії такої відпустки.

Також військовослужбовці-жінки користуються певними привілеями під час складення графіку відпусток, під час складання якого повинно бути враховано

надання відпусток у зручний час для: військовослужбовців-жінок, які мають двох або більше дітей до 15 років або дитину-інваліда; військовослужбовців-жінок перед відпусткою у зв'язку з вагітністю та пологами або після неї; військовослужбовців, які є самотніми матеріями (батьками) та які виховують дитину без батька (матері) [177].

Військовослужбовцю-жінці, яка має двох і більше дітей віком до 15 років або дитину-інваліда, або яка усиновила дитину, самотній матері, батькові, який виховує дитину без матері (у тому числі й у разі тривалого перебування матері в закладі охорони здоров'я), а також особі, яка взяла дитину під опіку, надається щорічно додаткова оплачувана відпустка тривалістю 10 календарних днів без урахування святкових і неробочих днів. За наявності декількох підстав для надання цієї відпустки її загальна тривалість не може перевищувати 17 календарних днів [177].

З метою охорони прав на материнство, чинне законодавство вагітним військовослужбовцям-жінкам за їх клопотанням відповідно до медичного висновку, дозволяє клопотати про призначення на рівнозначні чи нижчі посади, де менший обсяг роботи, а також військовослужбовцям-жінкам, які мають дітей віком до трьох років, за їх клопотанням у разі неможливості виконання ними обов'язків на займаних посадах.

Вказані соціальні гарантії передбачені Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України [203].

Якщо порівняти з соціальними гарантіями, які надає держава з метою захисту прав на батьківство, вбачається, що військовослужбовець чоловік позбавлений права бути призначеним на рівнозначну посаду чи нижчу посаду за відсутності рівнозначної, якщо має дитину віком до трьох років.

За таких обставин пропонуємо внести зміни в підпункти 2, 3 пункту 82 Положення про проходження військової служби в Збройних Силах України та замінити слова: «військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до трьох років» замінити на: «військовослужбовців, які мають дітей віком до трьох років». При цьому, слід передбачити й те, що вказане право надається лише одному з батьків за їх спільним рішенням.

Призначення на рівнозначні (у тому числі з меншим обсягом роботи) і нижчі посади за станом здоров'я вагітних військовослужбовців-жінок здійснюється у порядку, визначеному пунктом 83 Положення, на підставі рапорту військовослужбовця і подання. У разі відсутності посад за основною або спорідненою спеціальністю, а також часу і можливості для проведення підготовки (перепідготовки) за новим фахом призначення військовослужбовця-жінки може бути здійснене за іншою спеціальністю без проведення відповідної підготовки (перепідготовки) за новою спеціальністю. Після повернення жінки з відпустки у зв'язку з вагітністю і пологами, відпустки по догляду за дитиною та продовження військової служби за контрактом військовослужбовець або призначається на посаду за основною чи спорідненою спеціальністю, або направляється для підготовки (перепідготовки) за новою спеціальністю [177].

Чинним законодавством не допускається направлення у відрядження військовослужбовців-жінок вагітних та тих, які мають дітей віком до чотирнадцяти років, без їх згоди [177]. Військовослужбовець чоловік, який має малолітніх дітей таким правом не наділений.

Право належного захисту прав на материнство та охорону дитинства гарантується їй під час оголошення мобілізації та настання особливого періоду. Так командирами не можуть бути відкликані та зобов'язані негайно повернутись до місць роботи військовослужбовці-жінки, які перебувають у відпустках у зв'язку з вагітністю та пологами, по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (шестирічного віку – за медичними показаннями [177]). Також існує норма, яка дозволяє з настанням особливого періоду, військовослужбовцям-жінкам, які мають дитину (дітей) віком до 18 років за наявності їх бажання припинити (розірвати) контракт про проходження військової служби [172].

Окрім того, після введення правового режиму воєнного стану з метою захисту прав жінок та охорони дитинства внесено зміни в Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [194]. Відстрочку від призову під час мобілізації можуть отримати: жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років; жінки та чоловіки, які самостійно виховують дитину (дітей) віком

до 18 років; жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років; жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину, хвору на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежний), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, дитину, яка отримала тяжку травму, потребує трансплантації органа, потребує паліативної допомоги, що підтверджується документом, виданим лікарсько-консультативною комісією закладу охорони здоров'я в порядку та за формою, встановленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, але якій не встановлено інвалідність; жінки та чоловіки, на утриманні яких перебуває повнолітня дитина, яка є особою з інвалідністю I чи II групи [147].

У квітні 2022 року статтю 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» доповнено ще однією додатковою підставою відстрочки від мобілізації, – «жінки та чоловіки, які мають неповнолітню дитину (дітей) і чоловіка (дружину), який (яка) проходить військову службу за одним із видів військової служби, визначених частиною шостою статті 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» [148].

Вказані зміни збалансовано поєднують в собі не лише необхідність соціального захисту військовослужбовців-жінок, охорону дитинства, а й збалансовані з основними ідеями гендерної рівності.

Слід відмітити, що тривалий час у Збройних Силах України, Національній гвардії України, Державній спеціальній службі транспорту, Державній прикордонній службі України, Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації, Службі зовнішньої розвідки та Управління державної охорони, до вислуги років у військовому званні не зараховувався час перебування військовослужбовця-жінки у відпустці у зв'язку з вагітністю та пологами, відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, відпустці для догляду за

дитиною, яка потребує домашнього догляду, тривалістю, визначеною в медичному висновку. Вказана заборона була чинна з 16 липня 2015 року та введена указом Президента України «Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України» [158].

Лише з 05 вересня 2020 року вказаний указ втратив чинність [155] та військовослужбовці-жінки, перебуваючи у вказаних вище видах соціальних відпусток, отримали право щодо продовження обчислення строку у військовому званні.

Разом з тим отримання нового звання не є безумовним. Особі, яка перебуває у відпустці по догляду за дитиною і не зарахована у розпорядження відповідного командира (за умови закінчення терміну вислуги у військовому званні) з урахуванням вище зазначених розрахунків може присвоюватися військове звання. Щодо військовослужбовців, які перебувають в розпорядженні відповідного командира, чергові звання присвоюються після їхнього призначення на відповідні посади з урахуванням вислуги у військовому званні [43].

Можна допустити, що, на перший погляд, соціальний захист військовослужбовців-жінок є дещо вищого рівня, а законодавство частково містить дискримінаційні норми в частині охорони батьківства. Однак такі «привілеї», на нашу думку, в більшій мірі пов'язані з особливостями захисту жінок, їх прав на материнство та забезпечення охорони дитинства. Аналіз чинного військового законодавства щодо соціальних гарантій демонструє, що військовослужбовець-чоловік має виконувати батьківські обов'язки лише у разі виховання дитини самостійно, тоді як на військовослужбовців-жінок виконання обов'язків покладено на постійній основі. Наведене зумовлює необхідність врахування наявності додаткових сімейних обов'язків, покладених на жінок, у відповідності з чинним законодавством (у разі не внесення відповідних змін в нормативно-правову базу) та їх врахування командуванням під час проходження військовослужбовцями-жінками військової служби, а також створення відповідних умов для можливості кар'єрного зростання.

Не менш важливим є й питання матеріального, грошового забезпечення

військовослужбовців. Військовослужбовці-жінки під час проходження військової служби мають деякі особливості щодо цих питань, що, в більшій мірі, пов'язано з правом на материнство та охорони дитинства, а також фізіологічними і анатомічними особливостями жінки.

Держава гарантує військовослужбовцям достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби, стимулює закріплення кваліфікованих військових кадрів [216, с. 9].

Аналіз вказаного положення свідчить про те, що законодавець розмежує грошове забезпечення від матеріального. При цьому вказує про наявність інших видів забезпечення, не деталізуючи їх.

На нашу думку, матеріальне забезпечення військовослужбовців слід розглядати як систему певних правових гарантій, які спрямовані на соціальне забезпечення конкретно визначених суб'єктів та за визначених обставин. Зміст такого забезпечення полягає в отриманні певних благ, цінностей, соціальних послуг, що спрямовані на матеріальну підтримку військовослужбовців в силу особливостей виконуваних ними професійних обов'язків. Якщо грошове забезпечення визначається виключно в грошовій одиниці, матеріальне забезпечення має грошовий еквівалент, однак адресати такого забезпечення отримують її у вигляді послуг чи певних матеріальних цінностей.

Вважаємо, що видами матеріального забезпечення військовослужбовців є: речове забезпечення, побутове забезпечення, продовольче забезпечення, житлове забезпечення, медичне забезпечення, а також різні види компенсаційних виплат. Сюди ж можемо віднести пільги для членів родини військовослужбовця.

Що стосується грошового забезпечення в сукупності норм щодо охорони материнства, дитини та захисту здоров'я, то військовослужбовці-жінки мають деякі переваги відносно військовослужбовців-чоловіків. Так, відповідно до вимог статті 64 Закону України «Про основи законодавства України про охорону здоров'я» [198] матерям надаються пільги в разі хвороби дітей. При неможливості госпіталізації або відсутності показань до стаціонарного лікування дитини мати або інший член сім'ї, який доглядає дитину, може звільнитися від роботи з виплатою допомоги з фондів

соціального страхування у встановленому порядку. При стаціонарному лікуванні дітей віком до шести років, а також тяжкохворих дітей старшого віку, які потребують за висновком лікарів материнського догляду, матері або іншим членам сім'ї надається можливість перебувати з дитиною в закладі охорони здоров'я із забезпеченням безплатного харчування і умов для проживання та виплатою допомоги по соціальному страхуванню у встановленому порядку [151].

Військовослужбовці-жінки є застрахованими особами, а їх фінансування здійснюється з державного бюджету. Однак вказана обставина не позбавляє права військовослужбовців-жінок на отримання відповідного грошового забезпечення на період їх звільнення від виконання своїх обов'язків та не позбавляє права здійснювати догляд за хворою дитиною. В силу вимог Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [216, с. 11] лише військовослужбовці-жінки можуть користуватись такими пільгами, що дискримінує військовослужбовців-чоловіків в частині реалізації їх права на батьківство та здійснення догляду за дитиною чи отримання відповідних грошових забезпечень. Це правило не поширюється у випадку смерті матері, позбавлення її батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей.

На наш погляд, спеціальне військово законодавство не передбачає можливостей того обсягу прав та гарантій для військовослужбовця, який має статус батька, що має військовослужбовець-жінка, яка виховує дитину разом з чоловіком.

В силу вимог чинного військового законодавства у період дії воєнного стану жінки, які: мають двох або більше дітей віком до 15 років, дитину з інвалідністю, усиновили дитину, матері особи з інвалідністю з дитинства підгрупи А І групи, мають статус одинокої матері або ж взяли під опіку дитину або особу з інвалідністю з дитинства підгрупи А І груп, позбавлені права на отримання щорічної додаткової відпустки з цих підстав.

Разом з тим військовослужбовцям-жінкам гарантовано грошова компенсація за всі невикористані дні не лише щорічної основної відпустки, а також дні додаткової відпустки за наявності однієї з вказаних вище обставин.

У зв'язку з тим, що жіноче репродуктивне здоров'я має значення для вирішення демографічної кризи, яка визначена як проблема національної безпеки, окрему увагу слід звернути на медичне забезпечення жінок-військових.

Однією з істотних проблем, яка не розв'язується протягом тривалого часу, є депопуляція населення України. Країна щороку втрачає приблизно 600-700 тисяч своїх громадян (у 2020 р. – 619,8 тис., у 2021 р. – 714,3 тис.), до того ж третину з них становлять люди працездатного віку. Скорочення чисельності населення України формує від'ємний природний приріст, тобто перевищення кількості померлих над кількістю народжених осіб. Причинами цього є і економічні проблеми сімей, і зміна ментальних настанов у суспільстві, тобто певна деградація інституту сім'ї [278].

До причин депопуляції української нації та демографічної кризи, на нашу думку, можна віднести й погіршення репродуктивного здоров'я жінок, в тому числі тих, хто бере участь у наданні відсічі, збройному та національному спротиву російській федерації. Законодавчі зміни щодо інтеграції гендерної політики у військову сферу зумовили, про що неодноразово наголошувалось, збільшення кількості жінок в армії. Жінки несуть службу й у місцях бойових дій, де ризик отримати фізичні чи моральні ушкодження зростає в рази, відтак виникає потреба у отриманні медичної допомоги.

Питання гендер-специфічної медичної допомоги військовослужбовцям-жінкам в сучасних умовах дослідили О. Бурлака, Н. Верба, В. Вагнер та дійшли наступних висновків: збільшення ролі жінок в оборонній сфері потребує значно більшого усвідомлення статевої специфіки ризиків для здоров'я, доступу до медичних послуг і потреб жінок-військовослужбовців; участь жінок у воєнних діях підвищує ризики розвитку серйозних фізичних травм, посттравматичних стресових розладів та порушень репродуктивного здоров'я; профілактика і укріплення здоров'я жінок до початку служби, освітні програми з питань гендер-специфічної медичної допомоги під час військових розгортань, – заходи, спрямовані на захист і відновлення здоров'я військових жінок в сучасних умовах [24, с. 64].

Досліджуючи репродуктивне та соматичне здоров'я жінок-військовослужбовців та тих, хто перебуває у зоні бойових дій, під час збройних

конфліктів, І. Лурін, І. Хоменко, О. Назаренко, К. Дейнюк зазначають, що наразі єдиним способом попередження розвитку даних нозологій є профілактичні огляди – перед вступом до війська та під час служби, а також навчання військових лікарів специфічним аспектам жіночого здоров'я, а жінок-військових – самообстеженню та базовій самодіагностиці [91, с. 81].

З такими висновками науковців важко не погодитись, оскільки чинне законодавство не в повному обсязі враховує анатомічні особливості жінок, здійснюючи нормативно-правове забезпечення з питань медичного захисту. Слід враховувати й нейрологічні статеві відмінності, під час здійснення психологічної допомоги військовослужбовцю-жінці. При цьому, на наше переконання, дуже доречним є пропозиція науковців щодо особливої підготовки військових лікарів. Питання медичного забезпечення військовослужбовців-жінок перебуває в залежності з стратегією військової медичної освіти.

Актуальним питанням є речове забезпечення військовослужбовців. Тим більше військові як ніколи потребують якісної форми одягу та амуніції.

У побуті військовослужбовців одяг посідає значне місце. Він використовується для захисту тіла від несприятливих впливів зовнішнього середовища: холоду, надмірної сонячної радіації, вітру, дощу та снігу. Крім того, одяг захищає тіло людини від механічних ушкоджень, від пилу, бруду та укусів різних комах. Військовий одяг має також і естетичне значення, тому що він прикрашає людину і дає можливість розпізнавати військовослужбовців служб, а також за їх військовими званнями [95, с. 229].

Під час несення військової служби військовослужбовець повинен себе почувати максимально комфортно, з-поміж іншого, щоб зосередитись на виконанні бойового завдання, а не відволікатись на дискомфорт, який може бути спричинений, наприклад, одягом, що не відповідає його параметрам. З огляду на наведене обов'язково слід урахувати анатомічні статеві особливості чоловіка та жінки.

Речове забезпечення військовослужбовців здійснюється за нормами і в терміни, що визначаються відповідно Міністерством оборони України, у тому числі для Державної спеціальної служби транспорту, іншими центральними органами

виконавчої влади, що мають у своєму підпорядкуванні військові формування, Головою Служби безпеки України, начальником Управління державної охорони України, Головою Служби зовнішньої розвідки України, Головою Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, а порядок грошової компенсації вартості за не отримане речове майно визначається Кабінетом Міністрів України [216].

На виконання вказаних вимог Міністерство оборони України затвердило Норми забезпечення речовим майном військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту в мирний час та особливий період й Інструкцію речового забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України в мирний час та особливий період [206]. Положення вказаного наказу кореспондуються з наказами відповідних міністерств, у підпорядкуванні яких перебувають інші військові формування.

Забезпечення речовим майном військовослужбовців-жінок здійснюється за встановленими для них нормами і в порядку, викладеному для відповідних категорій військовослужбовців. Військовослужбовцям-жінкам предмети обмундирування та взуття видаються, як правило, у готовому вигляді. Військовослужбовцям-жінкам, яким готові предмети обмундирування та взуття, що виробляються підприємствами-постачальниками, не підходять за розмірами і ростами, дозволяється пошиття цих предметів в ательє військової торгівлі або цивільних установ за порядком, викладеним в Інструкції [206].

Зі змісту вказаної норми слідує, що не завжди військовослужбовець-жінка забезпечена речовим майном, що відповідає її розміру. Так само і амуніція (бронеплити, плитоноски, каски) не враховує всіх анатомічних особливостей жінки. Наведене підтверджується й самим військовослужбовцями-жінками.

«В українській армії не передбачено тактичної білизни для жінок, а вона вкрай необхідна – якщо не тактична, то хоча б зручна. Українкам доводиться самотійно купляти собі спортивні топи, які насправді не витримують активності на фронті та рвуться. Чоловічі штани навіть невеликих розмірів не підходять на жіночу форму ніг: часто коліна в чоловіків розташовані нижче у крої штанів, ніж це потрібно

жінці» [9]. І це не єдина проблематика, з якою стикається жінка під час проходження військової служби. У засобах масової інформації часто рясніють заголовками щодо «не відповідності бронезилетів жіночій тілобудові».

Поміж численної кількості заходів, які заплановано до 2025 року з метою виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», визначено Центральному управлінню речового забезпечення Тилу Командування Сил логістики Збройних Сил України здійснити розроблення форменого одягу/однострою з урахуванням антропометричних даних жінок та засобів бронезахисту для військовослужбовців. Строк виконання такого завдання визначено 2022 рік.

Слід відмітити, що такі позитивні зрушення мають місце у встановлені планом строки. У липні 2022 року Міністерство оборони анонсувало розроблення єдиної уніфікованої форми для військовослужбовців.

Натомість досвід зарубіжних партнерів, демонструє позитивну практику та високий рівень приділення уваги вказаному питанню. Так, у США жіночу форму почали розробляти ще у 1950-их роках, але її дизайн був переважно гендерно-нейтральним. Лише у 2009 році американська армія взялася за розробку спеціального бойового екіпірування для жінок. Сьогодні збройні сили США мають базу даних, яка містить 93 параметри та 3D-скани чоловічого й жіночого тіла. За допомогою них вдається досягти ідеальної зручності не лише уніформи, а й бронезилетів, рюкзаків і навіть сидінь автомобілів [136].

У свою чергу, уряд дбає й про здоров'я і комфорт вагітних військовослужбовців. Так, наприклад, жінок забезпечують формою для вагітних. Після пологів жінкам надається пільговий період тривалістю 365 днів, протягом якого жінка має право носити форму зразка для вагітних [287].

Вважаємо, що підхід щодо забезпечення військовослужбовців-жінок обмундируванням, взуттям, натільною і теплою білизною, теплими і постільними речами, спорядженням, спеціальним одягом, засобами індивідуального захисту тощо має бути вирішено найближчим часом. Не допустима є ситуація, коли військовослужбовці отримують формений одяг, спорядження тощо, яке не

відповідає їх індивідуальним параметрам тіла або ж вимушений самотійно витратити свої кошти та час з метою уникнення вказаних незручностей.

З особливостями жіночої тілобудови, фізіологічними особливостями також пов'язані особливості носіння (розміщення на кітелі) нагород жінками, що передбачено Правилами носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами військових ліцеїв [188].

Резюмуючи наведене, можемо говорити, що більшість особливостей соціального захисту та матеріального забезпечення військовослужбовця-жінки пов'язана з її анатомічними і фізіологічними особливостями, здатністю народжувати. Вказане має наслідком й здійснення особливого захисту військовослужбовця-жінки у період вагітності та у періоди, необхідні для здійснення догляду за дитиною.

Окремо зазначимо, що забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей жилими приміщеннями, право військовослужбовців та членів їх сімей на освіту та зміст інших видів забезпечення військовослужбовців-жінок не має різного роду особливостей у порівнянні з соціальним/грошовим/матеріальним видами забезпечення військовослужбовців-чоловіків. За загальним правилом кожен військовослужбовець має право реалізувати надані йому права та гарантії незалежно від статті.

2.3. Процедура проходження жінками військової служби в Україні.

У продовження піднятих попередньо питань вбачаємо за необхідне більш прицільно зосередити увагу на особливостях проходження жінками військової служби в Україні.

Так, приписами Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» унормовано, що проходження військової служби є однією з складових

військового обов'язку [144]. Між тим, нормативно-правові акти не містять визначення дефініції «проходження військової служби».

Виходячи з предмета досліджуваного питання – проходження військової служби жінками – необхідно погодитись з твердженням про те, що проходження військової служби слід розглядати як виконання військового обов'язку, не є можливим. Такий висновок є беззаперечним в силу того, що держава не покладає на жінку обов'язку служіння народові України безапеляційно, оскільки вступ на військову службу (принаймні зараз) залежить лише від волевиявлення жінки та її відповідності визначеним критеріям для отримання статусу військовослужбовця.

На думку О. Кривенко і І. Качан проходження військової служби є зміна службово-правового стану військовослужбовців, а також військовозобов'язаних, які призвані на навчальні, перевірні або спеціальні збори, у зв'язку з такими юридичними фактами, які згідно з тим законодавством породжують, змінюють та припиняють військово-службові відносини [81, с. 41]. В. Александров до складових елементів проходження військової служби відносить такі: виконання обов'язків військової служби, призначення на військові посади та переміщення по службі, підготовка, перепідготовка й підвищення кваліфікації, присвоєння та позбавлення військових звань, пониження та поновлення у військових званнях, проведення атестування, надання відпусток [3, с. 10]. Фактично виокремлення вказаних елементів проходження військової служби узгоджується зі змістом та структурою Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Сил України.

Систематизуючи правові засади функціонування механізму адміністрування процесу проходження військової служби, М. Кушнір зазначає, що проходження військової служби до свого змісту відносить певний алгоритм функціональної системи матеріальних процедур та юридичних механізмів під цілеспрямованим керівним впливом військово-службового адміністрування, починаючи зі вступу на військову службу, прийняття військової присяги та завершуючи звільненням, припиненням військової служби. Автор робить висновок, що алгоритм порядку

проходження військової служби є алгоритмом зміни військово-службового стану [87, с. 137–138].

Ми погоджуємось з запропонованими науковими позиціями та одночасно пропонуємо розглядати проходження військової служби більш широко. Під проходженням військової служби пропонуємо розуміти динамічний ступеневий процес, динаміка розвитку якого залежить від визначених і гарантованих державою правил поведінки спеціального суб'єкта – військовослужбовця, внаслідок чого такий суб'єкт у спосіб виконання покладених обов'язків, користуючись наданими правами виконує функції, визначені державною, приймаючи участь у військово-службових відносинах, чим змінює свій статус в системі військової служби.

На наш погляд, структура проходження військової служби складається з трьох груп: 1) вступ на військову службу (отримання первинного звання); 2) проходження військової служби (виконання службових обов'язків, призначення на посаду, присвоєння військових звань, відпустки, атестування, відрядження, перепідготовка і т.п.); 3) звільнення з військової служби.

Уточнимо, що проходженню військової служби передують укладення контракту. Зокрема командир військової частини керує добором кандидатів для зарахування на військову службу за контрактом. Первинне вивчення кандидатів здійснюється переважно командирами підрозділів, на укомплектування посад яких вони будуть призначені після прийняття на військову службу за контрактом. За результатами вивчення та розгляду атестаційних комісій командиром військової частини приймаються рішення про прийняття кандидата на військову службу за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу та укладення з ним контракту [177]. Заповнюючи паспорт військової посади, в розділі «Вимоги до кандидатів на посаду» заповнюються відомості щодо професійної компетентності, які не обов'язкові, але надають перевагу кандидату у випадку претендування на цю ж посаду кандидата з однаковими професійними показниками. Наголосимо, що приймаючи рішення про прийняття особи на службу командир, у випадку керування гендерними стереотипами, може надати перевагу чоловіку, який претендуватиме на ту ж саму посаду, маскуючи такий вибір проявом дискреційних повноважень та

посилаючись на володіння таким кандидатом вищого рівня професійної компетентності. За таких обставин чинне законодавство слід удосконалювати шляхом визначення меж, гарантій, обсягів, принципів застосування дискреційних повноважень, підвищення відповідальності командирів за прийняті ними рішення та врахувати міжнародні і національні зобов'язання з питань дотримання гендерної рівності.

У досліджуваному контексті додатково вважаємо за необхідне зазначити й про наявні проблеми в системі військової служби, які пов'язані не з прогалинами законодавства, а з ставленням кадрового корпусу до таких позитивних змін. Ми вже неодноразово зазначали про значний «прорив» у гендерному мейнстрімінгу та впровадження гендерної складової в процеси військової служби, але наявність законодавчих зрушень не завжди свідчать про їх чітке виконання. Пропонуємо розглянути на прикладі обрання кандидата на вакантну посаду, на яку претендує декілька жінок.

Під час брифінгу в «АрміяInform» тимчасовий виконувач обов'язків начальника управління організації комплектування рядовим та сержантським складом Головного управління персоналу Генерального штабу Збройних Сил України полковник В. Єременко зазначив: «...згідно з чинним законодавством під час особливого періоду на військову службу за контрактом приймаються особи віком до 60 років. Але перевага все ж таки надається кандидаткам віком до 45-ти. Особливо, коли йдеться про комплектування «бойових» посад» [45].

В указаному випадку може вбачатись проблема ейджизму – «кандидаткам віком до 45-ти», так і вбачаються ознаки дискримінації за статтю, особливо, що стосується комплектування бойових посад (чого і прагнула досягти жіноча половина у «гендерній боротьбі»), оскільки мова йде саме про жінок, що може зумовити формування у потенційного військовослужбовця-жінки негативного ставлення щодо військової системи в цілому.

Маючи намір вступити на військову службу за контрактом осіб рядового, сержантського і старшинського складу, жінка, яка виявила бажання проходити військову службу в обов'язковому порядку зобов'язана прибути до військової

частини для отримання письмової згоди командира. Для чоловіка вказаний етап не завжди обов'язковий. Крім того, жінка повинна надати довідку про відсутність вагітності. Саме такі вимоги розміщені на офіційному веб-ресурсі Міністерства оборони України [250]. На нашу думку, такі вимоги до кандидатів мають латентні ознаки дискримінаційного підходу у здійсненні відбору кандидатів. Фактично жінка може стикнутись з проявами бюрократії під час отримання зазначених вище документів. Більше того, якщо вона вагітна, то взагалі позбавлена можливості вступу на військову службу.

Військову службу у Збройних Силах України у добровільному порядку проходять в порядку: 1) військової служби (навчання) за контрактом курсантів у вищих військових навчальних закладах, а також закладах вищої освіти, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки (далі – військові навчальні підрозділи закладів вищої освіти); 2) військової служби за контрактом осіб рядового складу; 3) військової служби за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; 4) військової служби за контрактом осіб офіцерського складу [203].

За таких обставин існує два види контрактів, які укладаються у добровільному порядку з особою, яка має намір вступити на військову службу: контракт про проходження військової служби та контракт про навчання. За загальним правилом не існує будь-яких обмежень щодо осіб, які мають наміри вступити на військову службу, однак в процесі проходження військової служби такі особливості стають явними.

Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу» чітко передбачає початок проходження військової служби, зокрема для громадян, прийнятих на військову службу за контрактом, у тому числі військовозобов'язаних, які проходять збори, та резервістів під час мобілізації – день зарахування до списків особового складу військової частини (військового навчального закладу, установи тощо) [144].

Якщо мова йде про первинний вступ на військову службу, то після зарахування до списків особового складу на відповідну посаду рядового,

сержантського та старшинського складу присвоюється первинне військове звання. Нормативно-правовою базою не визначено будь-якої диференціації за певними критеріями щодо отримання звання. Вимоги однакові для кожного, хто має намір обійняти посаду. Крім того, законодавство визначає однаковий перелік рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу для всіх кандидатів на посади.

Кожен військовослужбовець, крім військового звання, має військову посаду, яка і визначає перелік покладених обов'язків, визначає підрозділ, в якому особа працює, рівень матеріальної винагороди тощо. Разом з тим вид і особливості зайнятості жінок, на жаль, надалі залежить від стереотипів, не зважаючи на законодавчі зміни. Так жінки переважно обіймають посади такі як: архіваріус, бібліотекар, бухгалтер, медична сестра, диспетчер, діловод, друкар, фельдшер, кухар, комірник, кравець, телефоніст, фармацевт тощо. Хоча аналіз чинного законодавства, яке регулює питання перебування на різних посадах та проходження військової служби, дозволяє дійти висновку, що посади діляться на дві групи: 1) посади рядового, сержантського, старшинського складу; 2) посади офіцерського складу.

З 2014 року перелік посад, на які могла претендувати жінка, регламентувався Тимчасовим переліком військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків вищезазначених військовослужбовців [189], який було скасовано лише наприкінці 2018 року на підставі наказу Міністерства оборони України [181]. У цьому переліку мали місце не лише горизонтальної гендерної сегрегації – окремі «ніші» або типи професій для жінок і чоловіків. А також і приклади вертикальної гендерної сегрегації: жінка може бути працювати звичайною пекаркою, а от старшою пекаркою – уже ні. Інколи логіку заборони певних професій для жінок складно зрозуміти. Наприклад, жінка не може бути фотографинею, але може бути – художницею. Тобто, за бажанням, щоб фіксувати воєнні події, їх прийдеється перемальовувати, раз фотографувати не дозволено [30]. Такі приклади,

можливо, мають ознаки гіперболізації, однак яскраво демонструють нелогічність і дискримінаційність приписів.

Видатним в історії розбудови та відкриття доступу жінкам до ширшого спектра та кількості займаних ними посад, став 2016 рік. Наказом Міністерства оборони України [176] жінкам стали доступні близько ста нових для них спеціальностей, зокрема: снайпер, розвідник, стрілець, технік, командир бойової машини, гранатометник, командир відділень, водій-механік тощо.

Такі зміни є значним досягненням, проявом правового та гендерного егалітаризму, оскільки відтепер жінка не обмежена в виборі посад рядового, старшинського та сержантського складу, а на рівні з чоловіками може обрати саме ту спеціалізацію, яка їй подобається та яку вона може виконувати за своїми навичками, знаннями, станом здоров'я тощо. На цьому етапі проходження служби можемо сміливо говорити про належний рівень забезпечення прав жінок в контексті доступу до професій.

З 1 січня 2021 року набрав чинності наказ Міністра оборони України [182], яким затверджено перелік військово-облікових спеціальностей, штатних посад рядового, сержантського, старшинського складу і відповідних військових звань. Слід відмітити, що цим наказом введено нові військові посади, дещо змінено назви вже існуючих, а також введено нові військові звання. Такі законодавчі зміни не лише наблизили нас до набуття повноправного членства НАТО, а також є великим досягненням з точки зору забезпечення гендерної інтеграції.

Американський політолог Рональд Інглегарт зазначив, що «гендерна рівність – це чутливий індикатор, який демонструє, наскільки розвинутою і демократичною є держава» [230, с. 8]. Цей вислів недаремно цитується у багатьох збірках за результатами проведення конференцій, у наукових статтях, оскільки лише одним висловом видатний соціолог та політолог лаконічно охарактеризував зміст гендерної рівності, окреслив напрям, в якому слід розвивати державу з метою дотримання демократичних засад.

У процесі проходження військової служби та просування по службі, а саме отримання офіцерських звань та перебування на офіцерських посадах, трапляються

випадки не дотримання принципу гендерної рівності у повному обсязі. Основним документом, що визначає офіцерські посади для військовослужбовців-жінок є Перелік військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками [117], який протягом останніх років поступово розширюється.

Попри те, що станом на 2017 рік на національному рівні офіційно ще не було затверджено рівність прав та жінок під час проходження військової служби (нагадаємо, що Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях» набрав чинності лише 27 жовтня 2018 року), на початку 2017 року внесено зміни до зазначеного переліку. Жінкам було відкрито доступ до 300 посад офіцерського складу, в тому числі бойові посади механізованих, танкових, високомобільних, аеромобільних військ тощо [238, с. 60]. Жінки на фронті отримали можливість не лише фактично виконувати бойові завдання, а й офіційно, тоді як раніше обліковувались на посадах допоміжних підрозділів, що не пов'язанні з виконанням бойових завдань.

Разом з тим, військові посади осіб офіцерського складу, що пов'язані із використанням вибухових речовин, водолазними роботами, усі посади на підводних човнах і надводних кораблях, в управліннях бригад надводних кораблів (крім спеціальностей морально-психологічного та медичного забезпечення, військовослужбовцями-жінками не комплектуються) залишились закритими для жінок [173].

Наказом Міністерства оборони України від 13 лютого 2019 року № 57 [174] повторно внесено зміни до переліку посад, доступних для жінок військовослужбовців, який виключав деякі посади з переліку доступних для жінок офіцерських посад, а саме усі посади: організації тилового забезпечення військ; організація продовольчого, речового, шкіперського і торговельно-побутового забезпечення; бронетанкова техніка; ракетно-артилерійське озброєння; автотехнічне забезпечення; метрологічне забезпечення; технологія та товарознавство харчових

продуктів і речового майна. Втім дозволено займати усі посади логістичного забезпечення, крім тих, що пов'язані з роботою отруйних речовин.

Також з 1 квітня 2021 року жінкам відкрито доступ до усіх посад протипожежної безпеки, однак військові посади осіб офіцерського складу на підводних човнах і надводних кораблях, в управліннях бригад надводних кораблів залишились недоступними для жінок, крім спеціальностей морально-психологічного та медичного забезпечення, військовослужбовцями-жінками не комплектуються [175]. Тобто, все одно залишаються певні обмеження для вступу жінок на військову службу.

У Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» задекларовано перелік випадків, які не мають ознак дискримінації за ознакою статі, а саме: спеціальний захист жінок під час вагітності, пологів та грудного вигодовування; обов'язкова строкова військова служба для чоловіків, передбачена законом; різниця в пенсійному віці для жінок і чоловіків, передбачена законом; особливості вимоги щодо охорони праці жінок і чоловіків, пов'язані з охороною їх репродуктивного здоров'я; позитивні дії [167].

За загальним міркуванням відсутні підстави вважати наведені нами вище обмеження у доступі до професій заборонаю дискримінаційного характеру за ознакою статі, оскільки захист та охорона репродуктивного здоров'я є в пріоритеті. На нашу думку, поняття «спеціальний захист», «особливі вимоги», «позитивні дії» не повинні автоматично мати наслідком заборону обіймати певні посади. Вважаємо, що є потреба розробити порядок, який би у конкретно визначених випадках та за певних умов, за погодженням з керівництвом, і головне за умови вільного волевиявлення жінки, яка може в силу психологічних і фізіологічних властивостей прийняти виважене для себе рішення обіймати певну посаду, проходити службу в тому числі й на посадах, доступу до яких немає на сьогодні.

Також існує певна проблематика не лише в галузевому законодавстві, що регулює можливість обіймати жінками будь-які посади, а й в цілому у системі національного законодавства, дія якого поширюється і на діяльність в межах військових формувань в цілому.

Так, Законом України «Про охорону праці» передбачено заборону застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підймання і переміщення важких речей, що затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я [201].

Нагадаємо, що існування відповідних заборон обумовлена необхідністю особливого захисту жінок в силу фізіологічних особливостей та поєднанні материнства з трудовою діяльністю. Разом з тим, слід урахувати, що трудове законодавство потребує реформування та імплементації європейського законодавства з тих чи інших питань.

До прикладу, особливістю законодавства Німеччини є можливість жінки самостійно вирішувати працювати їй під час вагітності чи ні; для вагітних жінок і жінок, які годують дітей груддю, законодавством встановлена заборона щодо залучення до праці у нічний час та у вихідні дні, але за бажанням вагітних жінок та жінок, які годують дітей груддю, вони можуть працювати у вихідні і святкові дні, а також у вечірній час із 20:00 до 22:00. Обов'язковою умовою є те, що обидві сторони – роботодавець, і, особливо, жінка – повинні погодитися на такі умови праці при врахуванні рекомендацій лікаря [128, с. 101].

Запозичення такого зарубіжного досвіду та включення його й в систему військового законодавства, є, на нашу думку, позитивним, оскільки одночасно не містить категоричних заборон та дозволяє жінці, зберігаючи гарантії, самостійно вирішувати щодо себе питання, що стосуються її трудової діяльності і питань материнства. Військова сфера не є виключенням, а тому слід забезпечити можливість жінки реалізовувати себе у професійній діяльності та одночасно, залишивши гарантії у сфері охорони праці, надавши можливість вирішувати

самостійно в якому обсязі користуватись ними.

Заохочення та нагородження особового складу як елемент проходження військової служби є кадровим рішенням та залежить, в першу чергу, від характеру заслуг військовослужбовця під час проходження військової служби, а по-друге – від ініціативи командування, оскільки саме командир вирішує кого нагороджувати особисто або ж за чию кандидатуру клопотати перед вищим керівництвом.

Видами заохочень, які застосовують до військовослужбовців є: схвалення; подяка; дострокове зняття раніше накладеного дисциплінарного стягнення; додаткове звільнення з розташування військової частини або корабля на берег поза чергою (для військовослужбовців строкової військової служби та курсантів вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти); повідомлення батькам або колективу за місцем роботи чи навчання військовослужбовця до призову (вступу) на військову службу про зразкове виконання ним військового обов'язку та отримані заохочення; додаткова відпустка строком до 5 діб (для військовослужбовців строкової військової служби); грамота; цінний подарунок; грошова премія; занесення прізвища військовослужбовця до Книги пошани військової частини (корабля); дострокове присвоєння чергового військового звання; почесні нагрудні знаки; відомчі заохочувальні відзнаки [166].

Слід відмітити, що застосування заохочення – це не тільки право командира, це і його обов'язок. Начальник зобов'язаний заохочувати сумлінних підлеглих такою ж мірою, як зобов'язаний вживати заходів впливу до тих, хто порушує статутні норми [258, с. 21].

Залежно від характеру стимулювання пропонуємо вказані вище заохочення поділити на дві групи: матеріальні (цінний подарунок; грошова премія) та нематеріальні (грамота, подяка, почесний нагрудний знак тощо).

Залежно від суб'єкта, що може застосувати заохочення: головний сержант/старшина командир (заступник командира) взводу, роти, бригади; командири роти, батальйону, бригади; командир корпусу, командувач військ оперативного командування, командувач виду, окремого роду військ (сил); керівники військових формувань, утворені відповідно до законів України, голови

відповідних служб, командувачі військ тощо.

Командир (начальник) військового формування приймає участь у розгляді кандидатур до нагородження на загальних зборах військовослужбовців (працівників Збройних Сил України) за місцем військової служби (праці), на засіданнях атестаційних комісій військових частин (установ), трудового колективу, на військових радах, які утворені при органах військового управління Збройних Сил України порушують клопотання про нагородження підлеглих (відповідно до наданих прав шляхом підпису подань, нагородного листа тощо) [134, с. 14].

Порядок, підстави нагородження, зокрема, але не виключно врегульовано наступними нормативно-правовими актами: Дисциплінарний Статут Збройних Сил України, Положення «Про відомчі заохочувальні відзнаки» [142], указ Президента України «Про Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України» [204], Закон України «Про Державні нагороди України» [163], наказ Міністерства оборони України «Про відомчі заохочувальні відзнаки Міністерства оборони України» [163] тощо.

За наслідками опрацювання нормативно-правової бази з питань заохочень особового складу, будь-яких особливостей щодо застосування заохочень до військовослужбовців жінок не виявлено. Так, за даними кадрового центру Збройних Сил України поміж загальної кількості жінок-військовослужбовців у Збройних Силах України (32 569 осіб) від початку війни статус учасниці бойових дій наданий понад 16,7 тисячі жінкам-військовослужбовцям. Від 2014 року 302 жінки-воїни відзначені державними нагородами, понад 4,5 тисячі нагороджено відомчими та іншими відзнаками [60].

Разом з тим, до жінки-військовослужбовця не може бути застосований такий вид заохочення як додаткова відпустка строком до 5 діб (для військовослужбовців строкової військової служби), яка надається виключно військовослужбовцям строкової служби, яку проходять лише чоловіки.

Таким чином, у контексті взаємозв'язку застосування до жінок заохочення та адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби, дотримуємося думки, що заохочення є особливою мотиваційною складовою та

адміністративним засобом стимулювання виконання службових обов'язків на високому рівні з метою виконання функцій держави та задоволення власних особистісних потреб.

Слід відмітити, що призначення військовослужбовців військової служби за контрактом на посади здійснюється шляхом просування та переміщення по службі з урахуванням перспектив службової кар'єри кожного військовослужбовця. Планування, організація та управління службовою кар'єрою військовослужбовців військової служби за контрактом здійснюється в порядку, визначеному Міністерством оборони України [159].

Порядок призначення та переміщення військовослужбовців передбачено Інструкцією про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України [125].

З метою організації управління кар'єрою військовослужбовців за контрактом відповідно до їх досвіду служби, рівня професійної компетентності, особистих якостей і досягнень та відповідності вимогам, визначеним у паспортах військових посад наказом Міністерства оборони України [125] затверджено Алгоритм управління кар'єрою осіб офіцерського складу, які проходять військову службу за контрактом; Алгоритм управління кар'єрою осіб рядового, сержантського та старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом; Тимчасовий порядок організації управління кар'єрою військовослужбовців Збройних Сил України, які проходять військову службу за контрактом. Головною метою управління кар'єрою військовослужбовців за контрактом є: створення умов для гарантованого та якісного комплектування Збройних Сил України особовим складом, спроможним виконувати завдання за призначенням, ефективного використання його потенціалу під час проходження військової служби шляхом індивідуального підходу до кожного військовослужбовця; чітке розуміння військовослужбовцями своєї подальшої перспективи та службової кар'єри, а також показників, яких вони повинні досягти для просування по службі.

За загальним правилом призначення та переміщення по службі здійснюється за рейтинговим принципом, формування якого залежить від: військової і вищої

освіти, суми балів за щорічним оцінюванням, досвіду роботи та терміну перебування на попередній посаді, ставлення до виконання службових обов'язків та рівня професіоналізму під час їх виконання тощо.

Разом з тим, введення правового режиму воєнного стану вплинуло на процедуру переміщення військовослужбовців на вищі посади. Так, рейтингова система не береться до уваги, не вимагається обов'язкового проведення перепідготовки (якщо вимагалось раніше) та дотримання встановлених строків перебування на попередній посаді. Фактично діє спрощена процедура та пом'якшено вимоги для призначення на посади і переміщення по службі, що зумовлено необхідністю якнайшвидшого укомплектування військових формувань.

У рамках проведення дослідження організаційно-правового забезпечення проходження військової служби жінками у рамках виконання науково-дослідної роботи «Особливості проходження військової служби військовослужбовцями-жінками» співробітниками науково-дослідного центру Національної академії Національної гвардії України було проведено емпіричне дослідження за участю військовослужбовців-жінок, які проходять службу в різних військових частинах Національної гвардії України. За результатами проведеного дослідження встановлено, що: безпосередні керівники надають посередні оцінки ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців-жінок, більш високо оцінюючи їх позитивне, осмислене ставлення до професійної діяльності в цілому, і дещо нижче їх суто професійні військові якості, особливо ті, які стосуються професійної самоорганізації, самовладання та здатності виконувати керівні функції; військовослужбовці-жінки стикаються з відсутністю віри в них як таких, що здатні у повному обсязі освоїти програму бойової та спеціальної підготовки і здатні виконувати роль командира; попри поширені міфи про прагнення жінки на військовій службі вирішити особисті проблеми, насправді мотивами вибору професії військовослужбовця у жінок є: необхідність забезпечувати родину, прагнення професійно самовизначитися та набути маскулінних рис, щоб почуватися захищеною у сучасному українському суспільстві; переважна більшість військовослужбовців-жінок не прагне ухилятися від необхідності виконувати

професійні обов'язки в умовах бойових дій, вважаючи це обов'язком будь-якого військовослужбовця та патріота України [138, с. 64].

На нашу думку, якби вказане дослідження було проведено після нововведень щодо спрощеної процедури призначення та переміщення військовослужбовців, результати досліджень були б дещо іншими. В умовах дії правового режиму воєнного стану жінки військовослужбовці, за умови реального бажання, отримали ще більше можливостей проявити свої професійні навички та бойову готовність, наслідком чого є кар'єрне зростання.

При цьому, посередні оцінки керівників ефективності службово-бойової діяльності військовослужбовців-жінок та здатності виконувати керівні функції, що були однією з причин незначної представленості жінок серед керівного складу, на нашу думку, в умовах війни відійшли на другий план.

Що стосується звільнення військовослужбовців з військової служби, то до повномасштабного вторгнення російською федерацією на територію України, чинна система законодавства, яка встановлює випадки та процедуру звільнення з військової служби, містила загальні підстави звільнення для всіх військовослужбовців.

Уточнимо, що після розгортання повномасштабної війни російською федерацією проти України, наказом Міністерства оборони України [172] затверджено норму, якою у зв'язку з настанням особливого періоду, військовослужбовцям-жінкам, які мають дитину (дітей) віком до 18 років за наявності їх бажання надано право припинити (розірвати) контракт про проходження військової служби. Аналогічно у квітні 2022 року прийнято закон, яким визначено однією з підстав для звільнення військовослужбовців-жінок, які проходять військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, наявність дитини (дітей) віком до 18 років [149].

На нашу думку, такі зміни обумовлені в більшій мірі необхідністю першочергового здійснення захисту дітей, оскільки дитина в силу своєї фізичної та розумової незрілості не здатна самотійно про себе піклуватись. Після початку повномасштабної війни переважна більшість матерів вживала заходи з метою

порятунку дітей та вивезення їх у більш безпечніші, на їх думку, місця. У випадку, якщо жінки, що обіймають цивільні посади, мають право на припинення трудових відносин, військовослужбовці-жінки ж навпаки не могли припинити проходження військової служби до внесення відповідних змін під час дії правового режиму воєнного стану.

Загалом починаючи з 24 лютого 2022 року ООН зареєстрували 9 136 006 перетинів кордону з України [29]. При цьому 90 % з тих, хто покинув домівки – жінки та діти [260].

Тож, на нашу думку, такі нормативно-правові зміни свідчать про зорієнтованість на найкраще забезпечення прав дітей, збереження їх життів, забезпечення належних умов для зростання та розвитку, а також можливості гармонійного психоемоційного та фізичного розвитку.

Якнайкраще забезпечення інтересів дитини має бути керівним принципом для тих, хто відповідає за її освіту та навчання; ця відповідальність лежить насамперед на її батьках. Вказаний принцип вперше був закріплений 20 листопада 1959 року Генеральною Асамблеєю ООН у проголошеній нею Декларації прав дитини [34].

За таких обставин, вважаємо, що вказана норма не є дискримінаційною, оскільки необхідність її прийняття пов'язана більшою мірою з необхідністю захисту дітей.

Чинне законодавство не містить обмежень щодо вступу та проходження військової служби жінок, ніж ті, що наведені вище та тих, що пов'язані з репродуктивним здоров'ям та соціальним захистом жінки про які йшлося попередньо.

Таким чином, можемо узагальнити, що проходження військової служби на посадах рядового, сержантського та старшинського складів не містить будь-яких обмежень для жінок військовослужбовців, тоді як деякі офіцерські посади поки що залишаються недоступними. Разом з тим, щороку кількість жінок в складі військових формувань значно збільшується, в тому числі й на керівних посадах. Цьому сприяло прорив в системі нормативно-правового забезпечення гендерної

рівності при проходженні військової служби жінками та, останнім часом, дія правового режиму воєнного стану.

Чинне законодавство з охорони праці жінок потребує реформування та імплементації європейського законодавства щодо можливості жінки військовослужбовця самостійно вирішувати працювати їй під час вагітності чи ні, чи залучатись до праці у нічний час та у вихідні дні тощо. Наразі більшість обмежень, що діють для жінок військовослужбовців пов'язані з захистом її репродуктивного здоров'я. Натомість існує ряд труднощів під час проходження військової служби, які виникають у зв'язку з певними соціальними ролями, а також неналежним матеріально-технічним, побутовим і речовим забезпеченням тощо.

Висновки до Розділу 2

1. Виділено ознаки, які характеризують та відображають сутність адміністративно-правового забезпечення. До таких віднесено наступні: 1) особливий вид діяльності публічної адміністрації; 2) здійснюється спеціально уповноваженими суб'єктами в межах та обсязі, визначеному законодавством, з залученням інших учасників цих правовідносин; 3) складається з: адміністративних, адміністративно-процесуальних норм права та сукупності адміністративного інструментарію, що забезпечує ефективність дії правової норми, її реалізацію, охорону і захист; 3) направленість на регулювання і охорону суспільних відносин з метою збереження балансу щодо задоволення потреб суб'єктів, на яких направлено здійснення такого виду влади; 4) створює умови для реалізації прав, свобод і гарантій заінтересованих суб'єктів.

2. Визначено, що адміністративно-правове забезпечення проходження жінками військової служби – це організаційно-управлінська діяльність держави в особі спеціально уповноважених на те суб'єктів, що полягає у застосуванні визначених адміністративних засобів, способів, прийомів і іншого адміністративно-правового інструментарію, що передбачено і гарантовано адміністративними

нормами, з метою визначення та упорядкування механізму вступу жінками на військову службу, отримання звання та присвоєння нового звання, нагородження, заохочення, переміщення по службі, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації, атестування, використання відпусток, процедурних питань звільнення військовослужбовців-жінок та безпосереднє виконання обов'язків тощо під час проходження військової служби.

3. З'ясовано, що сутність механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні доцільно визначати за аналогією особливостей механізму її адміністративно-правового регулювання. Уточнено, що адміністративно-правового регулювання є складним явищем, основною його функцією є регулятивна, що випливає з назви вказаного поняття. Воно полягає у забезпеченні впорядкування адміністративно-правових відносин шляхом відображення і закріплення їх у нормах адміністративного права, а також застосування впливу у разі відхилення від правил. Фактично адміністративно-правове регулювання є впливом на перебіг відносин, що виникають і протікають під час проходження військової служби, з метою недопущення відхилень/викривлень від загально прийнятих адміністративно-правових норм. Воно покликане й забезпечити належне виконання задекларованих правил поведінки військовослужбовцями-жінками. Основною складовою адміністративно-правового регулювання та одночасно інструментом його дії є норми права, які слугують регулятором суспільних відносин з метою забезпечення прав, свобод та інтересів людини, а також належного функціонування держави. Разом з тим, для досягнення зазначеної мети однієї лише регламентації нормативних приписів недостатньо, а тому слід застосовувати значно більше дієвих правових інструментів/елементів, що власне об'єктивують механізм адміністративно-правового забезпечення.

4. У контексті розкриття правових норм як елемента механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні запропоновано:

– під поняттям правової норми проходження жінками військової служби розуміти встановлене та регламентоване державою обов'язкове для всіх суб'єктів

військових правовідносин правило поведінки, яке впорядковує усі питання щодо проходження жінками військової служби, визначає права, обов'язки та гарантії суб'єктів цих правовідносин, а також передбачає наслідки у разі недотримання таких правил;

– правові норми проходження жінками військової служби розрізняти на такі, що є загального характеру (тобто унормовують військово-правові відносини загалом, враховуючи гендерний контекст) та спеціального, що більшою мірою стосуються порядку функціональності військово-службових відносин за участі військовослужбовців-жінок;

– ознаками таких норм вбачати: визначають вимоги придатності до військової служби (вік, стан здоров'я, освіти, відсутність судимості, підготовка); визначають структуру, організацію, функції, повноваження, порядок комплектування та управління військовими формуваннями і їх особовим складом, правовий статус військовослужбовців-жінок, а також всіх інших суб'єктів військової служби, в тому числі тих, що здійснюють публічне державне управління, командування; унормовують процедурні питання усіх етапів проходження військової служби, починаючи від підготовки до вступу на військову службу, закінчуючи припиненням військових правовідносин; встановляють права, обов'язки та гарантії проходження жінками військової служби; спрямовані на забезпечення ефективної діяльності суб'єктів військових правовідносин, діяльність яких здійснюється з метою захисту територіальної цілісності, національної безпеки, суверенітету; побудові нормі притаманні принципи ієрархічності, владного підпорядкування; відзначаються високим рівнем імперативності, категоричності приписів та значно меншим обсягом норм, що передбачає варіативність вибору поведінки суб'єктами військових правовідносин.

4. У контексті розкриття актів реалізації норм права як елемента механізму адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні запропоновано:

– процес реалізації норм права розуміти як свого роду певний механізм забезпечення виконання правової норми, що за наслідками реалізації законодавчих

приписів, визначає рівень ефективності правового припису;

– враховувати, що форма правозастосовного акту не завжди є документальною з чітко визначеною структурою та реквізитами, а й може бути виражено усно чи підтверджуватись конклюдентними діями (майже не прослідковується у військово-правових відносинах, однак має місце бути). Так, наприклад під час шиккування військовослужбовців командир віддає команди усно. Крім того, особливо під час війни, єдиним способом комунікації між командиром та особовим складом можуть бути радіозасоби, інші засоби зв'язку, що допомагають довести до відома підлеглих накази в усній формі;

– до правозастосовних актів військових формувань, що стосуються питань проходження жінками військової служби зараховувати: накази, директиви, доручення, постанови, правила, рапорт, вказівка, розпорядження тощо з уточненням, що кожен з них виконує свою функцію щодо забезпечення виконання приписів нормативно-правових актів та мають персоніфікований характер;

– військову службу асоціювати з правомірною поведінкою, дисциплінованістю і самоконтролем учасників цих правовідносин, адже більшість нормативних приписів військового права носять імперативний та категоричний характер. Крім того, вступаючи на військову службу добровільно, за виключенням строкової військової служби, військовослужбовець (у тому числі жінка) розуміє та усвідомлює необхідність чіткого та неухильного дотримання/виконання/використання норм прав з метою досягнення бажаного результату для учасників правовідносин та національної безпеки держави, в чому і є основні зміст і мета реалізації норм права;

– більшість норм, що врегульовують військово-правові відносини, які з першого погляду надають варіативність вибору поведінки учасників цих правовідносин розглядати з позиції спеціальнодозвільних. Зазначена обставина свідчить про особливість у порівнянні з іншими правовідносинами, процесу реалізації норм права у військовій сфері.

5. У контексті розкриття правовідносин як елемента механізму адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні запропоновано:

– під поняттям військово-правові відносини розуміти специфічний та надважливий для держави різновид адміністративно-публічних відносин, який характеризується особливим суб'єктним складом, що наділений спеціальним правовим статусом, об'єктом, і такі відносини виникають, розвиваються, припиняються внаслідок поведінки їх учасників під час здійснення військово-службової діяльності та юридичних фактів;

– чинниками впливу на розвиток військово-правових відносин вбачати: необхідність захисту державного суверенітету, територіальної цілісності; охорона та забезпечення захищеності населення; утвердження та підвищення авторитету країни на міжнародній арені; оптимізації національного законодавства до стандартів НАТО; необхідність своєчасного та регулярного підвищення рівня професійної підготовки кадрового корпусу; активне поглинання та впровадження засад демократичності, законності, правопорядку; сприяння розвитку людського капіталу; бойові (воєнні) дії; обсяг та якість соціального та матеріально-технічного забезпечення військовослужбовців; умови проходження військової служби тощо.

– особливостями військово-правових відносин вважати такі: регулюються нормами адміністративного права, які покликані унормувати питання, що прямо чи опосередковано пов'язані з проходженням військової служби; виникають з метою виконання завдань держави в частині захисту національної безпеки, територіальної цілісності та захисту суверенітету; побудовані на принципах ієрархічності, владного підпорядкування; формуються шляхом проекції у правовідносини моделей поведінки, що прямо передбачені у нормативно-правових актах (такі правовідносини майже не містять варіативності поведінки для їх учасників); спеціальний статус суб'єктів, а також наділення їх особливими властивостями правосуб'єктності; наслідки за невиконання певних приписів, виникнення неузгодженостей/протиріч між сторонами урегульовуються як в судовому, так і позасудовому порядку шляхом застосування спеціально уповноваженим суб'єктом

спеціальних видів стягнень; застосування особливих видів санкцій, що не притаманні за вчинення правопорушень, учасниками будь-яких інших адміністративно-правових відносин, в позасудовому порядку, такі як, наприклад: пониження в посаді з меншим обсягом робіт, пониження в військовому званні на ступінь тощо;

– вбачати, що військово-правові відносини у сфері проходження жінками військової служби мають аналогічну структуру, як і будь-які інші правовідносини;

– суб'єктом військових правовідносин розуміти учасника правовідносин у військовій сфері, який наділений спеціальною правосуб'єктністю та має ряд, визначених законодавством, прав та обов'язків, наявність і користування якими зумовлюють вступ у ці правовідносини, а у подальшому їх зміну/припинення;

– розрізняти аналізовані відносини де у досліджуваному контексті однією зі сторін є військовослужбовець-жінка з тими, де врегулювання проходження жінками військової служби є об'єктом адміністративних відносин;

– розглядати об'єкт цих правовідносин у більш широкому розумінні, ніж сама лише поведінка суб'єктів, адже поведінка суб'єкта, в певній мірі визначає об'єкт правовідносин, однак не можна говорити про те, що вона і є об'єктом, оскільки поведінка у формі дій/бездіяльності є лише інструментом для настання певного бажаного результату у формі матеріальних/нематеріальних благ, документів, послуг соціального характеру тощо;

– визначаючи зміст військово-службових правовідносин урахувати їх умовний розподіл на «фактичний» і «юридичний»;

– під поняттям юридичного факту розуміти певну обставину, яка виникає та залежить від волі людей (дія/бездіяльність) або ж відбувається незалежно від їх волі – подія.

6. Узагальнено, що елементи цього механізму є значно об'ємними за своїм змістом та формою, а тому не слід його «загромаджувати та обтяжувати» додатковими правовими категоріями, попри тісний зв'язок із наявними елементами, адже всі правові категорії, явища складають єдиний «організм» і в певній мірі залежать один від одного. Єдиним виключенням визначено необхідність

виокремлення гарантій забезпечення прав військовослужбовців-жінок як окремої категорії, оскільки це питання стосується особливого контексту військової служби та вимагає специфічних заходів для забезпечення рівних умов та можливостей для чоловіків і жінок в оборонних справах країни.

7. Акцентовано, що з точки зору забезпечення соціального захисту військовослужбовців, військовослужбовці-жінки є особливою категорією. При цьому жінки потребують особливого захисту під час проходження військової служби не лише у період вагітності, а й після, оскільки новонароджена дитина потребує особливого догляду, а жіночий організм – відновлення.

8. Виявлено, що чинне національне законодавство не містить спеціального закону, прийнятого з метою забезпечення реалізації прав та гарантій, пов'язаних з материнством, встановлення спеціальних заходів щодо охорони їх здоров'я, основних положень поєднання материнства з професійною діяльністю. Так само і не містить чинне законодавство поняття «материнство», «охорона материнства». Також станом на сьогодні так і не вирішено у порядку, встановленому Конвенцією про охорону материнства (переглянута у 1952 році) № 103, розповсюдження її дії щодо охорони материнства під час проходження військової служби жінками. Одночасно відсутні підстави вважати, що її норми не розповсюджуються на вказані правовідносини.

9. Визначено, що порядок, умови та особливості проходження військової служби та особливості соціального захисту військовослужбовців врегульовано спеціальним національним законодавством. Як приклад, спеціальним законодавством встановлюються особливості та порядок надання відпусток, зокрема в особливий період з моменту оголошення мобілізації та під час дії воєнного стану, коли за загальним правилом відпустки не надаються, крім відпусток за сімейними обставинами та інших поважних причин.

10. Схарактеризовано соціальні гарантії, передбачені Положенням про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України. З'ясовано, що військовослужбовець чоловік позбавлений права бути призначеним на рівнозначну посаду чи нижчу посаду за відсутності рівнозначної, якщо має

дитину віком до трьох років. Запропоновано внести зміни в підпункти 2, 3 пункту 82 Положення про проходження військової служби в Збройних Силах України та замінити слова: «військовослужбовців-жінок, які мають дітей віком до трьох років» замінити на: «військовослужбовців, які мають дітей віком до трьох років» з приміткою, що вказане право надається лише одному з батьків за їх спільним рішенням.

11. Обґрунтовується, що, на перший погляд, соціальний захист військовослужбовців-жінок є дещо вищого рівня, а законодавство частково містить дискримінаційні норми в частині охорони батьківства. Однак такі «привілеї» в більшій мірі пов'язані з особливостями захисту жінок, їх прав на материнство та забезпечення охорони дитинства. Доведено, що військовослужбовець-чоловік має виконувати батьківські обов'язки лише у разі виховання дитини самостійно, тоді як на військовослужбовців-жінок виконання обов'язків покладено на постійній основі. Наведене зумовлює необхідність врахування наявності додаткових сімейних обов'язків, покладених на жінок, у відповідності з чинним законодавством (у разі не внесення відповідних змін в нормативно-правову базу) та їх врахування командуванням під час проходження військовослужбовцями-жінками військової служби, а також створення відповідних умов для можливості кар'єрного зростання.

12. Виявлено, що військовослужбовці-жінки під час проходження військової служби мають деякі особливості щодо питань матеріального, грошового забезпечення, що, в більшій мірі, пов'язано з правом на материнство та охорони дитинства, а також фізіологічними і анатомічними особливостями жінки.

13. Запропоновано матеріальне забезпечення військовослужбовців розглядати як систему певних правових гарантій, які спрямовані на соціальне забезпечення конкретно визначених суб'єктів та за визначених обставин. Зміст такого забезпечення полягає в отриманні певних благ, цінностей, соціальних послуг, що спрямовані на матеріальну підтримку військовослужбовців в силу особливостей виконуваних ними професійних обов'язків. Якщо грошове забезпечення визначається виключно в грошовій одиниці, матеріальне забезпечення має грошовий еквівалент, однак адресати такого забезпечення отримують її у вигляді послуг чи

певних матеріальних цінностей. Визначено, що видами матеріального забезпечення військовослужбовців є: речове забезпечення, побутове забезпечення, продовольче забезпечення, житлове забезпечення, медичне забезпечення, а також різні види компенсаційних виплат. Сюди ж віднесено пільги для членів родини військовослужбовця.

14. З'ясовано, що військовослужбовці-жінки мають деякі переваги відносно військовослужбовців-чоловіків щодо грошового забезпечення у сфері охорони материнства, дитини та захисту здоров'я. Й загалом спеціальне військове законодавство не передбачає того обсягу прав та гарантій для військовослужбовця, який має статус батька, що має військовослужбовець-жінка, яка виховує дитину разом з чоловіком.

15. Звернено окрему увагу на медичне забезпечення жінок-військових. Доведено, що чинне законодавство не в повному обсязі враховує анатомічні особливості жінок, здійснюючи нормативно-правове забезпечення з питань медичного захисту. Наголошено на необхідності врахування нейрологічних статевих відмінностей, під час здійснення психологічної допомоги військовослужбовцю-жінці. Підтверджено наявність взаємозв'язку між питаннями медичного забезпечення військовослужбовців-жінок з стратегією військової медичної освіти.

16. У контексті речового забезпечення військовослужбовців-жінок уточнено про необхідність врахування анатомічних статевих особливостей чоловіка та жінки. З'ясовано, що не завжди військовослужбовець-жінка забезпечена речовим майном, що відповідає її розміру. Так само і амуніція (броне плити, плитоноски, каски) не враховує всіх анатомічних особливостей жінки.

17. Доведено, що більшість особливостей соціального захисту та матеріального забезпечення військовослужбовця-жінки пов'язана з її анатомічними і фізіологічними особливостями, здатністю народжувати. Вказане має наслідком й здійснення особливого захисту військовослужбовця-жінки у період вагітності та у періоди, необхідні для здійснення догляду за дитиною. Водночас забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей жилими приміщеннями, право військовослужбовців та членів їх сімей на освіту та зміст інших видів забезпечення

військовослужбовців-жінок не має різного роду особливостей у порівнянні з соціальним/грошовим/матеріальним видами забезпечення військовослужбовців-чоловіків. За загальним правилом кожен військовослужбовець має право реалізувати надані йому права та гарантії незалежно від статті.

18. Уточнено, що проходження військової служби не слід розглядати як виконання військового обов'язку, адже держава не покладає на жінку обов'язку служіння народові України безапеляційно, оскільки вступ на військову службу (принаймні зараз) залежить лише від волевиявлення жінки та її відповідності визначеним критеріям для отримання статусу військовослужбовця.

19. Під проходженням військової служби запропоновано розуміти динамічний ступеневий процес, динаміка розвитку якого залежить від визначених і гарантованих державою правил поведінки спеціального суб'єкта – військовослужбовця, внаслідок чого такий суб'єкт у спосіб виконання покладених обов'язків, користуючись наданими правами виконує функції, визначені державною, беручи участь у військово-службових відносинах, чим змінює свій статус в системі військової служби.

20. Елементами механізму проходження військової служби названо: 1) вступ на військову службу (отримання первинного звання); 2) проходження військової служби (виконання службових обов'язків, призначення на посаду, присвоєння військових звань, відпустки, атестування, відрядження, перепідготовка і т.п.); 3) звільнення з військової служби.

21. З'ясовано, що існує два види контрактів, які укладаються у добровільному порядку з особою, яка має намір вступити на військову службу: контракт про проходження військової служби та контракт про навчання. За загальним правилом не існує будь-яких обмежень щодо осіб, які мають наміри вступити на військову службу, однак в процесі проходження військової служби такі особливості стають явними.

22. Визначено, що вимоги щодо отримання обов'язкової письмової згоди командира для можливості ініціації вступу жінкою на військову службу, а також представлення довідки про відсутність вагітності мають латентні ознаки

дискримінаційного підходу у здійсненні відбору кандидатів. Фактично жінка може стикнутись з проявами бюрократії під час отримання зазначених вище документів. Окрім того, якщо вона вагітна, то взагалі позбавлена можливості вступу на військову службу.

23. З'ясовано, що випадку первинного вступу на військову службу, після зарахування до списків особового складу на відповідну посаду рядового, сержантського та старшинського складу присвоюється первинне військове звання. Нормативно-правовою базою не визначено будь-якої диференціації за певними критеріями щодо отримання звання. Вимоги однакові для кожного, хто має намір обійняти посаду. Крім того, законодавство визначає однаковий перелік рядового, сержантського, старшинського та офіцерського складу для всіх кандидатів на посади. Кожен військовослужбовець, крім військового звання, має військову посаду, яка і визначає перелік покладених обов'язків, визначає підрозділ, в якому особа працює, рівень матеріальної винагороди тощо. Разом з тим вид і особливості зайнятості жінок, на жаль, надалі залежить від стереотипів, не зважаючи на законодавчі зміни. Так жінки переважно обіймають посади такі як: архіваріус, бібліотекар, бухгалтер, медична сестра, диспетчер, діловод, друкар, фельдшер, кухар, комірник, кравець, телефоніст, фармацевт тощо. Хоча аналіз чинного законодавства, яке регулює питання перебування на різних посадах та проходження військової служби, дозволяє дійти висновку, що посади діляться на дві групи: 1) посади рядового, сержантського, старшинського складу; 2) посади офіцерського складу.

24. Доведено, що законодавчі зміни 2016 року щодо розширення доступу жінкам професійної діяльності (жінкам стали доступні близько ста нових для них спеціальностей, зокрема: снайпер, розвідник, стрілець, технік, командир бойової машини, гранатометник, командир відділень, водій-механік тощо) є значним досягненням, проявом правового та гендерного егалітаризму, оскільки відтепер жінка не обмежена в виборі посад рядового, старшинського та сержантського складу, а на рівні з чоловіками може обрати саме ту спеціалізацію, яка їй подобається та яку вона може виконувати за своїми навичками, знаннями, станом

здоров'я тощо. Однак станом на зараз все одно залишаються певні обмеження для вступу жінок на військову службу.

25. Схарактеризовано законодавчі обмеження для військовослужбовців-жінок у сфері проходження військової служби з узагальненням, що:

– перелік випадків, які не мають ознак дискримінації за ознакою статті, визначені у Законі України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» обумовлені захистом та охороною репродуктивного здоров'я, яке наразі є в пріоритеті;

– заборони, визначені Законом України «Про охорону праці», обумовлені необхідністю особливого захисту жінок в силу фізіологічних особливостей та поєднанні материнства з трудовою діяльністю. Разом з тим, слід ураховувати, що трудове законодавство потребує реформування та імплементації європейського законодавства з тих чи інших питань;

– адаптація зарубіжного досвіду в контексті забезпечення можливості жінки самостійно вирішувати питання своєї трудової діяльності та включення його в систему вітчизняного військового законодавства потенційно має позитивну спрямованість, оскільки не містить категоричних заборон. Військова сфера не є виключенням, а тому слід забезпечити можливість жінки реалізовувати себе у професійній діяльності та одночасно, залишивши гарантії у сфері охорони праці, надавши можливість вирішувати самостійно в якому обсязі користуватись ними.

26. Визначено, що заохочення та нагородження особового складу як елемент проходження військової служби є кадровим рішенням та залежить, в першу чергу, від характеру заслуг військовослужбовця під час проходження військової служби, а по-друге – від ініціативи командування, оскільки саме командир вирішує кого нагороджувати особисто або ж за чію кандидатуру клопотати перед вищим керівництвом. Залежно від характеру стимулювання запропоновано усі заохочення поділити на дві групи: матеріальні (цінний подарунок; грошова премія) та нематеріальні (грамота, подяка, почесний нагрудний знак тощо). Залежно від суб'єкта їхнього застосування, – головний сержант/старшина командир (заступник командира) взводу, роти, бригади; командири роти, батальйону, бригади; командир

корпусу, командувач військ оперативного командування, командувач виду, окремого роду військ (сил); керівники військових формувань, утворені відповідно до законів України, голови відповідних служб, командувачі військ тощо. За наслідками опрацювання нормативно-правової бази з питань заохочень особового складу, будь-яких особливостей щодо застосування заохочень до військовослужбовців жінок не виявлено (окрім неможливості отримання додаткової відпустки строком до 5 діб для військовослужбовців строкової військової служби).

27. Виявлено, що за загальним правилом призначення та переміщення по службі здійснюється за рейтинговим принципом, формування якого залежить від: військової і вищої освіти, суми балів за щорічним оцінюванням, досвіду роботи та терміну перебування на попередній посаді, ставлення до виконання службових обов'язків та рівня професіоналізму під час їх виконання тощо. Однак уточнено, що введення правового режиму воєнного стану вплинуло на процедуру переміщення військовослужбовців на вищі посади. Так, рейтингова система не береться до уваги, не вимагається обов'язкового проведення перепідготовки (якщо вимагалось раніше) та дотримання встановлених строків перебування на попередній посаді. Фактично діє спрощена процедура та пом'якшено вимоги для призначення на посади і переміщення по службі, що зумовлено необхідністю якнайшвидшого укомплектування військових формувань.

28. З'ясовано, що до повномасштабного вторгнення російською федерацією на територію України, чинна система законодавства, яка встановлює випадки та процедуру звільнення з військової служби, містила загальні підстави звільнення для всіх військовослужбовців. У квітні 2022 року були впроваджені законодавчі зміни, які забезпечили можливість жінці звільнитись з військової служби на підставі наявності дитини (дітей) віком до 18 років. Означене зумовлено необхідністю здійснення охорони дитинства та якнайкращого забезпечення інтересів дитини.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОХОДЖЕННЯ ЖІНКАМИ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ

3.1. Актуалізація необхідності оптимізації адміністративно-правового механізму забезпечення проходження жінками військової служби в умовах збройного конфлікту в Україні.

Досліджуючи гендерні питання та особливості проходження військової служби жінками, ми дійшли висновку, що відбулось збільшення не лише кількісної, а й якісної складової жінок (полягає у високому рівні професіоналізму, представлення жінок на керівних посадах) в складі військових формувань. Зазначене, на наш погляд, зумовлено наступними чинниками, які умовно діляться на дві групи: перша – внутрішні зміни у світогляді суспільства, друга – нормативне закріплення. До першої групи можемо віднести: визнання необхідності інтеграції гендерної рівності усіма європейськими країнами, міжнародними спільнотами; докорінна зміна підходу до ролей чоловіка та жінки в сучасному суспільстві, а також руйнування деяких стереотипів, що перешкоджали опановувати певні посади; піднесення престижу військовослужбовця; внутрішня мотивація жінки; відкриття нових можливостей жінці для фізичного та інтелектуального розвитку для опанування військового ремесла тощо. До другої групи слід віднести власне результат роботи усіх міжнародних організацій, державних органів, державних та недержавних організацій, діяльність яких направлена на забезпечення однакових можливостей для кожного незалежно від статі, що в першу чергу виражається у ратифікації міжнародного законодавства та оновленні національного законодавства, розробленні відповідних програм та рекомендацій з метою реалізації задекларованих норм.

Ще до початку агресивних дій російської федерації щодо України, наукові працівники кафедри психології і педагогіки Харківського університету Повітряних

Сил імені Івана Кожедуба провели соціологічне дослідження серед військовослужбовців. Метою дослідження було вивчення соціально-професійного потенціалу жінки-військовослужбовця.

Так, за результатами його проведення виявлено, що військовослужбовці-жінки «відкриті» до потреб суспільства, а мотив приносити найбільшу користь суспільству посідає одну з перших позицій в їхній ієрархії соціальних цінностей. Інтереси суспільства є пріоритетними для військовослужбовця-жінки, а це завжди було і залишається ціннісним пріоритетом для армії, що стоїть на захисті інтересів свого народу. Натомість результати дослідження соціальної спрямованості особистості військовослужбовців-чоловіків показали протилежні результати. Військовослужбовці-чоловіки зводять свою соціальну роль у суспільстві виключно до військової місії, яка пов'язана з захистом території України (що трактується анахронізм) [53, с. 47–48].

В умовах широкомасштабного збройного вторгнення на території України є велика потреба у мотивованих військовослужбовцях, які прагнуть не лише захисту території, а й дбатимуть про суспільні інтереси, зокрема максимальне збереження життів, захист дітей. На нашу думку, саме жінки під час здійснення професійної діяльності є більш соціально орієнтованими, а мотиваційною складовою їх діяльності є дотримання і реалізація найважливішого принципового положення Конституції України щодо визнання людини, її життя та здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю [73]. Вважаємо, що вказана якість є дуже важливою, як під час воєнних конфліктів, так і у післявоєнний період, який буде не менш складним для українського суспільства.

Водночас попри те, що гендерна рівність полягає в забезпеченні врахування інтересів та надання рівних можливостей кожному, незалежно від статті, в окремих випадках, на наш погляд, слід посилити захист представниць жіночої статті, в тому числі військовослужбовців. Такий висновок пов'язаний не лише з особливостями репродуктивної функції жінки, а й з ризиками гендерно зумовленого насильства, особливо під час збройного конфлікту, щодо жінок. Загальновідомим та підтверджений статистичними даними є висновок про те, що саме жінки та дівчата є

більш вразливими до гендерно зумовленого насилля в різних його проявах.

Організація з безпеки та співробітництва в Європі оприлюднила інформаційний бюлетень «Сексуальне та гендерне насильство під час збройного конфлікту», в якому пояснюючи зв'язок між сексуальним та гендерним насиллям і збройним конфліктом, констатує, що порушення законності та порядку і загальний контекст насильства полегшує вчинення злочинцями сексуального та гендерного насильства у великих масштабах і відносно безкарно [13]. Також в своїх рекомендаціях Організація з безпеки та співробітництва в Європі закликає привести національні законодавчі рамки у відповідність з міжнародними стандартами, передбачивши індивідуальну кримінальну відповідальність за злочини проти людяності, військові злочини та геноцид; чітко взяти на себе зобов'язання активно розслідувати та переслідувати сексуальне та гендерне насильство, у тому числі шляхом прийняття комплексної стратегії переслідування сексуального та гендерного насильства тощо.

За час війни, світ не раз сколихнула новина, про те, що будучи в полоні українські військові жінки зазнали нелюдських знущань, включаючи випадки сексуальних домагань. Зокрема, жінки-військові, які утримувались насильно в Донецькому СІЗО, розповіли про випадки сексуального насилля [94, с. 129].

Потрібно наголосити, що С. Старосвіт, яка є членкинею Асоціації правників України та доктором юридичних наук Гарвардського Університету, радить згвалтування над жінками, дітьми та літніми жінками, які вчиняють російські військові, кваліфікувати в контексті інструменту геноциду нації. У наслідку такого злочину у жінок залишається психічна, психологічна травма і різке негативне ставлення щодо народжування дітей у майбутньому та продовження роду [199, с. 152].

Всі ці обставини вкотре демонструють, що, з одного боку, жінка починає відігравати більш важливу роль в умовах збройного конфлікту, а з іншого боку наражає себе на більшу небезпеку, ніж в умовах мирного часу, та стає, подекуди, більш вразливою. Із зазначеного можна зробити висновок, що й адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками в умовах російської

збройної агресії має відповідати новим викликам та загрозам, які мають місце в сучасних умовах проходження військової служби. За таких обставин участь жінки в умовах російської збройної агресії має велике значення за для досягнення єдиної всеукраїнської цілі – перемоги над агресором та понесення ним покарання, та одночасно несе для жінки нову небезпеку.

Процес, направлений на досягнення паритету військовослужбовців розпочато за довго до початку агресивних дій на східній частині України, анексії Кримського півострова та широкомасштабного наступу російською федерацією. Нагадаємо, що перші витoki активного розвитку національного гендерно орієнтовного законодавства походять з 2005 року, а 2014 рік ознаменувався початком великих змін в військовій сфері. У той же час більшість прогалин, які були пов'язані з особливостями проходження військової служби жінками, стали усуватись лише з початком введення правового режиму воєнного стану. Оскільки ця проблематика вже розкрита у межах цього дослідження, пропонуємо зупинитись на інших особливостях правового забезпечення проходження військової служби в умовах збройної агресії, а саме: військовий облік жінок та проходження військової служби в складі сил територіальної оборони, які є свого роду новелами у військовій сфері.

З 1 січня 2022 року набув чинності Закону України «Про основи національного спротиву», який надав нового значення реалізації функції держави щодо захисту територіальної цілісності, недоторканості. Вказаний законодавчий акт вводить в обіг нове поняття – «національний спротив», відтак є малодослідженим, зважаючи на свою багатогранність та комплексність поняття.

Досліджуючи особливості інституційної побудови складових сектору безпеки та оборони України, О. Полякова вказує, що найбільший тягар у сфері забезпечення суверенітету та незалежності держави покладається на сектор безпеки і оборони, який структурно має чотири великі складові, а саме: 1) сили безпеки, 2) сили оборони, 3) оборонно-промисловий комплекс, а також 4) громадяни та громадські об'єднання, які добровільно беруть участь у забезпеченні національної безпеки. Також науковиця вважає, що четверта група виступає складовою громадянського суспільства, яке традиційно не є байдужим до питань національної безпеки і

оборони України та посиляється на Закон України «Про основи національного спротиву» [131, с. 98–99].

Разом з тим ми не розділяємо в повній мірі вказану думку автора в частині віднесення до четвертої групи всіх складових національного спротиву. На нашу думку, однією зі складових національного спротиву є територіальна оборона. Територіальна оборона складається з військової, цивільної та військово-цивільних складових. Військова складова включає органи військового управління, військові частини Сил територіальної оборони Збройних Сил України, інші сили і засоби сил безпеки та сил оборони, які залучаються до виконання завдань територіальної оборони. Цивільна складова територіальної оборони включає державні органи, органи місцевого самоврядування, які залучаються до територіальної оборони. Військово-цивільна складова територіальної оборони включає штаби зон (районів) територіальної оборони та добровольчі формування територіальних громад, які залучаються до територіальної оборони [199].

На нашу думку, така структура територіальної оборони (військова та військово-цивільна складова) свідчить про її комплексний характер, відтак сили національного спротиву, зокрема в частині територіальної оборони, не зважаючи на дію принципу добровільності під час комплектування особового складу, свідчить про інституційну належність одночасно до декількох груп.

За таких обставин слушною є точка зору І. Шопіної, яка досліджувала правовий статус членів добровольців сил територіальної оборони, та дійшла висновку, що правовий статус членів добровольчих формувань територіальних громад має подвійний характер і об'єднує у собі риси правового статусу члена громадського формування (найближчою аналогією є правовий статус членів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону) і елементи правового статусу військовослужбовців Збройних Сил України [273, с. 496].

Нам імпонує точка зору Ю. Кальниша, який вважає, що метою сучасної української територіальної оборони – згуртування громадян (чоловіків і жінок), а також вказує, що територіальна оборона має ознаки нового виду Збройних Сил

України, які у воєнний час спроможні до блискавичної мобілізації та швидких злагоджених військових дій на основі відпрацьованої, такої що постійно тренувалася, взаємодії як окремих підрозділів, так і бойових тактичних груп на певній місцевості [54, с. 75–76].

Чинне законодавство не містить будь-яких заборон щодо вступу до сил територіальної оборони жінок, однак нормативно-правова база потребує чіткої регламентації необхідності залучення до сил територіальної оборони жінок. Також необхідно привертати увагу населення та акцентувати на тому, що до складу територіальної оборони входять не лише професійні військові, а й добровольці, які раніше нічого спільного не мали з військовою справою. На нашу думку, це вкрай необхідно доносити широкому загалу, оскільки в мережі Інтернет, яка є найрозповсюдженішим способом для отримання інформації, вказують, що: «У мирний час до тероборони відносяться військовослужбовці-контрактники та призовники з-поміж офіцерського складу. В особливий період до них додається територіальний резерв» [38]. Вказівка «військовослужбовці-контрактники» може скласти хибну думку про те, що до складу тероборони належать вже ті, військовослужбовці, які вже проходять військову службу. Тоді як членом добровольчого формування може бути громадянин України віком від 18 років, який проживає на території громади, де діє добровольче формування, пройшов медичний, професійний та психологічний відбір (перевірку) і уклав контракт добровольця територіальної оборони. Громадяни України, які не проходили військової служби у Збройних Силах, служби в інших військових формуваннях чи служби в правоохоронних органах, зараховуються до членства в добровольчому формуванні після складення ними присяги добровольця територіальної оборони [130].

Про це не завжди відомо громадянам, які не володіють юридичними тонкощами військової справи, а тому слід транслювати широкому загалу про можливість долучення до тероборони громадян, які відповідають наведеним вище вимогам, складають відповідну присягу, якщо раніше не складали. Так само слід й наголошувати про гендерну нейтральність під час здійснення комплектування сил територіальної оборони.

Жінки, які долучились, до тероборони займаються різною діяльністю, проте переважно це координаційна, спостережна, розвідницька роботи, облаштування блокпостів, патрулювання тощо. Практично жінки стикаються з певними труднощами, про що й самі зазначають, як от недостатній рівень фізичної підготовки та оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками поводження зі зброєю, часткове забезпечення амуніцією тощо. Позитивним є те, що все це жінок не лякає, а навпаки згуртувало та стимулює оволодіти всіма навичками, підвищити свій професіоналізм та працювати задля перемоги.

Зазначають й про випадки, коли всупереч вимогам чинного законодавства, жінкам відмовляють в підписанні контракту з мотивів гендеру [262], що є незаконним та недопустимо в сучасному цивілізованому суспільстві.

З огляду на наведене вважаємо, що сучасне адміністративно-правове забезпечення потребує удосконалення з урахуванням вказаної проблематики та науково-обґрунтованого підходу, оскільки багато питань знаходиться «поза полем зору» законодавця через те, що нормативно-правова база «підлаштовується» до потреб після того, як стикається з проблематикою.

Слід урахувати, що заходи забезпечення громадського порядку і безпеки не виключають можливості обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, а тому держава повинна створити такі умови здійснення цих заходів, які не потягнуть за собою додаткові порушення прав і свобод людини. Жінок, наприклад, вкрай необхідно залучати до проведення ряду заходів забезпечення громадської безпеки, суб'єктом перевірки та участі в яких є жінка або належні їй особисті речі. В протилежному випадку (проведення обшуку жінки чоловіком) матиме місце порушення процедури проведення обшуку.

Активна участь жінок в забезпеченні воєнної безпеки не лише мінімізує обсяг та характер обмежень конституційних прав і свобод на період дії військового стану, а й сприятиме зміцненню національної безпеки в цілому. Одночасно у такий спосіб у держави з'являється можливість психологічно стабілізувати населення, продемонструвавши людиноцентристський підхід під час проведення заходів забезпечення національної безпеки та дотримання принципу гендерної рівності.

Резонансним та одночасно дискусійним є питання військового обліку і мобілізації жінок. На нашу думку, проблемним є й те, що інтерпретація змісту основних юридичних аспектів з цього питання значно різняться.

У квітні 2021 року набрав чинності закон, яким викладено в новій редакції пункт 11 статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», відповідно до якого жінки, що мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, і придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком, беруться на військовий облік військовозобов'язаних [152]. Вказана норма права не передбачає варіативності поведінки, а містить імперативний припис «... беруться на військовий облік».

Найбільших зауважень і критики чиновників, а також серед населення викликало видання 11 жовтня 2021 року Міністерством оборони наказу № 313, який зобов'язав деяких жінок стати на військовий облік [157]. Серед найменувань спеціальностей, які містяться в Переліку спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями, після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних, затвердженого вказаним наказом є, наприклад: музичне і сценічне мистецтво; готельно-ресторанна справа; посильні та рознощики вантажів; фотографи; менеджери в закладах ресторанного господарства; інспектори податкової служби; професіонали в сфері архівної справи та музеєзнавства, музикознавства тощо. Вказана вибірка, на наш погляд, демонструє фактичну відсутність дотичних точок між вказаними спеціальностями з військово-спорідненими спеціальностями, та вказує на явне неякісне відпрацювання наказу.

У лютому 2022 року видано наступний наказ Міністерства оборони України, яким зобов'язано Головнокомандувача Збройних Сил України забезпечити взяття жінок на військовий облік військовозобов'язаних згідно з Переліком спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими спеціальностями (до якого також внесено зміни цим наказом та скорочено перелік спеціальностей та/або професій, споріднених з відповідними військово-обліковими

спеціальностями), після одержання яких жінки беруться на військовий облік військовозобов'язаних, з 1 жовтня 2022 року [157].

Разом з тим, зауважимо, що відповідно до чинного Переліку більше мільйона жінок все ж таки зобов'язанні стати на військовий облік. Будь-яких виключень щодо жінок, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку (в окремих випадках – шестирічного віку), вагітних жінок, не було передбачено. Також постало питання про те, що територіальні центри комплектування та соціальної підтримки фізично не зможуть забезпечити виконання такої вимоги до кінця 2022 року. Суспільство, особливо жіноча його половина, висловила переважно негативне ставлення до таких змін в правовій системі України. Крім того, виникла гостра дискусія між представниками Верховної Ради України та Міністерства оборони України щодо питання військового обліку жінок в частині наказів останнього, добровільності взяття на облік, сфери компетенції суб'єктів дискусії тощо.

6 вересня 2022 року Комітет Верховної Ради України з питань національної безпеки, оборони та розвідки рекомендував ухвалити за основу законопроект № 6482, відповідно до якого частину одинадцяту статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» викладено в новій редакції «Жінки, які придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком і закінчили заклади професійної (професійно-технічної), фахової передвищої або вищої освіти та здобули медичну або фармацевтичну спеціальність, підлягають взяттю на облік військовозобов'язаних. Жінки, які мають спеціальність та/або професію, споріднену з відповідною військово-обліковою спеціальністю, визначеною в переліку, затвердженому Міністерством оборони України, та придатні до проходження військової служби за станом здоров'я та віком, крім зазначених в абзаці першому цієї частини, беруться на військовий облік військовозобов'язаних за їх бажанням» [160]. Отже, за загальним правилом, військовий облік жінок здійснюється на добровільних засадах, за виключенням жінок, що мають спеціальність та/або професію, споріднену з медичною діяльністю. Вказаний законопроект ухвалений та набрав чинності у встановленому законодавством порядку з дня, наступного за днем

його публікування.

Цього ж дня Міністерство оборони України внесло зміни в свій же наказ та з метою удосконалення військового обліку змінила дату: «з 01 жовтня 2022 року» на «01 жовтня 2023 року» [162]. Вказаний нормативно-правовий акт лише відтермінував виконання законодавчого припису, а решта питань, пов'язаних з військовим обліком жінок залишилась до кінця не роз'ясненими.

Науковиця В. Чернишова зазначає, що військовий облік жінок повинен бути закріплений як право, а не обов'язок. Пояснює це тим, що варто враховувати особливості кожної з категорій соціуму задля забезпечення стабільності суспільних настроїв та недопущенні критичних моментів невдоволення, які можуть виражатися в умисному ухиленні від виконання покладених на громадян інших обов'язків, зневірі у владі, публічних адміністраціях, а найголовніше – недопущення погіршення і без того «понівеченого» життя мільйонів українців. Узаконення військового обліку жінок як обов'язку спричинить демографічні кризи, справить вкрай негативний вплив на родинні відносини та понизить рівень морального духу суспільства [269, с. 152].

Вказана позиція з психологічної, соціальної точки зору, в тому числі з урахуванням ризику демографічної кризи, заслуговує на увагу. Разом з тим існують й інші обставини, які не можуть бути залишені осторонь.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України [73]. Досліджуючи вказане питання, вважаємо наголосити про те, що, по-перше, 21 лютого 2019 року внесено зміни в Конституцію України та закріплено стратегічний курс держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору [73]. Одним з пріоритетних завдань країн ЄС та принципом НАТО є забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, в тому числі й у військовій сфері. По-друге, в Україні діє правовий режим воєнного стану та існує потреба в доукомплектуванні військових формувань конкретними фахівцями: медики, працівники громадського харчування тощо, численна кількість представників серед яких є жінки.

На нашу ж думку, війна – динамічний та непередбачуваний процес, а тому держава має вжити всі можливі заходи для захисту національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності. В тому числі і у спосіб взяття на військовий облік жінок, який є лише складовою змісту мобілізаційної підготовки, що не ототожнюється з фактичним вступом в Збройні Сили України та проходження військової служби. Однак такий механізм має бути побудований з урахуванням існування реальної потреби у чітко визначених спеціальностях, уникаючи бюрократичних процесів, врахувати наявність у жінки певних соціальних ролей та дослідити чи можливо задовольнити потреби війська у спосіб добровільного взяття на облік. Разом з тим, політика гендерної рівності передбачає не лише рівні права, гарантії, а й обов'язки. Фактично виникла ситуація коли в мирний час жінка «виборює» рівність в усьому, а у воєнний – ухиляється від цієї ж рівності.

Таким чином, можемо узагальнити, що з появою нових викликів та загроз з'явилась специфічна форма проходження військової служби, – в силах територіальної оборони, яка є особливою моделлю сил Збройних Сил України та одночасно спроможна вплинути на консолідацію українського суспільства, незалежно від статі, а також надає нові можливості жінкам реалізувати себе у військовій справі. Створення сил територіальної оборони з самого початку характеризувалось відсутністю ознак патріархального ладу та гендерної нерівності, що дозволяє на рівних правах та можливостях долучатись до її складу як жінкам, так і чоловікам. Разом з тим, всупереч наведеному, на практиці зустрічаються випадки неприйняття жінок добровольцем територіальної оборони з мотивів статевої приналежності. Нерівність має прояв і у межах питання військового обліку жінок, адже політика гендерної рівності передбачає не лише рівні права, гарантії, а й обов'язки, а тому держава має вжити всі можливі заходи для захисту національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності.

3.2. Міжнародний та зарубіжний досвід забезпечення проходження жінками військової служби: на прикладі країн НАТО.

Нагадаємо, що закріплення курсу України на отримання повноправного членства НАТО посилило роль жінки на військовій службі, оскільки НАТО активно просуває, підтримує та реалізує ідею гендерної рівності. Більше того, з початком повномасштабної війни по всій території України, уповноважені на те органи подали заявку на вступ в НАТО, яку поступово обговорюють та підтримують члени Альянсу. Відповідно до статті 10 Північноатлантичного договору запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу, здатну втілювати у життя принципи цього Договору і сприяти безпеці у Північноатлантичному регіоні, сторони можуть лише за одностайною згодою [126].

Держави-учасниці НАТО активно впроваджують та своїм прикладом демонструють інтеграцію гендерної рівності під час проходження військової служби, інклюзивність та цілісність, що забезпечує рівне становище військовослужбовців, незалежно від статі. Слід зазначити, що Україна на шляху до вступу в Альянс адаптує національне законодавство до стандартів та принципів НАТО, приділяє значну увагу гендерним питанням та визнає їх пріоритетними, вживає заходи на усунення проблемних питань. Дослідження досвіду адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками в країнах НАТО є актуальним та дозволить виявити особливості проходження військової служби жінками, запозичення якого може бути корисним для військових формувань України.

Опікуватись і представляти інтереси жінок та сприяти їх представленню в НАТО на офіційному рівні розпочато ще на початку 70-х ХХ століття.

Перша конференція НАТО щодо жінок відбулася в 1961 році, що є результатом ініціативи військовослужбовців-жінок, з метою привернення уваги до статусу, умов працевлаштування та можливостей кар'єрного зростання жінок в країнах НАТО. Делегати з Данії, Голландії, Норвегії, Великобританії та США прийняли рішення організувати наступні конференції з метою збільшення

представництва жінок у збройних силах інших країн-членів НАТО. Подальші конференції мали наслідком створення в 1973 році Спеціального комітету з питань жінок у силах НАТО, який у 1976 році офіційно визнано Військовим комітетом [290, с. 356–357]. У 2009 році перейменовано на Комітет НАТО з гендерних питань.

Вказаний комітет сприяє впровадженню гендерного підходу як стратегії для того, щоб занепокоєння та досвід як чоловіків, так і жінок стали невід'ємним виміром розробки, моніторингу та оцінки політики, програм і військових операцій; надає консультації державам-членам щодо гендерних питань та імплементації Резолюції Ради Безпеки ООН 1325 і Сестринських Резолюцій; співпрацює з міжнародними організаціями щодо впровадження гендерної політики тощо [289].

На нашу думку, діяльність зазначеного комітету відіграє важливе значення під час впровадження гендерних питань на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях. При цьому значення та вплив діяльності вказаного комітету розповсюджується не лише на членів НАТО, а й країн-партнерів, якою є й Україна.

Нині членами НАТО є 31 держава. У 1949 році Альянс створили 12 країн-засновниць, а саме: Бельгія, Канада, Данія, Франція, Ісландія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Велика Британія і Сполучені Штати Америки. У подальшому членами НАТО стали ще 19 країн, а саме: Греція і Туреччина (рік вступу 1952), Німеччина (1955), Іспанія (1982), Чехія, Угорщина і Польща (1999), Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія, Словаччина і Словенія (2004), Албанія і Хорватія (2009), Чорногорія (2017), Північна Македонія (2020) і Фінляндія (2023) [80].

Відповідно до відомостей рейтингу армій Global Firepower Index 2023, автори якого відмічають, що складаючи його ураховано не менш як 50 факторів, зокрема щодо чисельності армії, фінансування, рівень технічного забезпечення, логістичні можливості, рівень використання новітніх технологій, бойову готовність тощо, в десятку кращих армій світу входять: США, Росія, Китай, Індія, Велика Британія, Південна Корея, Пакистан, Японія, Франція, Італія [302]. З указаного переліку країнами учасницями НАТО є: США, Велика Британія, Франція, Італія. Ураховуючи, що за відомостями рейтингу армій указаному вище, США з поміж

учасниць Альянсу є лідером кращих армій світу котрий рік поспіль, вважаємо звернути увагу на деякі правові аспекти проходження військової служби жінками саме в цій країні. Крім того, армія США славиться не лише високим професіоналізмом та відмінним рівнем фізичної підготовки військовослужбовців, а є й країною з високим рівнем соціального захисту службовців правоохоронних та військових формувань. Відтак, на нашу думку, соціальний захист військовослужбовців гарантує рівні права та можливості під час проходження військової служби, в тому числі й у спосіб урахування окремих особливостей, пов'язаних з фізіологією людини та наявністю певних соціальних ролей. Разом з тим, слід відмітити, що є й такі країни, які не те, що не мають в складі армії військових жінок, а й взагалі не мають збройних сил, як от Ісландія.

Відповідно до демографічного звіту, оприлюдненого Міністерством оборони США щодо кількості військовослужбовців за 2020 рік:

- армія налічує 481 000 військовослужбовців, де 15,5 % жінки;
- корпус морської піхоти становить 180 000 військовослужбовців, де 8,9% жінки;
- військово-морські сили налічують 341 000 військовослужбовців, серед яких 20,4% жінки;
- військово-повітряні сили налічують 329 000 військовослужбовців, де 21,1% жінки;
- резерв налічує 1 020 000 осіб, серед яких 21, 1% жінки [285].

Слід відмітити, що починаючи з 2000 року динаміка щодо кількості жінок в збройних силах США є позитивною, оскільки з кожним роком все більше жінок вступають на військову службу в кожен вид військ.

У 2022 році Міністерство оборони США опублікувало статистичні дані за 2021 рік, відповідно до яких кожен шостий військовослужбовець діючої служби в збройних силах – це жінка; серед загальної кількості резервістів кожний четвертий – жінка; в Національній гвардії кожний п'ятий військовослужбовець – жінка. Щодо кількісного показника: армія налічує 482 007 осіб, де 74 820 жінки; військово-повітряні сили складаються з 328 8888 військовослужбовців, де 69 991 жінки;

корпус морської піхоти становить 179 978 осіб, серед яких військовослужбовці-жінки – 16 301 осіб; військово-морські сили налічують 343 223 військових, де 70 252 – це жінки [301].

Участь жінок в американській армії триває більш як 200 років. Перші витoki актуалізації на законодавчому рівні питання участі жінок у комплектуванні війська беруть свій початок ще з 1901 року у зв'язку з заснуванням допоміжного корпусу армії – Служби медичних сестер (U.S. Army Nurse Corps ANS). За часів Першої Світової війни деякі жінки офіційно проходили військову службу в армії, що вдалось завдяки прогалинам чинного законодавства. Під час Другої світової війни жінок було офіційно зараховано в усі види збройних військ. Кількість жінок в армії становила близько 350 000 осіб. У 1948 році вступив в дію Закон про інтеграцію жінок у збройні сили (Women's Armed Services Integration Act of 1948), за яким жінкам було надано тимчасовий статус військовослужбовця. У 1994 році жінкам дозволено обіймати будь-які посади в збройних силах, крім участі у наземних бойових діях, а вже наприкінці 2015 року повністю знято заборону щодо участі жінок в бойових діях, внаслідок чого відкрито біля сотні тисяч робочих місць для жінок [286]. Жінки почали походити військову службу за найбільш «ризикованими» спеціальностями. Так, наприклад, за останні 6 років понад 50 жінок закінчили школу рейнджерів.

Інтеграція жінок у збройні сили США відбувалась, як прослідковується зі стислого історичного екскурсу, досить помірно, разом виважено, що на нашу думку свідчить про зміну змісту військової служби відповідно до сучасних потреб та еволюції розвитку суспільного життя. Слід відмітити, що особливу роль у впровадженні гендерної рівності під час проходження військової служби, відіграла участь жінок у воєнних конфліктах та миротворчих операціях, а особливо під час воєнних дій в Афганістані та Іраку. Позитивна оцінка їхньої ролі і спроможностей дозволила відкрити доступ до комплектування усіх наявних посад військовослужбовцями-жінками з 1 січня 2016 року.

Збройні Сили США складаються з шістьох видів військ, зокрема: армія, корпус морської піхоти, військово-морські сили, військово-повітряні сили, берегова охорона та космічні сили.

Ураховуючи особливості проведення дослідження, – проходження військової служби жінками, окрему увагу слід звернути на такий високо інтелектуальний вид військ як космічні сили, які створені в грудні 2019 року для управління військовими супутниковими та радіолокаційними операціями та запусками ракет.

Їх особливістю є те, що вони є єдиною ланкою збройних сил, у якій жінки з самого початку виконували рівні ролі з чоловіками. У військово-повітряних силах, армії, флоті та морській піхоті жінки провели останні кілька століть, поступово інтегруючись у спосіб життя та робоче місце, створене переважно чоловіками для чоловіків. Жінки-військовослужбовці стверджують, що космічні сили можуть створювати більш справедливі умови служби для жінок за допомогою змін у наборі, політиці, професійному розвитку та інфраструктурі [284].

Систему джерел, що регулюють військові відносини в США, складають різноманітні акти, які можна розподілити на дві групи: 1) статутне право (statutory law) або нормативно-правові акти, до яких належать: Конституція США, федеральні закони, Анотована Конституція, федеральні правила; 2) прецедентне право (case law), провідне місце в якому займають рішення Верховного Суду США та Окружних Апеляційних судів з «військових» справ. Специфічним юридичним документом, який певним чином зв'язує статутне і прецедентне право США, є так звана Анотована Конституція (CRS Annotated Constitution), підготовлена Дослідницькою службою Конгресу США (CRS). Зміст цього документа складають тлумачення норм Конституції та федерального законодавства з посиланням на відповідну позицію Верховного суду США [27, с. 359–360].

Нормативна база правового регулювання проходження військової служби власне жінками в США складається з Конституції США (United States Constitution), федеральних законів, що систематизовано у Зводі законів США (United States Code), Єдиного Кодексу військової юстиції (Uniform Code of military justice), Кодексу федеральних правил (Code of Federal Regulations), законів, підзаконних актів,

стратегій, доктрин, директив, статутів тощо. Слід відмітити, що особливістю законодавства США є його дворівневність, зокрема: законодавство на федеральному рівні та законодавство на рівні штату. Якщо федеральне законодавство є загальнообов'язком на території всієї країни, то законодавство кожного окремого штату може мати свої особливості з питань регулювання проходження військової служби, які є притаманні саме визначеному штату.

У сфері військового законодавства важливим нормативно-правовим документом в системі законодавства США, який є основним документом з визначення стратегії боротьби з основними загрозами США, є Стратегія національної безпеки США (National Defence Strategy, NDS). Розробником вказаного документа є офіс Міністра оборони США. Аналогом вказаного документа нашої країни є Стратегія Національної безпеки України. Слід зазначити, що Стратегія Національної безпеки США регулярно оновлюється. Нова NDS від 16 жовтня 2022 року [294] зосереджена на: конкуренції між великими державами за формування майбутнього міжнародного порядку й транснаціональних спільних загрозах.

Визначальним, на нашу думку, є роль, яку вона відіграє не лише для США, а й для нашої держави. Так, в указаній Стратегії за аналізом Центру зовнішньополітичних досліджень, Україна згадується 32 рази, на відмінно від попередньої її редакції, де Україна жодного разу не згадувалась [111].

На основі Стратегії Національної безпеки США розробляється Національна військова стратегія США (National Military Strategy, NMS), яка визначає основні цілі збройних сил США. Національна військова стратегія вводить нове поняття – Об'єднанні збройні сили (Joine Force), які визначаються як виконання оперативних завдань шляхом інтеграції спільних можливостей у всіх сферах. З метою їх підготовки здійснюватиметься навчання для зміцнення готовності, оперативної сумісності та взаємної довіри, що необхідно для створення загальновійськового підходу до глобальної кампанії [295]. Вказаний документ є дорожньою картою здійснення захисту США та збереження її конкурентної переваги для стримування інших держав, потенційних та реальних супротивників.

Аналогом вказаного нормативно-правового акту в Україні є Стратегія воєнної безпеки України. В Стратегії воєнної безпеки України поміж визначених завдань, цілей та пріоритетів в сфері оборони, воєнній сфері та військовому будівництві, одним з завдань нарощування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони та інших її складових, визначено дотримання гендерної рівності.

На наше переконання, відмінністю зазначених нами концептуальних документів США та України є те, що в правовій системі США дотримання гендерної рівності під час формування кадрового військового корпусу, проходження військової служби не потребує визначення як окреме завдання, а необхідність його дотримання є безумовною та визначалась задовго до того, як вказаний принцип став визначальним й в Україні. Зазначене обумовлене демократичними цінностями суспільства та тривалим часом впровадження принципу гендерної рівності в Збройних Силах США.

Подібні за змістом концептуальні та водночас масштабні за своїм значенням правові акти в сфері безпеки й оборони є й в інших країнах НАТО: в Великобританії – «Стратегія національної безпеки і Стратегічний огляд в області оборони і безпеки» (National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015, SDSR-2015) [296], в Німеччині та Франції – «Біла книга».

Досліджуючи питання європейського досвіду формування та реалізації державного управління у сфері національної безпеки, в тому числі й країн НАТО, Альван Амро зазначає, що в Україні актуалізується питання систематизації закордонного досвіду з питання формування ефективною та результативною державної політики у сфері національної безпеки [4, с. 53].

На нашу думку, система нормативно-правового забезпечення власне забезпечення національної оборони має бути зорієнтована на досягнення широкомасштабних цілей в військовій та оборонній сфері, а тому на перспективу слід дотримуватись курсу, за якого питання гендерної рівності під час проходження військової служби на рівні такого роду надважливих документів має бути враховано

та фіксуватись в них до тих пір, поки не буде досягнуто їх ефективного впровадження в практичну діяльність.

Якщо говорити в цілому про нормативно-правову базу США її особливістю є повна консолідація законодавства публічного права, що становить собою Кодекс законів США (US Code) [300]. Слід відмітити, що кількість нормативно-правових актів, в тому числі й у військовій сфері, є значною.

Досліджуючи питання консолідації та кодифікації конституційного законодавства України, Н. Кошіл звертає увагу на дві особливості Кодексу законів США: 1) йде постійне формування цього Кодексу, який поповнюється безперервно; 2) Кодекс є виявом узагальнення всього масиву законів США, без поділу на окремі галузі. Натомість закони діляться за тематикою. З погляду досвіду країн романо-германської правової родини більш важливим є саме галузевий поділ [79, с. 91].

Структура Кодексу США складається з 54 розділів, які сформовано залежно від предмета правового регулювання. Разом з тим існують правові норми та закони, які за своєю природою мають комплексний характер, а відтак не можуть бути віднесені до однієї частини, глави, підрозділу в межах розділу, або взагалі ж можуть мати ознаки різних розділів. За таких обставин така норма одночасно дублюється в двох розділах.

Питанням національної безпеки присвячено 6 розділ, розділ 10 – Збройним Силам (в тому числі Єдиний кодекс військової юстиції), розділ 14 – Берегова охорона, розділ 32 – Національна гвардія, розділ 37 – Оплата та надбавки військовослужбовцям, 38 – Пільги ветеранам, розділ 50 – Війна та національна оборона. Розділ 10 є найоб'ємнішим за кількістю врегульованих правовідносин з питань організації та проходження військової служби. Він складається з 5 підрозділів (Subtitle), які, в свою чергу, поділяються на частини (Part), а ті на глави (Chapter) тощо.

Здійснюючи аналіз норм, які містяться в указаному розділі можемо допустити, що в цілому кодифіковане федеральне законодавство США не містить відмінностей з питань проходження військової служби жінок та чоловіків. Натомість власне

нормативна база механізму правового регулювання проходження військової служби відмінна від тієї, що діє в Україні.

Беручи до уваги досвід США, В. Коломієць, М. Зайцев, Р. Чунаков вважають за необхідність розробки саме Військового Кодексу України (а не Кодексу оборони України), структура якого, серед іншого, буде зорієнтована на регулювання суспільних відносин щодо Збройних Сил України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України [63, с. 41].

Загалом ми погоджуємось з необхідністю створення кодексу, який би охоплював та врегульовував питання, що пов'язані з проходженням військової служби. Так само є й необхідність здійснити розподіл норм за аналогією з федеральним законодавством США залежно від виду військ. Разом з тим, як ми наголошували, проходження служби включає в себе й ряд гарантій, які надаються військовослужбовцям, а відтак вони також мають бути визначені в акті за результатом систематизації. Натомість Звіт законів США окремими розділами визначає, наприклад, оплату та надбавки, пільги ветеранам тощо. Власне не слід й забувати про особливості романо-германської правової сім'ї, ознаки правової системи якої покладено в правову систему України.

Щодо вимог до вступу на військову службу, Кодексом США встановлено, що відповідний міністр може здійснити зарахування до регулярної армії, регулярного флоту, регулярних повітряних сил, регулярного корпусу морської піхоти, регулярних космічних сил або берегової охорони, залежно від обставин, кваліфікованих, ефективних і дієздатних осіб, яким виповнилось не менше сімнадцяти і не старше сорока двох років. Однак жодна особа віком до вісімнадцяти років не може бути зарахована без письмової згоди її батьків або опікуна [300].

Федеральним законодавством встановлено, що особа, яка не закінчила середню школу не може бути прийнята на службу, за винятком випадків, коли оцінка на кваліфікаційному тесті на рівні 31 відсоток та вище [300].

З метою визначення освітнього рівня та визначення відповідності військовій професії, потенційний військовослужбовець складає відповідний тест (Armed Service Vocational Battery, ASVAB), який визначає його рівень знань та навичок.

Вказаний тест має на меті перевірити знання з 10 предметів, як от: загальнонаукові дисципліни, математика, теорія машин та механізмів, розуміння значення слів тощо. За результатом вказаного тесту, у разі набрання встановленої кількості балів, велике значення мають й так звані «лінійні бали», які визначають можливість подальшого працевлаштування у відповідний підрозділ. Українське законодавство не має загальнообов'язкової вимоги щодо проходження подібного тесту, що на нашу думку є необхідністю з метою формування висококваліфікованого кадрового корпусу. Вказаний тест є обов'язковим для всіх та не має жодних привілеїв залежно від статі чи інших ознак.

Такий досвід слід було б запозичити, оскільки військовослужбовець має володіти загальними науковими знаннями, які необхідні під час практичного виконання завдань. Крім того, кожен військовослужбовець є «обличчям» країни, тому його рівень інтелектуального розвитку свідчить про рівень розвитку країни в цілому.

Щодо вимог до зросту та ваги військових, то встановлено варіативність таких критеріїв залежно від статі та віку. Крім того, існують жорсткі вимоги до фізичної підготовки, які, в першу чергу, від виду військ, в якому військовослужбовець має намір проходити службу.

З метою з'ясування відповідності вимогам ваги, застосовується «таблиця виміру ваги та зросту», яке містить граничні мінімальні та максимальні межі. При цьому, у разі невідповідності, наприклад максимальній межі, розраховується індекс маси тіла, військовослужбовцю визначають вміст жиру в організмі, оскільки перевищення допустимої ваги не завжди свідчать про надлишкову вагу. До уваги береться й вік військовослужбовця.

Військовослужбовці, які перевищують встановлені стандарти тіла направляються на Армійську програму складу тіла (Army Body Composition Program, ABCP). Скорочена редакція Армійського Статуту (Army Regulation 600-9, AR 600-9) [299] встановлює процедури щодо фізичної форми, ваги і кількості жиру в тілі. Дія цього положення поширюється на регулярну армію, Національної армії гвардії/Армії Національної гвардії США та Резерву армії США, якщо не зазначено

інше.

Вказана програма містить певні особливості для жінок військовослужбовців, які народжували. Так, 365 днів після пологів, щоб відповідати нормам вмісту жиру в організмі відповідно до армійського статуту 600-9 «Армійська програма складу тіла» (АВСП) жінки звільняються від проходження вказаної програми [279].

Слід зазначити, що військовим керівництвом США регулярно досліджується дотримання гендерної адаптивності при введенні новацій щодо проходження військової служби.

Так, з жовтня 2020 року запроваджено новий тест на перевірку бойової готовності, який замінить тест на фізичну підготовку APFT (Army Physical Fitness Test, APFT), – ACFT (Army Combat Fitness Test), який був незмінним ще з 1980-х років. Цей тест в першочерговій розробці не містив будь-яких застережень залежно від статі, а необхідні стандарти визначаються виключно щодо виду підрозділу, в якому військовослужбовець проходить військову службу.

Командування Збройних Сил США повідомило, що згідно з відомостями за квітень 2021 року близько 44 % жінок «провалили» ACFT, тоді як серед чоловіків лише 7 % не здали тест. До березня 2022 року результати тесту не впливали на кар'єру солдатів; чиновники заявили, що до цього часу можуть запровадити додаткові зміни, включаючи гендерні стандарти [283].

В тестовому режимі вказаний тест вважався гендерно нейтральним. Саме ця обставина є однією з причин, прихильності чиновників до запровадження такого виду іспиту з фізичної підготовки військовослужбовців. Разом з тим, у зв'язку з наведеними вище результатами такого тестування, виникли занепокоєння, що офіційне запровадження ACFT призведе до маргіналізування жінок в армії. Так тест на фізичну підготовку APFT (що наразі є загальнообов'язковим) складається лише з 3 вправ, а не 6 як ACFT, і залежно від статі встановлено різні граничні межі виконання фізичних вправ. Крім того, слід ураховувати й те, що такий тест здається раз на 6 місяців, а від успішності його складення залежить в тому числі і просування по службі.

У зв'язку з цим гендерно нейтральний підхід до вказаного тесту було переглянуто та знижено стандарти для військовослужбовців-жінок. Разом з тим, однакові вимоги як для чоловіків, так і жінок залишились для деяких бойових посад та у школі рейнджерів [282]. Можна дійти висновку, що військове керівництво США своєчасно аналізує та коригує вимоги щодо гендерної рівності при проходженні військової служби.

Необхідно зазначити, що спостерігається суттєва різниця між військовослужбовцями-жінками США і України щодо нормативно-правового регулювання материнства.

Слід акцентувати увагу на питанні, що стосуються вагітності і материнства військовослужбовців, оскільки в США не запроваджено оплачуваної відпустки по догляду за дитиною, а поняття «декретна відпустка», як в Україні, до досягнення дитиною трьох років, до прикладу, взагалі відсутнє.

Програма військової відпустки по догляду за дитиною (MPLP) складається з трьох форм відпустки: відпустка у зв'язку з вагітністю і пологами, відпустка для основного догляду та відпустка для вторинного догляду. Тривалість перших двох видів відпустки складає по 6 тижнів для кожної, а відпустка для вторинного догляду за дитиною не може перевищувати 21 день. При цьому скористатись такими відпустками можливо лише у тому випадку, якщо жінка вже перебувала на службі не менше 12 місяців [291].

Намагаючись вдосконалити питання вагітності і материнства військове командування США, у квітні 2022 року затвердило Армійську директиву 2022-06 (Army Directive 2022-06 (Parenthood, Pregnancy, and Postpartum)) [291], присвячену питанням батьківства, вагітності та післяпологового періоду, яка включає в себе науково обґрунтовані рекомендації щодо здоров'я та благополуччя з метою покращення якості життя, сприяння гнучкості та надання можливості всім військовослужбовцям безпечно продовжувати виконувати свої обов'язки, повертатися до виконання критично важливих завдань, до боєготовності, виконувати важливі завдання та просуватися по службі, одночасно виховуючи дітей.

Одними з положень вказаної директиви є отримання військовослужбовцем-

жінкою відстрочки на 365 днів після народження дитини від безперервних службових заходів (польові навчання, тимчасові відрядження, ротація за програмою Центру бойової підготовки тощо). При цьому коли мати й батько дитини військовослужбовці, то допускається між ними чергування відстрочки у вказаний період. Також у період вагітності та після пологовий період (365 днів) військовослужбовець-жінка може носити форму для вагітних, звільняється від обов'язку носіння армійської форми певних зразків, в спекотну погоду дозволено носити бойову форму покращеного зразка.

Також військовослужбовці-жінки, які після вказаного терміну продовжують годувати дитину, мають право продовжити відстрочку від деяких службових заходів, якщо під час їх проведення неможливо забезпечити всіма належними умовами для годування дитини. Під час проходження військової служби командири забезпечують військовослужбовців-жінок кожні 2-3 години можливістю погодувати дитину, тривалість кожного годування не менше 30 хвилин.

Цікавими є положення вказаної директиви про те, що командирам рекомендується надавати підлеглим максимальну гнучкість для того, щоб вони мали можливість виконувати короткострокові, непередбачувані батьківські обов'язки навіть якщо це може заважати виконанню військових обов'язків (наприклад, хвороба дитини чи догляд за нею у зв'язку з закриттям центру розвитку). Слід відмітити, це не єдині положення, які встановлюють особливості під час проходження військової служби жінками.

На нашу думку, такий підхід забезпечує якнайкраще забезпечення інтересів жінки як військовослужбовця та матері, а також охороняє та гарантує дитинство. Держава створює всі можливі умови та прямо зазначає про них в нормативно-правових актах аби забезпечити гармонійне поєднання реалізації військовослужбовця-жінки як професіонала та одночасно дбати про сім'ю.

Визначальне місце в системі нормативно-правового забезпечення посідають статuti. На разі кількість чинних армійських статутів складає 489, з переліком та змістом яких можна ознайомитись на офіційному сайті уряду США [281]. При

цьому слід урахувати, що для інших видів військ теж існує значна кількість подібного роду актів.

Особливе значення має й Армійський Статут. 608-10 (AR 600-100) щодо послуг з розвитку дітей [280], положення якого визначають політику та процедуру створення, функціонування Служб розвитку дітей (Child Development Services, CDS). Цілями цієї програми є сприяння підвищенню якості діяльності Збройних сил, Національної гвардії шляхом підтримки боєготовності у спосіб скорочення втрат часу на службі через конфлікт між батьківськими обов'язками та завданнями підрозділу; підтримувати сім'ї військовослужбовців у їхніх зусиллях щодо досягнення економічної самодостатності шляхом забезпечення доступного та недорогого догляду за дітьми для працюючих батьків; надавати можливості працевлаштування та кар'єрного зросту тощо.

У порівнянні з гарантіями, які надає законодавство України, що забезпечують та гарантують можливість жінки «поринути» у материнство, законодавство США більш категоричне щодо необхідності повернення на військову службу. Разом з тим створено численну кількість гарантій, які дозволяють поєднувати службу та опікуватись дитиною. У разі неможливості виконувати свої професійні обов'язки та відповідати загальнообов'язковим вимогам, що висуваються до військовослужбовця, жінка має право звільнитись.

Безпосередньо питання, що регулюють проходження військової служби унормовано й Інструкцією Міністерства оборони 1315.18 «Процедура призначення військовослужбовця» (Dod Instruction 1315.18 Procedures for Military Personnel Assignments) [297]; предметом якої є власне врегулювання процедур, пов'язаних з призначенням та перепризначенням військовослужбовців, а також забезпечує політику та процедури постійної зміни місця служби, які використовуються військовими службами для підтримання справедливої системи призначення на посади з метою підвищення кар'єри та професійного розвитку, підтримання бази призначень для закордонних відряджень, досягнення стабільності у виконанні службових обов'язків, а також служби за кордоном, визначення тривалості відряджень і тому подібне. Аналіз змісту положень вказаної інструкції свідчить про

те, що жінки під час проходження військової служби не мають жодних переваг, за виключенням тих, що пов'язані з охороною материнства та дитинства.

Досліджуючи окремі положення, що стосуються безпосередньо порядку та окремих аспектів всіх складових проходження військової служби доходимо висновку, що юридично не існує обмежень під час проходження військової служби жінками. Чинне законодавство США на федеральному рівні, яке нами опрацьовано, як і чинне законодавство України, передбачає лише ті особливості для жінки, що безпосередньо пов'язані з фізіологічними процесами в організмі жінки, які мають місце під час вагітності та у післяпологовий період.

Співвідношення кількості жінок в армії США та можливості, які надаються на законодавчому рівні, можемо допустити, що відносно незначне представлення військовослужбовців-жінок на керівних посадах зумовлено не заборонами, що містять нормативно-правові акти, а в більшій мірі стереотипним міркуванням щодо ролей жінок та чоловіків. Крім того, наявні дослідження вказують, що жінки стикаються з домаганнями сексуального характеру.

В. Дурач, С. Орел зазначають, що міжнародна військова література рясніє доказами високого рівня сексуальних домагань: від 65 до 79 відсотків жінок-військових у США щорічно повідомляють про сексуальні домагання. Жінки часто бояться, що скарги на домагання можуть підірвати їх авторитет як жінок і посилити відчуття аутсайдерів, підсилюючи досвід «іншого» і призводячи до «кодексу мовчання» [44, с. 376].

З метою реагування та попередження сексуальних домагань в армії США створено спеціальну програму – SHARP, функціонування якої є свого роду регулятором та, на нашу думку, виконує превентивну функцію сексуальних нападів/домагань, а також забезпечує рівність та повагу до кожного військовослужбовця незалежно від статті. Перевагою цієї програми є забезпечення конфіденційності повідомлення та звітування про скарги з гендерними ознаками, а також оперативність реагування на скарги.

Таким чином, здійснивши аналіз досвіду проходження жінками військової служби в країнах НАТО, наголошуючи на досвіді США як країни, що є однією з

найбільш економічно та технологічно розвинутих, є засновником НАТО, а також своєчасно реагує на нові виклики та потреби суспільства, в тому числі й з гендерних питань, а армія займає визначальне місце, що підтверджується спеціальними рейтингами, прийшли до наступних висновків:

– існує суттєва різниця в структурі нормативно-правового регулювання проходження військової служби жінками в США та Україні, що обумовлено різними системами законодавства в країнах, різними етапами впровадження принципу гендерної рівності під час проходження військової служби тощо. Законодавство США є більш консолідованим, постійно аналізується і вдосконалюється. Особливе місце в системі військового законодавства займають армійські статuti;

– здійснюючи комплектування армії, США приділяє особливу увагу не лише кількісним показникам, а й висуває високі вимоги щодо освітнього рівня потенційних військовослужбовців та жорсткі вимоги до рівня фізичної підготовки. Важливо, що під час безпосереднього проходження військової служби необхідно періодично підтверджувати відповідність таким вимогам, від чого залежатиме просування по службі. При цьому уряд США (військове керівництво) регулярно проводить дослідження дотримання принципу гендерної адаптивності при введенні новацій щодо проходження військової служби;

– США постійно працює над гармонізацією та вдосконаленням законодавства щодо забезпечення гарантій з захисту материнства/батьківства та охорони дитинства під час проходження військової служби. З метою належного регулювання питань материнства, вагітності та післяпологового періоду тощо. Так, у квітні 2022 року було затверджено спеціальну Армійську директиву 2022-06 присвячено якнайкращому врегулюванню цих питань. На нашу думку, визначальним є не лише включення до її змісту питань з охорони здоров'я, а й передбачено спеціальні заходи задля надання можливостей військовослужбовцям-жінкам проходити військову службу і просуватися по службі, одночасно виховуючи дітей. Крім того, система законодавства США надає право командирам проявляти гнучкість та надавати підлеглим можливість виконувати окремі батьківські обов'язки. Вдосконалення системи законодавства США та впровадження різних заходів соціальної підтримки

військовослужбовців активно направлені на подолання гендерних викликів та створення можливостей для опанування професії військовослужбовця кожній людині, незалежно від статі.

3.3. Тенденції удосконалення адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні.

Перед сучасною юридичною наукою поставлено важливі завдання, зумовлені становленням та розвитком правової системи країни, реформуванням та діяльністю інституцій. Неабияка роль у цьому процесі має належати і військовому праву України як складової частини цієї науки [90, с. 350].

Відбуваються зміни в сучасній парадигмі українського права в умовах військової агресії з боку російської федерації, про що зазначають О. Рогач та Д. Белов. За результатами проведеного наукового дослідження вчені встановили, що з початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України спостерігаються нові вектори розвитку сучасної парадигми конституціоналізму: ліберальна доктрина, яка зіграла настільки значиму роль у гуманістичних орієнтаціях держав, потребує сьогодні значного коректування з врахуванням нового підходу до поняття «державна безпека»; слід передбачити й оптимізацію структури органів національної безпеки тощо [235].

Питання державної та національної безпеки наразі є пріоритетними, що диктується негативними політико-соціальними, економічними та гуманітарними загрозами, перед якими постав український народ. У зв'язку з цим постає потреба у модернізації адміністративно-правового забезпечення, а особливо в сфері проходження військової служби.

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхні життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов сталого розвитку; держави – її конституційного ладу,

суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього середовища – від надзвичайних ситуацій [195].

Очевидним є те, що належний рівень державної та національної безпеки залежить й від кадрового ресурсу, який безпосередньо є виконавцем завдань у їх забезпеченні, зокрема – військовослужбовців. За таких обставин адміністративно-правове регулювання доступу до військової служби, порядку її проходження має бути задеклароване з урахуванням не лише реальних загроз країні, а й враховувати іншу сторону – встановлення і забезпечення прав, гарантій, свобод військовослужбовця.

Все частіше адміністративно-правові норми права, а особливо ті, що регулюють проходження військової служби, декларуються ситуативно, після виникнення певних загроз, виявлення неточностей, колізій та прогалин. Більшість науковців у сфері військового права не заперечують той факт, що гармонізація законодавства відповідно до сучасних реалій набрала обертів лише з настанням нагальних проблем державного значення. Так, на нашу думку, адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками теж набуло нового значення, що зумовлено зростанням кількості жіночої половини населення серед військовослужбовців.

Нагадаємо, що у військовій сфері тривалий час існував патріархальний погляд щодо місця та ролі жінки у військовій службі. Активне залучення жінок на добровільних засадах в склад військових формувань та виконання службових обов'язків на посадах, що донедавна вважались виключно чоловічими, свідчить про новий гендерно-орієнтований підхід під час проходження військової служби, де немає місця диференціації військовослужбовців залежно від статті.

Разом з тим, допускаємо, що легітимація гендерних відносин потребує доопрацювання та вдосконалення. Ці процеси мають відбуватись рівно стільки, допоки гендерна рівність в усіх сферах життєдіяльності та функціонування державного та приватного секторів не буде сприйматись автоматично, так би мовити, «за замовчуванням». У свою чергу гендерні стереотипи в частині відвертої чи прихованої прихильності до представників тієї, чи іншої статті мають бути

викоренені.

Нагадаємо, що на виконання приписів Стратегії національної безпеки України [215] у 2018 році розроблено Закон України «Про національну безпеку України» [195], який 8 липня 2018 року набрав чинності. Наведений закон містить тлумачення важливих термінів, які стосуються національної безпеки та оборони. Серед цих дефініцій з'являється нове поняття «національні інтереси України», під яким законодавець розуміє життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян [195].

Визначаючи дискусійні та проблемні питання норм вказаного закону, зокрема й підходу законодавчого органу до вказаного терміну, О. Колб та Л. Дучмінська доречно звернули увагу на те, що говорячи про життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, законодавець чомусь у подальшому звів їх лише до безпечних умов життєдіяльності та добробуту громадян [62, с. 105]. Виокремлюючи життєво важливі інтереси законодавець не зазначає які саме інтереси прийнято вважати життєво важливими.

Попередній Закон дещо інакше тлумачив поняття національних інтересів. Зокрема розумілося, – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [62, с. 103].

На відмінно від чинного визначення, посилання на «життєво важливі» інтереси містило певну прив'язку до характеру цінностей: матеріальні, інтелектуальні, духовні. В свою чергу вказані блага можливо набути лише в демократичній, соціальній, правовій державі, де принцип гендерної рівності посідає важливе місце.

Зауважуємо, що зміст Закону України «Про національну безпеку України» є гендерно нейтральним, виходячи з його змісту, а відтак, визначаючи національні інтереси слід було б визначити що саме є життєво важливими інтересами та вказати,

що їх реалізації сприяє включення в тому числі й гендерного компонента.

Українська гельсінська спілка з прав людини надала аналітичну оцінку Закону України № 2469-19. На підставі проведеного аналізу його норм зроблено висновки про те, що: відсутнє чітке розмежування між термінами «національні інтереси України» та «національні цінності України», включаючи «фундаментальні національні інтереси», що відповідно можуть мати різне тлумачення, а відтак здійснювати негативний вплив на реалізацію інших положень закону; наведені у законі визначення «воєнна безпека», «державна безпека», «національна безпека» не відповідають ні статті 3 Конституції України, в якій найвищою соціальною цінністю виступають людина, її життя і здоров'я, недоторканість і безпека, ні частині 1 статті 3 зазначеного закону [5].

У наступних нормативно-правових актах, що становлять основу оборонного законодавства, все чіткіше спостерігається тенденція в необхідності нормативно-правового закріплення принципу гендерної рівності в секторі безпеки і оборони. Так, у Стратегії національної безпеки України ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків визначено одним з шляхів зміцнення бойового потенціалу Збройних Сил України, інших органів сил оборони [108, с. 60].

На наш погляд, в цій нормі все викладено юридично грамотно, прослідковується гендерно-орієнтований напрям реформування розвитку сектору безпеки і оборони. Разом з тим, нагадаємо, що права людини останнім часом зазнають зазіхань та порушень, а сам зміст цитованого вище документа вже на початку свого тексту містить гучний заголовок «Безпека людини – безпека країни». Також задекларовано, що «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека – найвища соціальна цінність в Україні. Реалізація цієї норми Конституції України – головна ціль державної політики національної безпеки»[215]. Виходячи з наведеного та реалізуючи цей найважливіший людиноцентриський підхід слід, на наш погляд, його відобразити в розділі IV «Напрями та завдання реформування й розвитку сектору безпеки і оборони Стратегії національної безпеки України».

Пропонуємо пункт 10 статті 60 Стратегії національної безпеки України, який викладено у редакції «ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» дещо доповнити та викласти у такій редакції «ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків з метою поліпшення їх становища». Вважаємо, що таке незначне, з першого погляду, доповнення має велике значення, оскільки саме серед військовослужбовців, ураховуючи національні традиції та культуру, тривалий час жінка не могла претендувати на ті самі посади, що й чоловік. У свою чергу чоловіки військовослужбовці довго виборювали певні права, наприклад реалізація прав, пов'язаних з батьківством, охороною дитинства, оскільки переважна більшість таких права надавались жінкам.

Формування гендерного паритету та політики в питаннях військового менеджменту відображено в Стратегії воєнної безпеки України. Визначальним є закріплення саме дотримання гендерної рівності, що визначено в межах виконання завдання за для нарощування спроможностей Збройних Сил України, сил територіальної оборони у їх складі, інших складових сил оборони, що є одним з пріоритетів досягнення цілі [210]. Вважаємо, це є свідченням того, що на законодавчому рівні стратегічного оборонного планування чітко висвітлена позиція необхідності гендерної інтеграції. На наш погляд, додатково слід наголосити на необхідності інтеграції гендерної політики у військову сферу та дотримання вказаного курсу ще на етапі визначення цілей реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва.

Тим більше, що дотримання гендерної рівності має значення не лише «для нарощування спроможностей різного роду військових формувань», а є й проявом дотримання демократичних прав та свобод людини.

Ситуативно ми вже наголошували, що професійний та кар'єрний розвиток військовослужбовця жінки та чоловіка є дещо відмінним. Це пов'язано було з певними законодавчими заборонами та традиційно-культурними стереотипними судженнями. Якщо законодавчі заборони залишились в минулому, то над другим ще

слід працювати та підвищувати рівень правової культури населення в цих питаннях. Останнє не можливе без належного законодавчого підґрунтя.

Оновлений Стратегічний оборонний бюлетень, який прийнято у 2021 році, визначає одним із завдань Стратегічної цілі 2 (Професійний та вмотивований особовий склад сил оборони, підготовлений військовий резерв, що підтримуються за рахунок ефективних прозорих систем кадрового менеджменту, військової освіти і науки, охорони здоров'я і соціального захисту) – ефективне управління кар'єрним зростанням військовослужбовців з дотриманням державної політики гендерної рівності [209]. Його структура містить в собі очікуваний результат, який має на меті виконання кожного завдання. Так, виконання вказаного вище завдання передбачає такий результат: «запроваджено людиноцентричний підхід до управління кар'єрою військовослужбовців з урахуванням їх освіти, професійного розвитку, гендерної рівності, впроваджено принцип меритократичності під час просування по службі військовослужбовців, присвоєння їм військових звань та призначення на вищі посади» [209].

Аналіз вказаного положення свідчить про те, що гендерна рівність є однією з обставин, яку слід урахувати на рівні з освітою, професійним розвитком. Відповідно до нашого бачення гендерна рівність не може бути в одному логічному ланцюзі з освітою та професійною підготовкою, оскільки, як зазначає Н. Оніщенко, «рівність, честь, гідність – найкращі «орієнтири» демократичного становища особи в сучасному суспільстві» [108, с. 22].

На наш погляд, очікуваний результат необхідно було сформулювати наступним чином є: «запроваджено людиноцентричний підхід до управління кар'єрою військовослужбовця, *що гарантує рівні права та можливості чоловіка та жінки (або: кожного військовослужбовця, незалежно від статі), з урахуванням їх освіти, професійного розвитку, стану здоров'я та певних індивідуальних особливостей*, впроваджено принцип меритократичності під час просування по службі військовослужбовців, присвоєння їм військових звань та призначення на вищі посади.» Саме в такій редакції за нашим суб'єктивним судженням має бути

очікуваний результат за наслідками виконання завдання щодо ефективного управління кар'єрним зростанням військовослужбовців.

За для досягнення цього завдання у Стратегічному оборонному бюлетені визначено ряд заходів, а саме: 1) упровадження інтегрованої військової кадрової політики, що у комплексі забезпечить управління особовим складом, його кар'єрним зростанням та професійною підготовкою, а також соціальний захист; 2) упровадження нової системи управління військовою кар'єрою військовослужбовців за військовими званнями, побудованої за принципами, прийнятими в державах – членах НАТО (з урахуванням нової системи військової освіти, грошового забезпечення, гендерної рівності), покладення в основу управлінських (кадрових) рішень принципу людиноцентричності; 3) запровадження євроатлантичних принципів і стандартів до оцінки службової діяльності військовослужбовців [209]. Вказані заходи для впровадження кожного з них передбачають додаткову деталізацію у відповідних програмних документах, спрямованих на реалізацію цих положень. Не зважаючи на це, все ж вважаємо перелік заходів саме в Стратегічному оборонному бюлетені слід дещо доповнити.

Пропонуємо на рівні Стратегічного оборонного бюлетеня України закріпити наступні завдання: «2.3.4 Упровадження оновленої та якісної мотиваційної системи, в тому числі матеріального та компенсаційного характеру, для військовослужбовців, які під час проходження військової служби демонструють не лише оволодіння навиками професійної компетентності, наслідком чого є кар'єрне зростання, а й ініціативність в реалізації програм інтегрування гендерної політики та патріотичного виховання; 2.3.5. Створення сприятливих умов для проходження військової служби військовослужбовцям, які мають малолітніх дітей.»

В межах виконання завдання «Створення ефективної системи медичного забезпечення, здатної на належному рівні забезпечити комплектування військ (сил) особовим складом, придатним за станом здоров'я до військової служби, збереження життя і зміцнення здоров'я військовослужбовців, своєчасне надання високоякісної та ефективної медичної допомоги, підтримання боєздатності військ відповідно до стандартів держав – членів НАТО» [209] слід також акцентувати увагу на

необхідність в окремих випадках різного виду медичного забезпечення жінок та чоловік. Наведене зумовлено не лише відмінностями в психології чоловіків та жінок, а й особливостями жіночого репродуктивного здоров'я. При цьому біологічні процеси, що відбуваються в організмі жінки потребують додаткових гігієнічних засобів, а відповідно й додаткового матеріального забезпечення. Чому на це слід звертати увагу? Тому що вказані питання, в пергу чергу, є питанням забезпечення рівних можливостей проходження військової служби жінками та чоловіками. Особливо це має велике значення для жінок, які боронять нашу країну на територіях, де йдуть активні бойові дії, на яких вони не мають можливості забезпечити себе необхідними засобами.

На початку листопада 2022 року створено петицію № 22/168516-еп (до 02 лютого 2023 року тривав збір підписів) «Забезпечити жінок, які несуть службу в Збройних Силах України, необхідними засобами гігієни та створити відповідний орган, який займатиметься гендерними питаннями у силових структурах» [246]. В обґрунтування автор петиції посилається на те, що забезпечення захисниць необхідними засобами гігієни, військової форми відбувається за рахунок їх власних коштів або за рахунок волонтерської допомоги. Також жінки потребують додаткових обстежень.

Відтак необхідно подбати й про це. Власне про це вказують й самі військовослужбовці-жінки. За таких обставин пропонуємо, в межах реалізації завдання з медичного забезпечення, очікуваним результатом вважати не просто «...створено систему медичного забезпечення Збройних Сил України...», а «...«...створено систему медичного забезпечення Збройних Сил України, яка ураховує особливості біологічних процесів жінок та чоловіків,...». Для реалізації цього положення слід передбачити відповідне окреме бюджетування.

Не зважаючи на певні недоліки, позитивним досвідом є те, що на виконання вказаних вище нормативно-правових документах, відповідні міністерства, вище військово командування розробили та затвердили програмні документи з розвитку сил оборони (візії, доктрини, концепції, плани заходів), де питанням гендерної рівності приділено належну увагу. Так, наприклад, Доктрина з військового лідерства

Національної гвардії України [37] містить окремий розділ «Гендерні аспекти військового лідерства».

Особливо важливим є й забезпечення ефективної державної політики в сфері соціального захисту військовослужбовців. Наявність специфічного правового статусу обумовлює наділити військовослужбовців особливими соціальними правами та гарантіями. В сучасних політико-економічних умовах, коли від військовослужбовців залежить доля цивільного населення та майбутнє країни, питанням соціального захисту і забезпечення військовослужбовців слід приділити першочергову увагу.

Слушними та доречними є висновки П. Богуцького про те, що вирішальним у питанні соціального захисту військовослужбовців є певна система правових та соціальних гарантій реалізації їхніх прав і свобод відповідно до особливого виду службової діяльності, якою є військова служба, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі, що визначається високою соціальною оцінкою статусу військовослужбовця, якісним рівнем військових правовідносин і виконанням військового обов'язку щодо захисту Вітчизни [15, с. 68–69].

Ще до розгорнення активних бойових дій на території України, у Стратегії воєнної безпеки затверджено, що громадяни України на військовій службі та службі у військовому резерві становлять найбільш цінний оборонний капітал держави [210]. Поділяємо думку В. Мозольова, І. Салія, що в стратегічних документах України державного рівня з питань національної оборони, ставляться амбітні цілі щодо забезпечення престижності і привабливості військової служби за рахунок створення належних правових, матеріальних, психологічних та соціальних умов для військовослужбовців, членів їх сімей та осіб, звільнених з військової служби. Разом з тим національної соціальної політики не сформовано, про що свідчить не включення соціальної сфери до Стратегії національної безпеки [103, с. 110].

Законодавство в частині соціального і правового захисту військовослужбовців та членів їх сімей все ж зазнало певних зміни та доповнення. З початку повномасштабного наступу російської федерації в Україні лише до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [216]

сім разів вносились зміни. Більша частина цих змін прийнята з метою усунення дискримінаційних ознак під час проходження військової служби жінками та чоловіками, захисту материнства/ батьківства та охорони дитинства. Проте, на наш погляд, не до всіх положень застосовано гендерно-орієнтований підхід. Деякі з них приховують в собі ознаки гендерного дисбалансу, що негативно впливає на всю систему соціального захисту військовослужбовців [243, с. 158].

Розділ II Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» деталізує права військовослужбовців при проходженні військової служби та складається з 21 статті, метою яких є: забезпечення громадянських прав і свобод, прав на свободу світогляду і віросповідання; недоторканність; реалізація законних прав, що пов'язані власне з проходженням військової служби; надання різного роду відпусток; речове, продовольче, грошове, медичне забезпечення та охорона здоров'я та інше [216].

У процесі проходження військової служби надані військовослужбовцям права реалізуються в різному обсязі залежно від обставин проходження служби, їх військового звання, посади тощо. В свою чергу обсяг соціальних гарантій в окремих випадках може залежати від наявності утриманців, набуття певного соціального статусу та навіть від статті військовослужбовця. При цьому надання певних соціальних гарантій жінкам за загальним правилом запроваджено не супереч гендерній рівності, а навпаки з метою посилення дії цього принципу.

Слушно з цього приводу зазначають М. Чеховська та О. Кирилук, які вважаючи, що гендерна рівність в системі охорони праці – це комплекс заходів із правового, організаційного, технічного та соціально-економічного забезпечення процесу охорони праці на підприємствах, в організаціях та установах, що здійснюються за умов забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності [270, с. 353].

Визначаючи основні права військовослужбовця, пов'язані з проходженням військової служби законодавець визначає, що військовослужбовці можуть залучатись до участі у ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха та в інших випадках лише за рішенням Верховної Ради України [216]. Зазначене

положення розкривається і деталізується деякими спеціальними законами. Так відповідно до Закону України «Про Національну гвардію України», однією із функцій Національної гвардії України є «участь у ліквідації надзвичайних або кризових ситуацій на об'єктах, що нею охороняються» [196]. Слід звернути увагу, що рішення Верховної Ради України не вимагається. Виконання такого роду робіт можуть бути пов'язані з необхідністю їх виконання в особливо небезпечних та шкідливих для здоров'я умовах, застосування фізичної сили для піднімання вантажу тощо [243, с. 159].

Одночасно законодавство з охорони праці передбачає захист жінок з метою охорони здоров'я. Забороняється застосування праці жінок на важких роботах і на роботах із шкідливими або небезпечними умовами праці, на підземних роботах, крім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт, пов'язаних з санітарним та побутовим обслуговуванням), а також залучення жінок до підіймання і переміщення речей, маса яких перевищує встановлені для них граничні норми, відповідно до переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, граничних норм підіймання і переміщення важких речей. Існують й особливості щодо регулювання праці вагітних жінок і жінок, які мають неповнолітню дитину [201].

Попри наведене, приписи статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [216] не містить жодної вказівки щодо необхідності врахування особливостей охорони праці військовослужбовців жінок у разі залучення їх до участі у ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха тощо. На нашу думку, частину першу статті 8 вказаного закону після слів «...лише за рішенням Верховної Ради України.» слід доповнити таким реченням: «Залучення військовослужбовців жінок до вказаних робіт відбувається з дотриманням законодавства про охорону праці жінок, охорони материнства та дитинства». А от, наприклад, регламентуючи право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу, законодавець вже чітко передбачає «Військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими

законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства» [216].

На нашу думку, така норма є гарантом гендерної рівності протягом всього періоду проходження військової служби, проте вона прописана в статті, що має на меті задекларувати право військовослужбовців на охорону здоров'я та медичну допомогу, тоді як так гарантії надаються не лише під час забезпечення цього права. На наш погляд, така структура побудови Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» свідчить про нелогічну побудову нормативно-правового акту [243, с. 159].

Уточнимо, що однією з основних вимог до письмового викладу нормативно-правових актів є логічна послідовність викладення, взаємозв'язок нормативних приписів, що містяться в нормативно-правових актах. Висока якість юридичного письма здатна забезпечити належну якість та ефективність усього законодавчого масиву, що, безумовно, сприятиме адекватному впливу законодавства на політичні, економічні та соціальні відносини в державі [109, с. 13-14].

Техніка юридичного письма в Законі України «Про соціальний і правовий захист в військовослужбовців та членів їх сімей» потребує вдосконалення, а тому вважаємо, що аналізований Розділ цього закону потребує доопрацювання. Наприклад, на наш погляд, статтю 1⁻² у редакції «Військовослужбовці користуються усіма правами і свободами людини та громадянина, гарантіями цих прав і свобод, закріпленими в Конституції України та законах України, з урахуванням особливостей, встановлених цим та іншими законами. У зв'язку з особливим характером військової служби, яка пов'язана із захистом Вітчизни, військовослужбовцям надаються визначені законом пільги, гарантії та компенсації» [216], доцільно доповнити окремим абзацом:

«Військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Ці пільги поширюються на батьків з числа військовослужбовців, які виховують дітей без матері (у разі її смерті, позбавлення батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках

відсутності материнського піклування про дітей)».

Відповідно виключити частину п'яту статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Наведене надасть нормативно-правовому акту ознак структурованості, логічності, ясності, що матиме наслідком ефективне та правильне застосування його приписів. Також зазначене дозволить не дублювати одне й те саме положення (або подібне за змістом) в інших статтях в межах одного закону [243, с. 160].

В аспекті належного речового забезпечення військовослужбовця, нагадаємо, що його основним завданням є задоволення потреб військовослужбовців Збройних Сил України в обмундируванні, взутті, натільній і теплій білизні, теплих і постільних речах, спорядженні, спеціальному одязі, спеціальному одязі та спорядженні для виконання спеціальних завдань, предметах індивідуального захисту, тканинах, нагрудних та нарукавних знаках і знаках розрізнення, санітарно-господарському майні, спортивному інвентарі та лазне-пральному обслуговуванні, що сприяють успішному веденню військами (силами) бойових дій та виконанню інших завдань, як у мирний час, так і в особливий період [206].

Вбачається, що однією з функцій речового забезпечення є сприяння успішному веденню військами бойових дій та виконання інших завдань. Безсумнівно, що військовослужбовець, виконуючи службові завдання, не повинен відволікатись на незручності, які можуть бути спричинені незручним одягом. Донедавна про відсутність зручної жіночої військової форми, та й взагалі власне про її наявність, рясніли шпальта засобів масової інформації, наукових видань тощо.

У грудні 2022 року экс Міністр оборони України О. Резніков повідомив, що Міноборони та волонтери відшили два варіанти костюма та натільної білизни для військовослужбовиць. У відомстві наголосили, що після тестування форми і отримання зауважень та побажань, виробник доопрацює екземпляри, а до наказу про правила носіння військової форми внесуть зміни [49].

За для того, щоб питанням забезпечення речового забезпечення військовослужбовиць у подальшому опікувались уповноважені на те органи, без

залучення волонтерської допомоги, вважаємо, що зміни необхідні не лише в наказі, що стосується правил носіння військової форми.

Вважаємо, що стаття 9¹ Закону України «Про соціальний правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» має містити наступну вказівку – «Задоволення потреб в частині речового забезпечення військовослужбовців здійснюється з урахуванням анатомічно-фізіологічних особливостей чоловіків та жінок». Відповідно вказаний принцип має бути підтверджений й в наступних нормативно-правових актах, які розробляють міністерства з метою упорядкування речового забезпечення військовослужбовців.

Особливу увагу слід приділити й ролі керівників у питаннях удосконалення адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками.

Від персонального стилю керівництва, обраного керівником/керівницею, залежить не тільки доля керованого підрозділу, а й розвиток всієї структури. Водночас напрям, визначений державою щодо імплементації гендерної перспективи в секторі безпеки і оборони, може зазнати істотних деформацій через гендерну необізнаність, відсутність гендерної компетентності керівника/керівниці. Успіх реалізації гендерно орієнтованих підходів в управлінській діяльності на нижчих рівнях (окремий підрозділ) залежить безпосередньо від самого керівника/керівниці, його чи її обізнаності та компетентності, мотивації та орієнтації на позитивний кінцевий результат [100, с. 134-136] та має бути нормативно визначеним.

Слід врахувати, що загальні обов'язки командирів (начальників) та їх участь у взаємовідносинах визначено у Розділі II Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» [217].

Необхідно відмітити, що останні зміни до загальних обов'язків командирів (начальників) вносились 15 березня 2022 року, а саме: «статтю 59 доповнити таким змістом «знати, дотримуватися особисто та вимагати від особового складу неухильного дотримання норм міжнародного гуманітарного права» [156]. Такі зміни зумовлені збройною агресією російської федерації.

Україна, ратифікуючи міжнародні документи, бере на себе обов'язок застосовувати норми міжнародного гуманітарного права (права збройних

конфліктів) під час збройних конфліктів. Дані норми встановлюють права і обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони чи обмеження використання певних засобів і методів ведення збройної боротьби, забезпечення захисту жертв конфлікту та визначають відповідальність за порушення цих норм [178]. Безумовно такі зміни були необхідністю. Проте необхідністю є й втілення інших міжнародних принципів, які забезпечать захист військовослужбовців.

Тому, на нашу думку, саме цей розділ (Загальні обов'язки командирів (начальників) потребує доопрацювання з огляду на те, що саме від побудованої командиром управлінської діяльності залежить не лише якість та професіоналізм виконання службових завдань, а й морально-психологічний стан особового складу. Вказаний нормативно-правовий акт в частині визначення обов'язків командира не закріплює прямої вказівки на необхідність дотримання принципу гендерної рівності. Не містить положень, які б сприяли формуванню гендерної культури, обізнаності, чутливості як самого командира, так і особового складу.

Ураховуючи наведене пропонуємо доповнити статтю 59 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України наступними абзацами: «сприяти інтеграції гендерної рівності у всіх напрямках діяльності під час виконання функціональних обов'язків»; «приймати участь в розробці та безпосередньо вживати заходи щодо утвердження гендерної рівності в колективі».

На жаль, в чинній редакції статті 59 не передбачено необхідності в здійсненні командиром посиленого контролю щодо виявлення дій/бездіяльності, що містять гендерно-дискримінаційні ознаки. Натомість абзац 3 статті 59 передбачає «негайно доповідати старшому командиру (начальнику) про кримінальне чи адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією, вчинене підлеглим військовослужбовцем, а командир (начальник) військової частини (установи) – негайно повідомляти про це відповідному прокурору, а в разі вчинення кримінального чи адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією військовослужбовцем Збройних Сил України – начальнику відповідного органу управління Військової служби правопорядку у Збройних Силах України» [217], тобто зроблено акцент саме на правопорушення, пов'язані з корупцією. З огляду на наведене вважаємо, що

командир зобов'язаний сприяти виявленню й інших правопорушень, в тому числі тих, що містять дискримінаційні ознаки. В частині здійснення командиром контролю особового складу щодо дотримання ним рівних прав, на наш погляд, статтю 59 слід доповнити наступним обов'язком командира (начальника): «організовувати та здійснювати заходи на упередження/виявлення негативних наслідків, які можуть настати внаслідок гендерно зумовленого насильства, а у разі їх настання – ініціювати притягнення до відповідальності винних осіб».

Всі ці питання є актуальними з огляду на те, що наразі жінки є невід'ємною частиною в комплектуванні військових формувань, а тому необхідно закріпити необхідність дотримання та власне домінування принципу гендерної рівності на рівні, в тому числі, командування підрозділу/частину, в якому жінка проходить військову службу.

Не відображено необхідність неухильного дотримання принципу гендерної рівності під час здійснення обов'язків посадових осіб, військовослужбовців рядового складу, передбаченого в Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України, як от, наприклад: в статті 67 (обов'язки командира бригади), в статті 67² (обов'язки головного сержанта бригади), в статті 69 (обов'язки начальника штабу бригади (полку, окремого батальйону) [217] тощо.

Вважаємо, що уповноважена на керування особовим складом військовослужбовців посадова особа (не залежно від кількості підлеглих в її підпорядкуванні) має сприяти процесам інклюзивності та найкращого забезпечення прав та інтересів кожного підлеглого, не залежно від статі. Пропонуємо доповнити пункти Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, які визначають обов'язки посадових осіб, які наділені керівними функціями, зобов'язанням за змістом на кшталт: «неухильно дотримуватись та сприяти інтеграції принципу гендерної рівності з метою забезпечення рівних прав, свобод та можливостей особового складу, не залежно від статі».

Крім того, слід передбачити і заходи з ініціювання та участі керівників в межах повноважень, наданих посадовою інструкцією, в організації та проведенні заходів задля збільшення потенціалу військовослужбовців для подальшого

просування по службі, зокрема жінок на посади, доступ до яких тривалий час було обмежено. Такими заходами можуть бути створення спеціальних тренінгів, зборів, де жінки зможуть удосконалити свої навички, покращити фізичну підготовку, якщо того вимагає посада, на яку жінка має намір претендувати.

Однак не лише керівники мають неухильно дотримуватись в своїй професійній діяльності гендерної політики. У зв'язку з цим визначаючи права військовослужбовців, всіх без винятку, слід доповнити Статут внутрішньої служби таким положенням: «Всі військовослужбовці мають рівні права та обов'язки незалежно від статі. Кожному гарантується створення рівнозначних умов та можливостей проходження військової служби. У випадку вчинення протиправних діянь (бездіяльності) чоловіки та жінки відповідають та несуть відповідальність на рівних умовах, з урахуванням особливостей, встановлених з метою охорони праці жінок, материнства, батьківства та дитинства».

Не менш важливим та актуальним є питання унормування розміщення військовослужбовців, Статут внутрішньої служби Збройних Сил України встановлює, що «...Військовослужбовці-жінки розміщуються в окремих службових жилих приміщеннях» [217]. Врегулювання інших питань облаштування соціально-побутових умов для військовослужбовців жінок норми Статуту не містять. Натомість навпаки є прояви не адаптованості утримання окремих приміщень під час проходження військової служби, якими користуються жінки. Зокрема стаття 170 встановлює норми облаштування туалетів, які розраховані для чоловіків, тоді як необхідність задоволення гігієнічних потреб жінок не враховано.

З огляду на наведене вважаємо, що слід частину першу статті 132 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України після слів «Усі жилі та нежилі приміщення і територія військової частини розподіляються між підрозділами командиром військової частини» [217] слід доповнити словами «та облаштовуються з урахуванням фізіологічних, гігієнічних потреб військовослужбовців».

Однак не всі дослідники є прихильниками такого підходу. Досліджуючи теоретичні та практичні питання права військовослужбовця на вибір місця проживання, М. Левицький зазначає, що «надання військовослужбовцям-жінкам

привілей у місці проживання під час проходження військової служби порушує принцип рівноправності між жінками та чоловіками. При цьому проживання в змішаних казармах, кораблях, гуртожитках є повністю допустимими, незважаючи на фізіологічні відмінності між чоловіками й жінками» [88, с. 60].

В свою чергу, результати опитувань серед військовослужбовців свідчать про те, що вони не готові на провадження такої практики в Україні, обґрунтовуючи це менталітетом, інфраструктурним рівнем, наявністю загрози в обвинуваченні сексуальних домагань тощо [236].

За таких обставин наведене вкотре демонструє, що першочергово слід сприяти забезпеченню високого рівня гендерної культури на всіх рівнях, подоланню застарілих гендерних стереотипів, що неможливо без відповідних змін в чинне законодавство.

Додаткового унормування потребують вимоги до зовнішнього вигляду військовослужбовців, оскільки вони не можуть бути тотожними для чоловіків та жінок. Так, наприклад, на наш погляд, доцільно жінкам дозволити використання денного макіяжу у відтінках максимально наближених до натурального кольору шкіри; помірна довжина нігтів та у разі наявності покриття – виключно натурального кольору; прикраси у вигляді однієї пари сережок у вухах, відсутність пірсингу на відкритих ділянках шкіри; не мати видимих татуювань тощо. Ряд заборон та вимог щодо зовнішності чоловіків теж має бути прописаний, зокрема: заборонити використання будь-якої декоративної косметики для чоловіків, а також покриття нігтів лаком (в тому числі безколірним); заборона носити деякі зачіски: дреди, ірокези тощо; не носити прикраси у вигляді сережок та перснів, крім шлюбної обручки, за умови дотримання заходів безпеки) тощо. Таким чином зовнішній вигляд військовослужбовця має бути охайним та стриманим, оскільки демонструє дисциплінованість, вибагливість до себе та є показником високого рівня корпоративної культури.

Крім Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України важливим нормативно-правовим актом в системі адміністративно-правового регулювання функціонування військових формувань є Дисциплінарний Статут Збройних Сил

України [36], вимогами якого керуються військовослужбовці Збройних Сил України незалежно від своїх військових звань, службового становища. Ключовим поняттям вказаного нормативно-правового акту є власне військова дисципліна. Вживаючи це поняття законодавець розуміє бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України [36]. Вказана дефініція на нашу думку повністю не розкриває зміст поняття. Аналіз положень дисциплінарного статуту дозволяє тлумачити поняття військова дисципліна значно ширше.

Слушною вважаємо думку Головнокомандувача Збройних сил України В. Залужного, який під військовою дисципліною пропонує розуміти урегульований на законодавчому рівні специфічний порядок взаємовідносин між спеціальними суб'єктами – військовослужбовцями Збройних Сил України та прирівняними до них категоріями осіб, зайнятими на службі мілітаризованого характеру, що має відповідну мету, стандарти, принципи, способи, методи забезпечення та слугує обов'язковою умовою бойового злагодження військових підрозділів, частин, з'єднань та органів управління ними під час ведення бойових дій, виконання інших завдань, а також способом підтримання їх бойової готовності [48, с. 305]. Як бачимо, військова дисципліна є однією з умов злагодження підрозділів, частин, з'єднань та органів управління. При цьому таке злагодження, на наше переконання, досягається за умови виконання встановлених вимог як індивідуально (самостійно) кожним військовослужбовцем, так і комплексно (сумісно підрозділом, частиною тощо).

Військова дисципліна є одним із принципів військового будівництва, вона виконує роль організуючого фактора і має особливо важливе значення, як слушно підкреслили О. Кривенко та І. Качан [81, с. 56]. З огляду на те, що саме військова дисципліна сприяє злагодженню та організації взаємовідносин між військовослужбовцями Збройних Сил України та прирівняними до них категоріями осіб вважаємо, що доречним буде розглянути можливість удосконалення положень Дисциплінарного Статуту Збройних Сил України саме в частині дотримання принципу гендерної рівності. Підтвердженням необхідності внесення змін підтверджується власне й змістом вказаного нормативно-правового акту.

Чинний Дисциплінарний статут Збройних Сил України складається з: преамбули та п'яти розділів (загальні положення; заохочення; стягнення за порушення військової дисципліни; облік заохочень та дисциплінарних стягнень; пропозиції, заяви, скарги). При цьому жоден з цих розділів не містить положень, які свідчать про гендерну орієнтованість.

Пропонуємо закріпити в тексті вказаного вище документа положення про те, що військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця «ставитися з повагою до кожного військовослужбовця незалежно від статі та утримуватись від будь-яких дій (бездіяльності), які можуть бути розцінені як такі, що мають дискримінаційні ознаки (в тому числі сексуального характеру)» у спосіб внесення змін в статтю 4 Закону України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України». Де не зайвим буде вказати, що «Застосування заохочень та накладення дисциплінарних стягнень здійснюється на підставі оцінки результатів заслуг військовослужбовця/ обсягу невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків та наслідків, що таким спричинені. Визначаючи наявність підстав для заохочення чи дисциплінарного стягнення та обираючи їх вид не допускається враховувати стать, національність, віросповідання військовослужбовця». Вважаємо що вказана норма необхідна, оскільки до жінок, особливо вирішуючи питання про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, керівники проявляють поблажливість та доброзичливість.

Серед рекомендацій щодо зменшення гендерної нерівності та дискримінації також виокремлюють: впровадження Програми розвитку відповідних послуг у сфері професійної зайнятості для жінок, які вступають або повертаються на ринок праці після виконання репродуктивної функції; порівняльний аналіз українського законодавства з міжнародним досвідом гендерної правотворчості; виділення достатнього фінансування на гендерні програми; розширення переліку статистичних показників за ознакою статі; подолання гендерних стереотипів в суспільстві [195].

На нашу думку, вказаних рекомендацій дотримуються під час здійснення адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками, однак на те, щоб зменшити гендерну нерівність та досягнути повної рівноправності

військовослужбовців нам необхідно ще час за для відображення прихильності та дотримання гендерної рівності на всіх ієрархічних рівнях нормативно-правових актів; подолання стереотипів не лише серед військових, а й цивільного населення та мати відповідне фінансування, яке, на жаль, не можливо забезпечити в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Таким чином, можемо узагальнити, що чинна система нормативно-правового регулювання проходження військової служби відповідає сучасній демократичній ідеї про рівність прав, свобод, гарантій та можливостей кожного, незалежно від статі. Разом з тим, аналіз змісту чинного законодавства свідчить про те, що воно потребує доопрацювання та удосконалення декларування щодо втілення принципу гендерної рівності, толерантності та гендерної чуйності на всіх рівнях ієрархії законодавства. Зокрема існує необхідність нормативно-правової деталізації прав і обов'язків командирів (начальників) та військовослужбовців, старших за званням, в частині здійснення контролю за дотриманням принципу гендерної рівності під час проходження військової служби на всіх етапах, а також сприяння ними формуванню високого рівня правової культури, ввічливості та толерантності серед особового складу, урахування потреб кожного під час організації та здійснення медичного, речового, матеріального забезпечення тощо.

Висновки до Розділу 3

1. Визначено, що збільшення не лише кількісної, а й якісної складової жінок (полягає у високому рівні професіоналізму, представлення жінок на керівних посадах) в складі військових формувань зумовлено наступними чинниками, які умовно діляться на дві групи: перша – внутрішні зміни у світогляді суспільства, друга – нормативне закріплення. До першої групи віднесено: визнання необхідності інтеграції гендерної рівності усіма європейськими країнами, міжнародними спільнотами; докорінна зміна підходу до ролей чоловіка та жінки в сучасному суспільстві, а також руйнування деяких стереотипів, що перешкоджали опановувати

певні посади; піднесення престижу військовослужбовця; внутрішня мотивація жінки; відкриття нових можливостей жінці для фізичного та інтелектуального розвитку для опанування військового ремесла тощо. До другої групи віднесено власне результат роботи усіх міжнародних організацій, державних органів, державних та недержавних організацій, діяльність яких направлена на забезпечення однакових можливостей для кожного незалежно від статі, що в першу чергу виражається у ратифікації міжнародного законодавства та оновлені національного законодавства, розроблені відповідних програм та рекомендацій з метою реалізації задекларованих норм.

2. Обґрунтовується необхідність посилення захисту представниць жіночої статі, зокрема військовослужбовців з огляду на наявність ризиків гендерно зумовленого насильства, особливо під час збройного конфлікту, щодо жінок. Адже загальновідомим та підтверджений статистичними даними є висновок про те, що саме жінки та дівчата є більш вразливими до гендерно зумовленого насилля в різних його проявах.

3. Розкрито проблематику проходження жінками військової служби в складі сил територіальної оборони. Виявлено, що чинне законодавство не містить будь-яких заборон щодо вступу до сил територіальної оборони жінок, однак нормативно-правова база потребує чіткої регламентації необхідності залучення до сил територіальної оборони жінок. Також необхідно привертати увагу населення та акцентувати на тому, що до складу територіальної оборони входять не лише професійні військові, а й добровольці, які раніше нічого спільного не мали з військовою справою. З'ясовано, що жінки, які долучились, до тероборони займаються різною діяльністю, проте переважно це координаційна, спостережна, розвідницька роботи, облаштування блокпостів, патрулювання тощо. Практично жінки стикаються з певними труднощами, про що й самі зазначають, як от недостатній рівень фізичної підготовки та оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками поводження зі зброєю, часткове забезпечення амуніцією тощо. Позитивним є те, що все це жінок не лякає, а навпаки згуртувало та стимулює оволодіти всіма навичками, підвищити свій професіоналізм та працювати задля

перемоги.

4. Звернено увагу на питання військового обліку і мобілізації жінок, що загалом є проблемним, адже інтерпретація змісту основних юридичних аспектів з цього питання значно різняться. Стверджується, що держава має вжити всі можливі заходи для захисту національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності, зокрема і у спосіб взяття на військовий облік жінок, який є лише складовою змісту мобілізаційної підготовки, що не ототожнюється з фактичним вступом в Збройні Сили України та проходження військової служби. Однак такий механізм має бути побудований із урахуванням існування реальної потреби у чітко визначених спеціальностях, уникаючи бюрократичних процесів, врахувати наявність у жінки певних соціальних ролей та дослідити чи можливо задовольнити потреби війська у спосіб добровільного взяття на облік. Разом з тим, політика гендерної рівності передбачає не лише рівні права, гарантії, а й обов'язки. Фактично виникла ситуація коли в мирний час жінка «виборює» рівність в усьому, а у воєнний – ухиляється від цієї ж рівності.

5. Узагальнено, що жінка починає відігравати більш важливу роль в умовах збройного конфлікту, наражаючи тим самим себе на більшу небезпеку, ніж в умовах мирного часу, та стає, подекуди, більш вразливою, що свідчить про доцільність оптимізації механізму адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками під нові виклики та загрози, які мають місце в сучасних умовах проходження військової служби.

6. Визначено, що держави-учасниці НАТО активно впроваджують та своїм прикладом демонструють інтеграцію гендерної рівності під час проходження військової служби, інклюзивність та цілісність, що забезпечує рівне становище військовослужбовців, незалежно від статі. Уточнено, що опікуватись і представляти інтереси жінок та сприяти їх представленню в НАТО на офіційному рівні розпочато ще на початку 70-х ХХ століття.

7. Стверджується, що діяльність Комітету НАТО з гендерних питань відіграє важливе значення під час впровадження гендерних питань на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях. При цьому значення та вплив діяльності

вказаного комітету розповсюджується не лише на членів НАТО, а й країн-партнерів, якою є й Україна.

8. Виявлено, що США з-поміж учасниць Альянсу є лідером кращих армій світу котрий рік поспіль. Вона славиться не лише високим професіоналізмом та відмінним рівнем фізичної підготовки військовослужбовців, а є й країною з високим рівнем соціального захисту службовців правоохоронних та військових формувань. Відтак соціальний захист військовослужбовців гарантує рівні права та можливості під час проходження військової служби, в тому числі й у спосіб урахування окремих особливостей, пов'язаних з фізіологією людини та наявністю певних соціальних ролей. Разом з тим, є й такі країни, які не те, що не мають в складі армії військових жінок, а й взагалі не мають збройних сил, як от Ісландія.

9. Визначено, що інтеграція жінок у збройні сили США відбувалась, досить помірно, разом виважено, що свідчить про зміну змісту військової служби відповідно до сучасних потреб та еволюції розвитку суспільного життя. Слід відмітити, що особливу роль у впровадженні гендерної рівності під час проходження військової служби, відіграла участь жінок у воєнних конфліктах та миротворчих операціях, а особливо під час воєнних дій в Афганістані та Іраку. Позитивна оцінка їхньої ролі і спроможностей дозволила відкрити доступ до комплектування усіх наявних посад військовослужбовцями-жінками з 1 січня 2016 року.

10. З'ясовано, що нормативна база правового регулювання проходження військової служби жінками в США складається з Конституції США (United States Constitution), федеральних законів, що систематизовано у Зводі законів США (United States Code), Єдиного Кодексу військової юстиції (Uniform Code of military justice), Кодексу федеральних правил (Code of Federal Regulations), законів, підзаконних актів, стратегій, доктрин, директив, статутів тощо. Слід відмітити, що особливістю законодавства США є його дворівневість, зокрема: законодавство на федеральному рівні та законодавство на рівні штату. Якщо федеральне законодавство є загальнообов'язком на території всієї країни, то законодавство кожного окремого

штату може мати свої особливості з питань регулювання проходження військової служби, які є притаманні саме визначеному штату.

11. Виявлено, що в цілому кодифіковане федеральне законодавство США не містить відмінностей з питань проходження військової служби жінок та чоловіків. Натомість власне нормативна база механізму правового регулювання проходження військової служби відмінна від тієї, що діє в Україні. Підтримано наукову течію, представники якої обстоюють необхідність створення кодексу, який би охоплював та врегульовував питання, що пов'язані з проходженням військової служби в Україні. Запропоновано здійснити розподіл норм за аналогією з федеральним законодавством США залежно від виду військ, включити відповідні гарантії, оплату та надбавки, пільги ветеранам тощо з уточненням про необхідність врахування особливостей романо-германської правової сім'ї, ознаки правової системи якої покладено в правову систему України.

12. Запропоновано за аналогією досвіду США запровадити процедуру складання потенційним військовослужбовцем тесту, який визначатиме його рівень знань та навичок для подальшого працевлаштування у відповідний підрозділ. Українське законодавство не має загальнообов'язкової вимоги щодо проходження подібного тесту, що є необхідністю з метою формування висококваліфікованого кадрового корпусу. Вказаний тест має бути обов'язковим для всіх та не мати жодних привілеїв залежно від статі чи інших ознак.

13. Аналіз системи гарантій проходження жінками військової служби в США свідчить, що ця держава якнайкраще забезпечує інтереси жінки як військовослужбовця та матері, а також охороняє та гарантує дитинство. Держава створює всі можливі умови та прямо зазначає про них в нормативно-правових актах аби забезпечити гармонійне поєднання реалізації військовослужбовця-жінки як професіонала та одночасно дбати про сім'ю. Уточнено, що у порівнянні з гарантіями, які надає законодавство України, що забезпечують та гарантують можливість жінки «поринути» у материнство, законодавство США більш категоричне щодо необхідності повернення на військову службу. Разом з тим створено численну кількість гарантій, які дозволяють поєднувати службу та

опікуватись дитиною. У разі неможливості виконувати свої професійні обов'язки та відповідати загальнообов'язковим вимогам, що висуваються до військовослужбовця, жінка має право звільнитись.

14. З'ясовано, що здійснюючи комплектування армії, США приділяє особливу увагу не лише кількісним показникам, а й висуває високі вимоги щодо освітнього рівня потенційних військовослужбовців та жорсткі вимоги до рівня фізичної підготовки. Важливо, що під час безпосереднього проходження військової служби необхідно періодично підтверджувати відповідність таким вимогам, від чого залежатиме просування по службі. При цьому уряд США (військове керівництво) регулярно проводить дослідження дотримання принципу гендерної адаптивності при введенні новацій щодо проходження військової служби.

15. Узагальнено, що досліджуючи окремі положення, що стосуються безпосередньо порядку та окремих аспектів всіх складових проходження військової служби в США, юридично не існує обмежень під час проходження військової служби жінками. Чинне законодавство США на федеральному рівні, як і чинне законодавство України, передбачає лише ті особливості для жінки, що безпосередньо пов'язані з фізіологічними процесами в організмі жінки, які мають місце під час вагітності та у післяпологовий період. Однак загалом в правовій системі США дотримання гендерної рівності під час формування кадрового військового корпусу, проходження військової служби не потребує визначення як окреме завдання, а необхідність його дотримання є безумовною та визначалась задовго до того, як вказаний принцип став визначальним й в Україні. Зазначене обумовлене демократичними цінностями суспільства та тривалим часом впровадження принципу гендерної рівності в Збройних Силах США. Тому у вітчизняному дискурсі на перспективу слід дотримуватись курсу, за якого питання гендерної рівності під час проходження військової служби на рівні надважливих документів має бути враховано та фіксуватись в них до тих пір, поки не буде досягнуто їх ефективного впровадження в практичну діяльність.

16. У межах розкриття тенденцій удосконалення адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні обґрунтовано

необхідність:

– в загальному аспекті: 1) оптимізації окремих аспектів формування та реалізації державної політики у сферах національної безпеки і оборони задля забезпечення можливості відповідним органам протистояти негативним політико-соціальним, економічним та гуманітарним загрозам у спосіб завчасної превенції. З поміж іншого йдеться про доцільність забезпечення доступу до військової служби, порядку її проходження з урахуванням не лише реальних загроз країні, а й встановлення і забезпечення прав, гарантій, свобод військовослужбовця з розрахунку наявних та потенційних загроз безпековому середовищу; 2) легітимації гендерних відносин (доопрацювання та вдосконалення) допоки гендерна рівність в усіх сферах життєдіяльності та функціонування державного та приватного секторів не буде сприйматись автоматично, так би мовити, «за замовчуванням»; 3) повного викорінення гендерних стереотипів в частині відвертої чи прихованої прихильності до представників тієї, чи іншої статті;

– в аспекті стратегічного планування забезпечення національної безпеки України – пункт 10 статті 60 Стратегії національної безпеки України, який викладено у редакції «ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» доповнити та викласти у такій редакції: «ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків з метою поліпшення їх становища». Таке доповнення має велике значення, оскільки саме серед військовослужбовців, урахуовуючи національні традиції та культуру, тривалий час жінка не могла претендувати на ті самі посади, що й чоловік. У свою чергу чоловіки військовослужбовці довго виборювали певні права, наприклад реалізація прав, пов'язаних з батьківством, охороною дитинства, оскільки переважна більшість таких права надавались жінкам;

– в аспекті військового менеджменту – 1) інтеграції гендерної політики у військову сферу та дотримання вказаного курсу ще на етапі визначення цілей реалізації державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва (з огляду на таку відсутність наразі доцільним є внесення змін до

Стратегічного оборонного бюлетеня в частині формулювання чіткості ціле покладання зокрема, за наслідками виконання завдання щодо ефективного управління кар'єрним зростанням військовослужбовців має бути: «запроваджено людиноцентричний підхід до управління кар'єрою військовослужбовця, що гарантує рівні права та можливості чоловіка та жінки (або: кожного військовослужбовця, незалежно від статі), з урахуванням їх освіти, професійного розвитку, стану здоров'я та певних індивідуальних особливостей, впроваджено принцип меритократичності під час просування по службі військовослужбовців, присвоєння їм військових звань та призначення на вищі посади.»); 2) на рівні Стратегічного оборонного бюлетеня України закріпити наступні завдання: «2.3.4 Упровадження оновленої та якісної мотиваційної системи, в тому числі матеріального та компенсаційного характеру, для військовослужбовців, які під час проходження військової служби демонструють не лише оволодіння навиками професійної компетентності, наслідком чого є кар'єрне зростання, а й ініціативність в реалізації програм інтегрування гендерної політики та патріотичного виховання; 2.3.5. Створення сприятливих умов для проходження військової служби військовослужбовцям, які мають малолітніх дітей.»;

– в аспекті медичного забезпечення – в межах реалізації завдання Стратегічного оборонного бюлетеня щодо медичного забезпечення, очікуваним результатом вважати не просто «...створено систему медичного забезпечення Збройних Сил України...», а «...«...створено систему медичного забезпечення Збройних Сил України, яка урахує особливості біологічних процесів жінок та чоловіків,...»;

– в аспекті соціального захисту – 1) частину першу статті 8 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» після слів «...лише за рішенням Верховної Ради України.» доповнити таким реченням: «Залучення військовослужбовців жінок до вказаних робіт відбувається з дотриманням законодавства про охорону праці жінок, охорони материнства та дитинства»; 2) статтю 1⁻² Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» доповнити окремим абзацом:

«Військовослужбовці-жінки користуються всіма пільгами, передбаченими законодавством з питань соціального захисту жінок, охорони материнства і дитинства. Ці пільги поширюються на батьків з числа військовослужбовців, які виховують дітей без матері (у разі її смерті, позбавлення батьківських прав, на час перебування у лікувальному закладі охорони здоров'я та в інших випадках відсутності материнського піклування про дітей)»; 3) виключити частину п'яту статті 11 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»;

– в аспекті речового забезпечення – статтю 9¹ Закону України «Про соціальний правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» доповнити вказівкою – «Задоволення потреб в частині речового забезпечення військовослужбовців здійснюється з урахуванням анатомічно-фізіологічних особливостей чоловіків та жінок»;

– в аспекті управлінської діяльності – внесення змін до Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, зокрема: 1) статтю 59 доповнити: а) абзацами: «сприяти інтеграції гендерної рівності у всіх напрямках діяльності під час виконання функціональних обов'язків»; «приймати участь в розробці та безпосередньо вживати заходи щодо утвердження гендерної рівності в колективі»; б) обов'язком командира (начальника): «організовувати та здійснювати заходи на упередження/виявлення негативних наслідків, які можуть настати внаслідок гендерно зумовленого насильства, а у разі їх настання – ініціювати притягнення до відповідальності винних осіб»; 2) пункти, які визначають обов'язки посадових осіб, що наділені керівними функціями, доповнити зобов'язанням за змістом на кшталт: «неухильно дотримуватись та сприяти інтеграції принципу гендерної рівності з метою забезпечення рівних прав, свобод та можливостей особового складу, не залежно від статі»; 3) визначити заходи з ініціювання та участі керівників в межах повноважень, наданих посадовою інструкцією, в організації та проведенні заходів задля збільшення потенціалу військовослужбовців для подальшого просування по службі, зокрема жінок на посади, доступ до яких тривалий час було обмежено (такими заходами можуть бути створення спеціальних тренінгів, зборів, де жінки

зможуть удосконалити свої навички, покращити фізичну підготовку, якщо того вимагає посада, на яку жінка має намір претендувати); 4) додати положення: «Всі військовослужбовці мають рівні права та обов'язки незалежно від статі. Кожному гарантується створення рівнозначних умов та можливостей проходження військової служби. У випадку вчинення протиправних діянь (бездіяльності) чоловіки та жінки відповідають та несуть відповідальність на рівних умовах, з урахуванням особливостей, встановлених з метою охорони праці жінок, материнства, батьківства та дитинства»;

– в аспекті унормування розміщення військовослужбовців – статтю 132 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України після слів: «Усі жилі та нежилі приміщення і територія військової частини розподіляються між підрозділами командиром військової частини» доповнити словами «та облаштовуються з урахуванням фізіологічних, гігієнічних потреб військовослужбовців»;

– в аспекті унормування вимог до зовнішнього вигляду військовослужбовців – нормативно визначити у межах Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України вимоги до зовнішнього вигляду жінок та чоловіків, зокрема: 1) жінкам дозволити використання денного макіяжу у відтінках максимально наближених до натурального кольору шкіри; помірна довжина нігтів та у разі наявності покриття – виключно натурального кольору; прикраси у вигляді однієї пари сережок у вухах, відсутність пірсингу на відкритих ділянках шкіри; не мати видимих татуювань тощо; 2) чоловікам заборонити використання будь-якої декоративної косметики, а також покриття нігтів лаком (в тому числі безколірним); заборона носити деякі зачіски: дреди, ірокези тощо; не носити прикраси у вигляді сережок та перснів, крім шлюбної обручки (за умови дотримання заходів безпеки) тощо;

– в аспекті забезпечення військової дисципліни – закріплення у межах Дисциплінарного статуту Збройних Сил України положення про те, що військова дисципліна зобов'язує кожного військовослужбовця «ставитися з повагою до кожного військовослужбовця незалежно від статі та утримуватись від будь-яких дій (бездіяльності), які можуть бути розцінені як такі, що мають дискримінаційні ознаки (в тому числі сексуального характеру)» у спосіб внесення змін в статтю 4 Закону

України «Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України». Де не зайвим буде вказати, що «Застосування заохочень та накладення дисциплінарних стягнень здійснюється на підставі оцінки результатів заслуг військовослужбовця/ обсягу невиконання чи неналежного виконання службових обов'язків та наслідків, що таким спричинені. Визначаючи наявність підстав для заохочення чи дисциплінарного стягнення та обираючи їх вид не допускається враховувати стать, національність, віросповідання військовослужбовця».

17. Узагальнено, що чинна система нормативно-правового регулювання проходження військової служби відповідає сучасній демократичній ідеї про рівність прав, свобод, гарантій та можливостей кожного, незалежно від статі. Разом з тим, аналіз змісту чинного законодавства свідчить про те, що воно потребує доопрацювання та удосконалення декларування щодо втілення принципу гендерної рівності, толерантності та гендерної чуйності на всіх рівнях ієрархії законодавства. Зокрема існує необхідність нормативно-правової деталізації прав і обов'язків командирів (начальників) та військовослужбовців, старших за званням, в частині здійснення контролю за дотриманням принципу гендерної рівності під час проходження військової служби на всіх етапах, а також сприяння ними формуванню високого рівня правової культури, ввічливості та толерантності серед особового складу, урахування потреб кожного під час організації та здійснення медичного, речового, матеріального забезпечення тощо.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено комплексне розкриття проблематики адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками в Україні через призму реалізації адміністративно-правового регулювання та адміністративно-правового впливу з боку держави на впорядковану та структурно узгоджену модель військово-службових відносин, яка враховує важливість врегулювання та захисту прав жінок у військовій сфері, зокрема на рівні законодавства та адміністративних процедур. В результаті сформовано низку висновків і рекомендацій, основні з них наступні:

1. Визначено, що публічна служба є невід'ємною складовою держави, оскільки пронизує внутрішню та зовнішню політики держави, реалізація яких здійснюється через кадрові одиниці служби. Зразкове проходження публічної служби та професійність виконання службових завдань, забезпечує підвищення рівня якості життя суспільства, економічну стабільність, гармонізує державний уклад та утверджує високий авторитет на політичній арені. Результативна публічна служба, свого роду, є регулятором успішності та показником рівня ефективності усіх державних процесів та суспільної діяльності. Її слід розглядати як сукупність особливих правовідносин, які можна подіти на групи – класифікувати залежно від функцій і завдань виконуваних службою, особливостей правового статусу службовців, порядку вступу/проходження/звільнення зі служби, а також особливостей юридичної відповідальності її суб'єктів тощо. Зазначені чинники, але не тільки вони, відмежовують один вид служби від іншої. Зокрема військова служба в Україні є її особливим видом, адже характеризується особливим порядком врегулювання державою; категоричною регламентованістю вимог; особливим соціальним захистом державою осіб, що проходять військову службу; специфічним адміністративно-правовим статусом осіб, що проходять військову службу; є єдиним видом державної служби, який наділений ознаками невідворотності та обов'язковості для визначеного кола суб'єктів, а також має за властивість динамізм розвитку залежно від нових викликів та загроз.

2. У ході вивчення основних принципів військової служби виявлено, що на сучасному етапі особливого значення набули питання забезпечення принципу гендерної рівності у контексті дотримання принципів верховенства права та професіоналізму. Адже у сучасному світі погляди та ставлення до ролі жінки змінились; жінки стали себе все більше реалізовувати не лише в соціальних ролях, а й у професійній діяльності. Сектор безпеки і оборони не є виключенням, а тому в силу трансформаційно-демократичних процесів роль жінки підсилено й на законодавчому рівні. Втім досі актуальною є необхідність розробки чіткої системи юридичного закріплення і реалізації зазначеного принципу при проходженні військової служби. Уточнено, що самого лише нормативного закріплення на всіх ієрархічних рівнях нормативно-правового забезпечення не достатньо. Виникає потреба у створенні та ефективному функціонуванні інструментарію гарантування та захисту рівних прав і можливостей людини – чоловіка та жінки – з урахуванням, що жінки та чоловіки в силу анатомічних, нейрологічних, фізіологічних особливостей можуть потребувати різних ресурсів/знарядь/зусиль для досягнення ідентичного результату. Вказані обставини необхідно враховувати на всіх стадіях врегулювання проходження жінками військової служби.

3. Визначено, що нормативно-правове забезпечення проходження жінкам військової служби в Україні полягає у системній діяльності, направленій на фактичне здійснення закріплених у нормах моделей різних видів військово-службових відносин. Як в мирний, так і особливий період воно потребує постійного адміністративно-правового впливу, чіткого та систематизованого законодавчого закріплення на всіх рівнях, дотримання режимів законності і правопорядку, адже декларування принципу гендерної рівності без забезпечення реального і ефективного механізму його реалізації, не свідчить про реальну можливість його впровадження та розповсюдження своєї дії на учасників правовідносин. Уточнюється, що забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя можливо лише у випадку застосування індивідуального підходу та врахування специфіки суспільних відносин, в які інтегрується гендерна політика. Поодинокі та несистемні уривчасті трансляції в нормативно-правових актах необхідності

дотримання принципу рівності прав і можливостей чоловіка та жінки неефективне та не дозволить досягти бажаного результату. Тому тривалий час в діяльності сектору безпеки та оборони спостерігався гендерний дисбаланс та нерівність. Зокрема наявне до 24 лютого 2022 року військове законодавство мало суттєві прогалини на унормування особливостей проходження військової служби у випадку реальної загрози територіальній цілісності, незалежності, суверенітету, соціальної і економічної безпеки та населенню, а також реальної потреби у наданні відсічі агресору. Ураховуючи наявність певних наукових суперечностей в науковій спільноті щодо поняття та структури нормативно-правового забезпечення, в тому числі де предметом є військово-службові правовідносини за участю жінок, запропоновано на законодавчому рівні унормувати чітку ієрархію нормативно-правових актів для всіх суб'єктів нормотворчості.

4. З'ясовано, що сутність механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні доцільно визначати за аналогією особливостей механізму її адміністративно-правового регулювання. Уточнено, що адміністративно-правового регулювання є складним явищем, основною його функцією є регулятивна, що впливає з назви вказаного поняття. Воно полягає у забезпеченні впорядкування адміністративно-правових відносин шляхом відображення і закріплення їх у нормах адміністративного права, а також застосування впливу у разі відхилення від правил. Фактично адміністративно-правове регулювання є впливом на перебіг відносин, що виникають і протікають під час проходження військової служби, з метою недопущення відхилень/викривлень від загально прийнятих адміністративно-правових норм. Воно покликане й забезпечити належне виконання задекларованих правил поведінки військовослужбовцями-жінками. Доведено, що основною складовою адміністративно-правового регулювання та одночасно інструментом його дії є норми права, які слугують регулятором суспільних відносин з метою забезпечення прав, свобод та інтересів людини, а також належного функціонування держави. Разом з тим, для досягнення зазначеної мети однієї лише регламентації нормативних приписів недостатньо, а тому слід застосовувати значно більше дієвих правових

інструментів/елементів, що власне об'єктивують механізм адміністративно-правового забезпечення.

5. Доведено, що більшість особливостей соціального захисту та матеріального забезпечення військовослужбовця-жінки пов'язана з її анатомічними і фізіологічними особливостями, здатністю народжувати. Вказане має наслідком й здійснення особливого захисту військовослужбовця-жінки у період вагітності та у періоди, необхідні для здійснення догляду за дитиною. Водночас забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей жилими приміщеннями, право військовослужбовців та членів їх сімей на освіту та зміст інших видів забезпечення військовослужбовців-жінок не має різного роду особливостей у порівнянні з соціальним/грошовим/матеріальним видами забезпечення військовослужбовців-чоловіків. За загальним правилом кожен військовослужбовець має право реалізувати надані йому права та гарантії незалежно від статті.

6. З'ясовано, що проходження військової служби на посадах рядового, сержантського та старшинського складів не містить будь-яких обмежень для жінок військовослужбовців, тоді як деякі офіцерські посади поки що залишаються недоступними. Разом з тим, щороку кількість жінок в складі військових формувань значно збільшується, в тому числі й на керівних посадах. Цьому сприяло прорив в системі нормативно-правового забезпечення гендерної рівності при проходженні військової служби жінками та, останнім часом, дія правового режиму воєнного стану. Доведено, що чинне законодавство з охорони праці жінок потребує реформування та імплементації європейського законодавства щодо можливості жінки військовослужбовця самостійно вирішувати працювати їй під час вагітності чи ні, чи залучатись до праці у нічний час та у вихідні дні тощо. Доведено, що більшість обмежень, що наразі діють для жінок військовослужбовців пов'язані з захистом її репродуктивного здоров'я. Натомість існує ряд труднощів під час проходження військової служби, які виникають у зв'язку з певними соціальними ролями, а також неналежним матеріально-технічним, побутовим і речовим забезпеченням тощо.

7. Виявлено, що з появою нових викликів та загроз з'явилась специфічна форма проходження військової служби, – в силах територіальної оборони, яка є особливою моделлю сил Збройних Сил України та одночасно спроможна вплинути на консолідацію українського суспільства, незалежно від статі, а також надає нові можливості жінкам реалізувати себе у військовій справі. Визначено, що створення сил територіальної оборони з самого початку характеризувалось відсутністю ознак патріархального ладу та гендерної нерівності, що дозволяє на рівних правах та можливостях долучатись до її складу як жінкам, так і чоловікам. Разом з тим, всупереч наведеному, на практиці зустрічаються випадки неприйняття жінок добровольцем територіальної оборони з мотивів статевої приналежності. Уточнено, що нерівність має прояв і у межах питання військового обліку жінок, адже політика гендерної рівності передбачає не лише рівні права, гарантії, а й обов'язки, а тому держава має вжити всі можливі заходи для захисту національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності (зокрема і у такий спосіб), адже фактично виникла ситуація коли в мирний час жінка «виборює» рівність в усьому, а у воєнний – ухиляється від цієї ж рівності.

8. Узагальнено, що досліджуючи окремі положення, що стосуються безпосередньо порядку та окремих аспектів всіх складових проходження військової служби в США, юридично не існує обмежень під час проходження військової служби жінками. Чинне законодавство США на федеральному рівні, як і чинне законодавство України, передбачає лише ті особливості для жінки, що безпосередньо пов'язані з фізіологічними процесами в організмі жінки, які мають місце під час вагітності та у післяпологовий період. Однак загалом в правовій системі США дотримання гендерної рівності під час формування кадрового військового корпусу, проходження військової служби не потребує визначення як окреме завдання, а необхідність його дотримання є безумовною та визначалась задовго до того, як вказаний принцип став визначальним й в Україні. Зазначене обумовлене демократичними цінностями суспільства та тривалим часом впровадження принципу гендерної рівності в Збройних Силах США. Запропоновано у вітчизняному дискурсі на перспективу дотримуватись курсу, за якого питання

гендерної рівності під час проходження військової служби на рівні надважливих документів має бути враховано та фіксуватись в них до тих пір, поки не буде досягнуто їх ефективного впровадження в практичну діяльність.

9. Доведено, що чинна система нормативно-правового регулювання проходження військової служби відповідає сучасній демократичній ідеї про рівність прав, свобод, гарантій та можливостей кожного, незалежно від статі. Разом з тим, аналіз змісту чинного законодавства свідчить про те, що воно потребує доопрацювання та удосконалення щодо втілення принципу гендерної рівності, толерантності та гендерної чуйності на всіх рівнях ієрархії законодавства. Зокрема існує необхідність нормативно-правової деталізації прав і обов'язків командирів (начальників) та військовослужбовців, старших за званням, в частині здійснення контролю за дотриманням принципу гендерної рівності під час проходження військової служби на всіх етапах, а також сприяння ними формуванню високого рівня правової культури, ввічливості та толерантності серед особового складу, урахування потреб кожного під час організації та здійснення медичного, речового, матеріального забезпечення тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України. Т. 1. Загальне адміністративне право. За ред. проф. В. В. Галуцька. Херсон: Грінь Д. С., 2015. 272 с.
2. Адміністративне право України: Основні поняття. За заг. ред. І. П. Голосніченко, М. Ф. Стархурський: ГАН, 2005. 231 с.
3. Александров В. М. Військова служба як особливий вид державної служби в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2009. 20 с.
4. Альван Амро. Європейський досвід формування та реалізації державного управління у сфері національної безпеки: *Державне управління*, 2019. № 4(68). С. 52–57.
5. Аналіз Закону України «Про національну безпеку України. Українська гельсінська спілка з прав людини. *Helsinki.org.ua*, 2018. URL: <https://helsinki.org.ua/articles/analiz-zakonu-ukrajiny-pro-natsionalnu-bezpeku-ukrajiny/>
6. Аніщук Н. В. Гендерне насильство у правовому житті України. Одеса: *Юридична література*, 2007. 232 с.
7. Бевз С. І. Поняття та елементи механізму адміністративно-правового регулювання державного управління господарською діяльністю. *Прикарпатський юридичний вісник*, 2018. Вип. 4 (25). Т. 2. С. 43–47.
8. Белай С.В., Кобзар О.Ф., Євтушенко І.В., Корнієнко В.В., Коба О.В. Правове регулювання службової та бойової діяльності сектору безпеки та оборони України в кризових ситуаціях. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2021. Т. 28, № 2. С.76–86.
9. Бенюк К. Жінки на війні: чого потребують захисниці та як забезпечують їхні потреби. *Еспресо.Захід*, 2022. URL: <https://zahid.espresso.tv/zhinki-na-viyni-shcho-potrebuyut-viyskovosluzhbovitsi-ta-yak-zabezpechuyut-ikhni-potrebi>
10. Битяк Ю. П., Петришин О. В. Проект Закону «Про службу в органах виконавчої влади та їх апараті». *Вісник АПРН України*, 1998. № 1. С. 150–159.

11. Біла-Тіунова Л. Р. Службова кар'єра в Україні. Одеса: *Фенікс*, 2011. 540 с.
12. Білозерська Т. О. Адміністративно-правові засади співробітництва України та Європейського Союзу в сучасних умовах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. К., 2009. 285 с.
13. Білоус О. А. Парадигма рівності як основної складової гендерного права в умовах війни. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. За загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса: *Видавничий дім «Гельветика»*, 2022. Т. 1. С. 128–130.
14. Бобров Ю. О. Гендер та мілітаризація: сучасний концепт. *Юридичний бюлетень*, 2020. Вип. 14. С. 9–15.
15. Богуцький П. П. Захист прав військовослужбовців у системі правового забезпечення національної безпеки: матеріали І-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Вінниця, 10 грудня 2021 року). Вінниця, 2022. С. 68–72.
16. Богуцький П. П. Особливості військово-правових відносин. *Актуальні проблеми держави і права*, 2006. Вип. 29. С. 67–72.
17. Бойко В. П. Поняття та зміст адміністративно-правового забезпечення ефективності функціонування судової влади України. *Адміністративне право і процес*, 2020. №1. С. 96–100.
18. Бондаренко В. А. Деякі питання реалізації адміністративно-правових норм. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*, 2013. № 4. С. 78–86.
19. Ботвінов Р. Г. Військова служба України як інститут публічної служби. *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2017. № 3 (34). С. 128–134.
20. Ботвінов Р. Г. Ідентифікація поняття та видовий поділ публічної служби особливого призначення. *Публічне адміністрування та митне адміністрування*, 2017. № 1 (16). С. 89–99.

21. Ботвінов Р. Г. Розвиток публічної служби особливого призначення в Україні: автореф. дис. ... д-ра наук з державного управління: 25.00.03. Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. Дніпро, 2018. 37 с.
22. Брусакова О. Правове забезпечення державного регулювання в галузі авіаційного транспорту. *Адміністративне право і процес*, 2020. №9. С. 114–118.
23. Булавіна С., Давидова Т. Міжнародні стандарти гендерної політики в секторі безпеки і оборони України. *Історико-правовий часопис*, 2018. №2 (12). С. 22–26.
24. Бурлака О. В, Верба Н. А, Вагнер В. О. До питання гендер-специфічної медичної допомоги військовослужбовцям-жінкам в сучасних умовах. *Військова медицина України*, 2019. 2. № 19. С. 61–66.
25. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.
26. Вергигора В. В. Суб'єкти військово-службових відносин: Зб. тез. Міжн. наукової конференції викладачів, аспірантів і студентів. К.: Акад. праці соц. відносин і туризму, 2016. С. 35–38.
27. Військове право України. За заг. ред. А. М. Колодія, О. В. Кривенка, В. Й. Пашинського. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2019. 426 с.
28. Галуцько В. В. Теорія держави та права: конспект лекцій. За заг. ред. В. К. Шкарупи. Херсон: ВАТ «ХМД», 2008. 280 с.
29. Гамалій І. Понад 9 млн українців виїхали з країни з початку війни, ООН. *LB.ua в Google News*, 2022. URL: [https://lb.ua/society/2022/07/14/523112_ponad_9_mln_ukraintsiv_viihali_z_kraini.html](https://lb.ua/society/2022/07/14/523112_ponad_9 mln_ukraintsiv_viihali_z_kraini.html)
30. Гендерна війна за визнання у ЗСУ: Марш «Невидимого батальйону» та відповідь Міноборони. *Повага. Сайт кампанії проти сексизму в медіа і політиці*, 2016. URL: <https://povaha.org.ua/henderna-vijna-za-vyznannya-u-zbrojnyh-sylah-marsh-nevydymoho-bataljonu-ta-vidpovid-ministerstva-oborony/>

31. Грицай І. О. Принцип гендерної рівності та механізм його забезпечення: теоретико-правовий аспект: дис...док. юрид. наук: 081 «Право»: Дніпровський державний університет внутрішніх справ. Дніпро, 2018. 522 с.
32. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правове забезпечення: Поняття та структура. *Наше право*, 2014. № 4. С. 46–50.
33. Дашковська О. Г. Гендерна рівність у системі демократичних принципів організації суспільства. *Право України*, 2009. № 12. С. 134–139.
34. Декларація прав дитини: Міжнародний документ Генеральної Асамблеї ООН від 20.11.1959 р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_384#Text
35. Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752-р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>
36. Дисциплінарний Статут ЗСУ: Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>
37. Доктрина з військового лідерства Національної гвардії України: Наказ командувача Національної гвардії України від 06.12.2022 р. № 450. *Національна гвардія України офіційний сайт*. URL: <https://ngu.gov.ua/wp-content/uploads/2022/12/vkp-1-00.01-doktryna-z-vijskovogo-liderstva-v-ngu.pdf>
38. Долотова Д. Тероборона: що це, як туди потрапити, як зателефонувати, щоб повідомити інформацію. *Вікна*, 2022. URL: <https://vikna.tv/dlia-tebe/roboata/teroborona-shho-cze-yak-tudy-potrapyty-yak-zatelefonuvaty-shhob-povidomyty-informacziyu/>
39. Дрозд О. Ю. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС України: питання сьогодення. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2020. Вип. 3. С. 112–116.

40. Дрозд О. Ю., Сорока Л. В. Організаційно-правові засади розбудови доброчесності в Міністерстві оборони України та Збройних Силах. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2023. №4. С. 768–770.
41. Дрозд О. Ю. Військовослужбовець як суб'єкт адміністративного правопорушення, пов'язаного з корупцією в Україні. *Юридичний бюлетень*, 2023. № 28. С. 94–99.
42. Дубенко С. Д. Державна служба і державні службовці в Україні. За заг. ред. Н. Р. Нижник. К.: ІнЮре, 1999. 244 с.
43. Дудко О. Військовослужбовець у декреті: якщо перебуває в розпорядженні, чергове звання присвоюється лише після призначення на посаду. *Інформаційне агентство Armiainform*, 2020. URL: <https://armyinform.com.ua/2020/09/18/vijskovosluzhbovecz-u-dekreti-yakshho-perebuvaye-v-rozporядzhenni-cherгоve-zvannya-prysvoyuyutsya-lyshe-pislya-pryznachennya-na-posadu/>
44. Дурач В. М., Орел С. М. Жінки в армії: служба і супутні проблеми. К.: Інститут УДО України КНУ імені Тараса Шевченка, 2021. С. 317–318.
45. Жінки у війську: про вікові обмеження, посади та декрет, – А. Задубінний. *Armiainform*, 2021. URL: <https://armyinform.com.ua/2021/03/zhinky-u-vijsku-pro-vikovi-obmezhennya-posady-ta-dekret/>
46. Загальна теорія держави і права. За заг ред. В. Д. Ткаченко, Л. Л. Рогачова, О. В. Петришин, С. М. Олейников, М. В. Цвік. Х.: Право, 2002. 432 с.
47. Загнітко А. П. Сучасний словник української мови. Донецьк: БАО, 2012. 960 с.
48. Залужний В. Ф. Військова дисципліна: поняття, особливості нормативного закріплення, місце у системі правових категорій, функції: *Науковий журнал «Право і суспільство»*, 2022. № 4. С. 279–287.
49. ЗСУ вже тестують жіночу військову форму. *BBC NEWS Україна*, 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-64096440>
50. Івченко Ю. В. Філософсько-правовий аналіз гендерної політики в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.12. К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. 19 с.

51. Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів: Наказ Міністерства соціальної політики України від 07.02.2020 р. № 86. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text>

52. Кагановська Т. Проблема визначення поняття мілітаризованої служби як виду державної служби: *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*, 2017. № 4. С. 79–86.

53. Калагін Ю. А. Гендерний аспект типологізації особистості військовослужбовців Збройних сил України. *Український соціум*, 2013. № 3(46). С. 44–53.

54. Кальниш Ю. Г. Територіальна оборона як новий вид соціальної спільноти в Україні: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Київ: ДЗВО «УМО» НАПН України, 2022. Т. 3. С. 74–77.

55. Карнаух Л. П. Теоретичний аналіз гендерної рівності в історії розвитку суспільства: *Наукові перспективи*, 2022. № 7 (25). С. 428–435.

56. Кобзар О. Ф. Поняття та зміст службово-бойової діяльності Національної гвардії України. *Науковий вісник Київського інституту Національної гвардії України*, 2023. № 1. С. 11–15.

57. Кобзар О. Ф., Кобзар Т. С. Механізм забезпечення гендерної рівності: теоретико-правовий аналіз. *Науковий журнал Національної академії Національної гвардії України «Честь і закон»*, 2021. № 3 (78). С. 94–101.

58. Кобзар О., Євтушенко І., Белай С., Корнієнко В., Коба О. Правове регулювання службової та бойової діяльності у сфері безпеки та оборони України у кризових ситуаціях. *Вісник НАПрНУ*, 2021. №2. С. 76–85.

59. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>

60. Козубенко О. Скільки жінок-військовослужбовців служать у Збройних Силах України нові дані Кадрового центру. *Armyinform*, 2021. URL:

<https://armyinform.com.ua/2021/12/04/skilky-zhinok-vijskovosluzhbovcziv-sluzhat-u-zbrojnyh-sylah-ukrayiny-novi-dani-kadrovogo-czentru/>

61. Козюбра М. І. Принципи права: методологічні підходи до розуміння природи та класифікації в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій: *Право України*, 2017. № 11. С. 142–164.

62. Колб О. Г., Дучимінська Л. М. Про деякі особливості реалізації на практиці та забезпечення національної безпеки України: *Вісник пенітенціарної асоціації України*, 2020. № 2 (12). С. 103–109.

63. Коломієць В. М., Зайцев М. М., Чунаков Р. В. Перспективи кодифікації військового законодавства України у реаліях сьогодення. *Європейські перспективи*, 2021. № 4. С. 34–42.

64. Колпаков В. К. Адміністративно-правові відносини: поняття та види. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2013. № 1/2013. С. 101–104.

65. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: Міжнародний документ ООН від 18.12.1979 р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

66. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111: Міжнародна організація праці: Міжнародний документ від 25.06.1985 р. № 111. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text

67. Конвенція про захист людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ Ради Європи від 04.11.1950 р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

68. Конвенція про охорону материнства (переглянута у 1952 році) № 103: Міжнародний документ Міжнародної організації праці від 28.06.1952 р. № 103. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_122#Text

69. Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності №100: Міжнародна організація праці. Міжнародний документ від

29.06.1951 р. № 100. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_002#Text

70. Конвенція про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками № 156: Міжнародний документ Міжнародної організації праці від 23.06.1981 р. № 156. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_010#Text

71. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція): Міжнародний документи Ради Європи від 11.05.2011 р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text

72. Кондуфорова Л. В. Адміністративно-правові засоби захисту приватного інтересу у військово-правових відносинах: Тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «*Військова освіта і наука: сьогодні та майбутнє*». Київ, 2019. С. 31–32.

73. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

74. Копанчук В. О. Нормативно-правове забезпечення політики національної безпеки та громадського порядку України. Електронний журнал: *Державне управління: удосконалення та розвиток*, 2017. № 12. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1610>

75. Корж І. Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07: НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К., 2004. 20 с.

76. Корнієнко Д., Павлютін Ю. Сутність механізму адміністративно-правового забезпечення службово-бойової діяльності сил безпеки (на прикладі Національної Гвардії України). *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2020. № 4. С. 35–41.

77. Корсун С. І. Механізм адміністративно-правового регулювання запобіганню фінансуванню тероризму: *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспунденція*, 2013. № 6-2, Т.1. С. 116–118.
78. Костюченко О. Є. Визначення поняття «правове забезпечення». *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України*, 2015. № 1 (68). С. 11–16.
79. Кошіль Н. М. Систематизація конституційного законодавства України: дис... канд. юрид наук: 12.00.02. Одеса, 2017. 187 с.
80. Країни-члени НАТО, 2024. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_52044.htm
81. Кривенко О. В., Качан І. І. Військова адміністрація (право військової сфери у визначеннях та схемах). К., 2008. 182 с.
82. Кримець Л. В. Особливості інтеграції гендерної політики НАТО в національний аспект. Актуальні проблеми впливу збройного конфлікту на Сході України на появу й поширення гендерно обумовленого насильства та забезпечення доступу до правосуддя: Зб. тез наук. доп. наук.-практ. конф. Київ, 2020. С. 97–102.
83. Крочук М. І. Гендерна рівність як складова загального принципу рівності. Львівський державний університет внутрішніх справ. *Науковий вісник*, 2011. Вип. 4. С. 464–471.
84. Кругова С. С. Конституційно-правове забезпечення гендерної рівності в Україні: дис. ... док. філос.: 081 «Право». Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України. Київ, 2021. 226 с.
85. Кузьмич І. І. Поняття та особливості військових документів. *Форум права*, 2013. № 2. С. 259–265.
86. Кушнір М. В. Сучасний стан адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби. *Теорія і практика*, 2018. С. 45–48.
87. Кушнір М. В. Теоретико-правові засади адміністрування проходження військової служби у Збройних Силах України. *Право і суспільство. Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право*, 2018. №3. Ч. 2. С. 133–139.

88. Левицький М. О. Право військовослужбовця на свободу місця проживання: *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2018. Вип. 2. Том 1. С. 57–61.
89. Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління. Х.: Нац. Ун-т внутр. Справ, 2003. 344 с.
90. Левчук В. Д. Актуальні питання систематизації та кодифікації військового законодавства на сучасному етапі реформування та застосування Збройних Сил України: *Ел.-наук. фахове видання «Порівняльно-аналітичне право»*, 2020. № 1. С. 350–356.
91. Лурін І. А., Хоменко І. Л., Назаренко О. Я., Дейнюк К. Д. Репродуктивне та соматичне здоров'я жінок-військовослужбовців та тих, хто перебуває у зоні бойових дій, під час збройних конфліктів. *Науково-практично медичний журнал*, 2019. № 5 (49). С. 78–83.
92. Магновський І. Й. Правова нормативність та її особливості на сучасному етапі розвитку національного права України. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2016. С. 33–36.
93. Магновський І. Й. Теоретико-правове осмислення гендерної рівності в національній юридичній думці сьогодення: *Вісник ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка*, 2022. Вип. 2 (98). С. 69–77.
94. Максименко А. В. Проблеми кваліфікації насильницьких злочинів країни-агресора: Виклики правничої професії в умовах воєнного стану: тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста (6 жовтня 2022 року). Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2022. С. 151–153.
95. Малиневський В. В., Манзьяк О. М., Ніколайчук Л. Г. Сучасна військова форма як вид спецодягу та її вдосконалення в Україні. *Товарознавчий вісник*, 2021. № 1(14).
96. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 312 с.
97. Мамчур Г. В. Види і моделі державної служби: *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, 2014. № 1. С. 41–45.

98. Мельник С. М. Адміністративно-правові засади організації і функціонування суб'єктів військового управління у системі забезпечення національної безпеки та оборони України: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2019. 462 с.

99. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна. Основи теорії гендеру. К.: «К.І.С.», 2004. С. 10–29.

100. Методичні рекомендації з інтеграції гендерних підходів у систему підготовки фахівців для сектору безпеки і оборони України. Укладачі О. Волобуєва, А. В'яткіна, С. Ганаба та ін. Київ: ФОП Клименко Ю. Я., 2021. 292 с.

101. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: ООН. Міжнародний документ від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

102. Міжнародний пакт про соціальні, економічні і культурні права: ООН. Міжнародний документ від 16.12.1966 р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text

103. Мозольов В. Є., Салій І. Ю. Соціальне забезпечення військовослужбовців Збройних сил України в умовах збройної агресії російської федерації. *Вісник Національного університету оборони України*, 2022. №5 (69). С. 110–114.

104. Науково-практичні підходи до проекту Закону України «Про Статут внутрішньої служби (Військовий Статут) Збройних Сил України». М. В. Забродський, О. В. Кривенко, Л. В. Кринець: *Наука і оборона*, 2019. № 4. С. 3–6.

105. Національний план дій України по виконанню резолюції Ради Безпеки ООН «Жінки, мир, безпека» до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 р. № 113-р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-2016-%D1%80#Text>.

106. Невзоров І. Л., Лазарєв В. В. Текст лекції з навчальної дисципліни. Теорія держави та права за темою «Норма права». Харківський національний університет внутрішніх справ, 2020. С. 1–17.

107. Онищенко Н. М. Правове регулювання, правовий вплив та правове забезпечення: індекс взаємовизначеності. *Правова держава*, 2020. № 31. С. 46–53.
108. Онищенко Н. М.. Сучасний гендерний контекст: новели, перспективи, дискусії. *Часопис Київського університету права*, 2020. № 3. С. 22–26.
109. Онищук І. І. Техніка юридичного письма в нормативно-правових актах: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2012. 19 с.
110. Оніщенко Н. М. Правове регулювання та правовий вплив: поняття, взаємообумовленість та відмінність. *Держава і право*. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. Вип. 2. С. 3–8.
111. Орлик В., Гриценко А. Основні положення нової Стратегії національної безпеки США: експертна аналітика Національного інституту центру стратегічних досліджень, 2022. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-10/171022_us_nss_pdf.pdf
112. Оцінка гендерного впливу на сектор безпеки та оборони. *Офіс ООН Жінки в Україні*, 2017 URL: https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2018/Gender%20Impact%20Assessment%20Ukraine%202017_UA_fin.pdf
113. Пашинський В. Й. Адміністративно-правове забезпечення оборони держави: визначення поняття та структури. Основні напрями розвитку системи публічного адміністрування. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 104 с.
114. Пашинський В. Й. Забезпечення оборони України: адміністративно-правові аспекти. Київ: ФОП Маслаков, 2018. 408 с.
115. Пашинський В. Й. Конституційно-правовий статус військовослужбовців в Україні: автореф. дис... канд. юрид. Наук: Київ, 2007. 22 с.
116. Пекінська платформа і платформа дій, прийнята на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок 15.09.1995 р. ООН. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text
117. Перелік військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу: Наказ Міністерства оборони України від 20.06.2012 р. № 412/ДСК, зареєстрованого

у Міністерстві юстиції України 16 липня 2012 року за № 1190/21502 (втратив чинність).

118. Перелік нормативно-правових актів, прийнятих у 2021 року, розробником яких є Міністерство оборони України. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL: https://www.mil.gov.ua/content/jur_dep/NPactu_2021.pdf

119. Перепелюк А. М. Механізм застосування права: структура та критерії ефективності (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2016. 224 с.

120. Петренко О. С. Формування інтегрованого інституту публічної служби в Україні: автореф. дис. ... канд. держ. упр. 25.00.03. Дніпроп. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Дніпропетровськ, 2008. 20 с.

121. Петришин А. В. Державна служба. Історико-теоретичні причини. Порівняльно-правовий та логіко-понятійний аналіз. Харків: Факт, 1998. 168 с.

122. Петрова Л. О., Панфілов Н. Ю. Гендерна рівність в армії: участь жінок у військових діях в Антитерористичних операціях (операції об'єднаних сил). *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*, 2020. 2(64). С. 19–25.

123. Письменний І., Липовська Н. Види державної служби: теоретична полеміка: *Державне управління та місцеве самоврядування*, 2015. № 4 (27).

124. Питання Державної соціальної програми запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 145. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-2021-%D0%BF#Text>.

125. Питання управління кар'єрою військовослужбовців Збройних Сил України, які проходять військову службу за контрактом: Наказ Міністерства оборони України від 20.12.2019 р. № 653. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0653322-19#Text>

126. Північноатлантичний договір: Міжнародний документ НАТО від 04.04.1949 р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008#Text

127. Подоляка С. Сутність та особливості механізму адміністративно правового регулювання протидії корупції в органах прокуратури в Україні: *Публічне право*, 2017. № 3 (27). С. 95–101.

128. Пожарова О. В. Охорона материнства за законодавством окремих зарубіжних країн: досвід для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*, 2019. № 38. С. 100–102.

129. Пожарова О. В. Поняття охорони материнства за законодавством України: *Науковий вісник Херсонського державного університету*, 2017. Вип. 1. Т. 1. С. 131–134.

130. Положення про добровольчі формування територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р. № 1449. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1449-2021-%D0%BF#Text>.

131. Полякова О. С. Особливості інституційної побудови складових сектору безпеки та оборони України. The VI International Science Conference «Actual tendencies of development science and practice», 2021. October 25 – 27. Rome. Italy. С. 97–99.

132. Попова О. В. Поняття та ознаки публічної служби в Україні. *Форум права*, 2011. № 4. С. 583–587.

133. Популярна юридична енциклопедія. За ред. В. К. Гіжевський, В. В. Головченко, В. С. Ковальський (кер.). Київ: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

134. Порадник командирам (начальникам) з питань роботи з персоналом Збройних сил України. К.: НМЦ КП МО України, 2021. 228 с.

135. Правозастосування: навч. посіб. О. А. Назаренко та ін. За заг. ред. С. Д. Гусарева. Київ: НАВС, ФОП Маслаков, 2020. 160 с.

136. Приседька В. Офіційна жіноча військова форма. Як ЗСУ роблять ще один крок до рівності в армії. *BBC*, 2022. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-62148100>

137. Приходько А. А. Адміністративно-правове забезпечення запобігання та протидія корупції в Україні за умов євроінтеграції: дис... д-ра юрид. наук. Дніпро, 2020. 485 с.

138. Приходько І. І., Юр'єва Н. В., Мацегора Я. В. Мотиваційні аспекти проходження військової служби жінками у Національній гвардії України. *Честь і закон*, 2018. №3(66). С. 56–66.

139. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

140. Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Указ Президента України від 26.07.2005 р. № 1135/2005. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135/2005#Text>.

141. Про вивчення та узагальнення практики розгляду адміністративними судами спорів з приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби: аналітична довідка Вищого адміністративного суду України від 01.02.2009 р. *LIGA 360*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/AS090091>

142. Про відомчі заохочувальні відзнаки: Указ Президента України від 30.05.2012 р. № 365/2012. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/365/2012#Text>.

143. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 р. № 504/96-ВР. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>

144. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>

145. Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості: Закон України від 23.12.2014 р. №35-VIII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35-19#Text>

146. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків під час проходження військової служби у Збройних Силах України та інших військових формуваннях: Закон України від 06.09.2018 р. № 2523-VIII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2523-19#Text>

147. Про внесення змін до деяких законів України щодо звільнення від військової служби осіб з інвалідністю та осіб, які доглядають за особами з інвалідністю і хворими дітьми: Закон України від 15.03.2022 р. № 2122-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2122-20#Text>

148. Про внесення змін до деяких законів України щодо звільнення від військової служби деяких категорій громадян: Закон України від 01.04.2022 р. № 2169-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2169-20#Text>

149. Про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення окремих питань проходження громадянами військової служби: Закону України від 05.04.2018 р. № 2397-VIII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2397-19#Text>

150. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо проходження військової служби у Збройних Силах України іноземцям та особам без громадянства: Закон України від 06.10.2015 р. № 716-VIII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/716-19#Text>

151. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення надання медичної допомоги: Закон України від 01.07.2022 р. № 2347-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2347-20#Text>

152. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку: Закон України від 30.03.2021 р. № 1357-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1357-20#Text>

153. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України: Закон України від 03.02.2004 р. № 1420-IV. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1420-15#Text>

154. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо виконання військового обов'язку та проходження військової служби: Закон України від 17.10.2019 р. № 205-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/205-20#Text>.

155. Про внесення змін до деяких указів Президента України: Указ Президента України від 03.09.2020 р. № 372/2020. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/372/2020#Text>

156. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2124-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#Text>

157. Про внесення змін до наказу Міністерства України від 11.10.2021 р. № 313: Наказ Міністерства оборони України від 07.02.2022 р. № 35. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/z0348-22>

158. Про внесення змін до Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 14.07.2015 р. № 417/2015. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/417/2015#Text>

159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення доступу до безоплатної правничої допомоги: Закон України від 10.04.2023 р. № 3022-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3022-20#n378>

160. Про внесення змін до статті 1 Закону України: Про військовий обов'язок і військову службу: Картка проекту Закону України від 28.12. 2021 р. № 6482. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=73531

161. Про внесення змін до статті 10-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» щодо рівних можливостей матері і батька, які є військовослужбовцями, на догляд за дитиною в особливий період: Закон України від 29.07.2022 р. № 2490-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2490-20#Text>

162. Про внесення зміни до наказу Міністерства оборони України від 07.02.2022 р. № 35: Наказ Міністерства оборони України від 06.09.2022 р. № 259. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1042-22#Text>

163. Про Державні нагороди України: Закон України від 16.03.2000 р. № 1549-III. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1549-14#Text>

164. Про державну службу: Закону України від 10.12.2015 р. № 889-VIII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.

165. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855- XII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text>

166. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text>

167. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.

168. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. № 5067-VI. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text>

169. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>

170. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 06.09.2012 р. № 5207-VI. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17#Text>.

171. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>.

172. Про затвердження змін до Інструкції про організації виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 19.03.2022 р. № 91. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0455-22#Text>

173. Про затвердження змін до Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, Переліку військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, Переліку військово-облікових спеціальностей, за якими може бути присвоєно первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу: Наказ Міністерства оборони України від 23.01.2017 р. № 43. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-17#Text>

174. Про затвердження змін до Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, Переліку військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками, Переліку військово-облікових спеціальностей, за якими може бути присвоєно первинне військове звання молодшого лейтенанта запасу: Наказ Міністерства оборони України від 13.02.2019 р.

№ 57. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0226-19#Text>

175. Про затвердження змін до Переліку військово-облікових спеціальностей осіб офіцерського складу, Переліку військових посад осіб офіцерського складу, які можуть бути заміщені військовослужбовцями-жінками: Наказ Міністра оборони України від 22.03.2021 р. № 74. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0423-21#Text>

176. Про затвердження змін до тимчасових переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців: Наказ Міністерства оборони України від 03.06.2016 р. № 292 (втратив чинність). *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-16#Text>

177. Про затвердження Інструкції про організацію виконання Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 10.04.2009 р. № 170. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0438-09#Text>

178. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017 р. № 164. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

179. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 року»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1544-р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1544-2020-%D1%80#Text>.

180. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#Text>

181. Про затвердження переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців: Наказ Міністерства оборони України від 13.12.2018 р. № 627. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1507-18#Text>.

182. Про затвердження переліків військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу і тарифних переліків посад вищезазначених військовослужбовців: Наказ Міністра оборони України від 07.09.2020 р. № 317. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0927-20#Text>.

183. Про затвердження переліку та Правил застосування спеціальних засобів військовослужбовцями Національної гвардії під час виконання службових завдань: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.12.2017 р № 1024. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1024-2017-%D0%BF#Text>

184. Про затвердження плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2021-2022 роках»: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2021 р. № 149-р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/149-2021-%D1%80#Text>.

185. Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2020 р. № 1578. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1578-2020-%D1%80#Text>

186. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 р. №721. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/721-2022-%D0%BF#Text>

187. Про затвердження Порядку приймання Збройними Силами придатної для застосування бойової техніки держави агресора: Постанова Кабінету Міністрів

України від 15.07.2022 р. № 802. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2022-%D0%BF#Text>.

188. Про затвердження Правил носіння військової форми одягу та знаків розрізнення військовослужбовцями Збройних Сил України, Державної спеціальної служби транспорту та ліцеїстами військових ліцеїв: Наказ Міністерства оборони України від 20.11.2017 р. № 606. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1502-17#Text>

189. Про затвердження Тимчасового переліку військово-облікових спеціальностей і штатних посад рядового, сержантського і старшинського складу та військовослужбовців-жінок і тарифних переліків вищезазначених військовослужбовців: Наказ Міністерства оборони України від 27.05.2014 р. № 337. (втратив чинність). *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0600-14#Text>

190. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. № 810/98. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

191. Про Збройні сили України: Закон України від 06.12.1992 р № 1934-XII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12#Text>

192. Про консультативно-дорадчий орган з питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку, запобігання та протидії домашньому насильству та протидії торгівлі людьми: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.09.2007 р. № 1087. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1087-2007-%D0%BF#Text>.

193. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

194. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.2021 р. №3543-XII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>

195. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

196. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text>

197. Про національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text>.

198. Про основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 р. № 2801-XII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

199. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text>.

200. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

201. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>.

202. Про підвищення соціального статусу жінок в Україні: Указ Президента України від 25.04.2001 р. № 283/2001. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283/2001#Text>

203. Про Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України: Указ Президента України від 10.12.2008 р. № 1153/2008. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008#Text>.

204. Про Порядок представлення до нагородження та вручення державних нагород України: Указ президента України від 19.02.2003 р. №138/2003. *Верховна*

Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138/2003#Text>.

205. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

206. Про речове забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України та Державної спеціальної служби транспорту: Наказ Міністерства оборони України від 29.04.2016 р. № 232. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0767-16#Text>

207. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»: Указ Президента України від 14.04.2014 р. № 405/2014. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text>

208. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку»: Указ Президента України від 02.06.2021 р. № 225/2021. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text>

209. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України: Указ Президента України від 17.09.2021 р. № 473/2021. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#Text>

210. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. №121\2021. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

211. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 квітня 2018 року «Про широкомасштабну антитерористичну операцію в Донецькій та Луганській областях»: Указ Президента України від 30.04.2018 р. № 116/2018.

Верховна Рада України офіційний сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/116/2018#Text>.

212. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 2 вересня 2015 року «Про нову редакцію Воєнної доктрини України»: Указ Президента України від 24.09.2015 р. № 555/2015. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555/2015#Text>.

213. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень»: Указ Президента України від 06.06.2016 р. № 240/2016. (втратив чинність). *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#Text>

214. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України»: Указ Президента України від 14.03.2016 р. № 92/2016. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/92/2016#Text>.

215. Про рішення Ради національної безпеки та оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. № 287/2015. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Text>

216. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991 р. № 2011-ХІІ. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text>

217. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 548-ХІV. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.

218. Про Стратегія сталого розвитку «Україна-2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. *Верховна Рада України офіційний сайт.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text>

219. Про схвалення державної Стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки: Розпорядження Кабінету

Міністрів України від 12.08.2022 р. № 752-р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>.

220. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 р. № 1128-р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-%D1%80#Text>.

221. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 р. № 333-р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

222. Про схвалення Національної стратегії про створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text>

223. Про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 07.06.2017 р. № 390. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/390-2017-%D0%BF#Text>.

224. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.2019 р. № 722/2019. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>.

225. Про часткову мобілізацію: Указ Президента України від 17.03.2014 р. № 303/2014. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303/2014#Text>.

226. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 р. № 3551-ХІІ. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>

227. Прохоренко М. М. Система військового законодавства України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х., 2007. 20 с.

228. Публічна служба в Україні: концепція та практика регіональної кадрової політики: наук. розробка Сушинський О. І., Худоба О. В., Заяць Д. Д. та інші. К.: НАДУ, 2013. 64 с.

229. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. Вид. 9-е зі змін. Л.: Край, 2007. 188 с.

230. Реалізація гендерної політики на сучасному етапі розвитку суспільства: стан, проблеми, перспективи: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Хмельницький, 25 квітня 2018 року). Хмельницький: Видавництво НаДпсу, 2018. 336 с.

231. Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека». ООН. Резолюція. Міжнародний документ від 31.10.2000 р. *Національна соціальна сервісна служба України офіційний сайт*. URL: <https://nssu.gov.ua/genderna-rivnist/rezolyuciya-radi-bezpeki-oon-1325>

232. Риндюк В. І., Гришко О. М., Система права та законодавства: до питання співвідношення понять: *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, 2022. № 1. С. 36–41.

233. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 93 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) [...] від 27 травня 1999 року (справа щодо стажу наукової роботи): Рішення Конституційного Суду України від 19.06.2001 № 9-рп/2001. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-01#Text>

234. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень другого речення частини сьомої статті 43, першого речення частини першої статті 54 Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»: Рішення Конституційного Суду України від 20.12.2016 р. № 7-рп/2016. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-16#Text>

235. Рогач О. Я., Белов Д. М. Зміна сучасної парадигми українського права в умовах військової агресії з боку РФ: *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, 2022. Вип. 7. С. 136–140.
236. Рудомський Р. Спільні казарми для жінок та чоловіків: Чи згодні на це військовослужбовці української армії. *DEPO*, 2021. URL: <https://www.depo.ua/ukr/war/genderna-rivnist-v-armii-shcho-dumayut-viyskovi-pro-spilne-prozhivannya-u-kazarmakh-zhinok-z-cholovikami-202106231336510>
237. Рунова Н. Публічна служба в Україні: проблеми дефініції. *Публічне право*, 2012. № 3 (7). С. 269–274.
238. Сахній А. В. Питання становлення і розвитку військового права в Україні. «Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України»: Збірка тез доповідей учасників круглого столу: (25 травня 2021 року). За заг. ред. І. В. Толока. К., 2021. С. 59–62.
239. Сахній А. В. Правовий аналіз еволюції поняття та змісту військової служби. *Юридичний науковий електронний журнал*, 2023. № 2. С. 374–378.
240. Сахній А. В. Правовий статус військовослужбовця. *Перспективні напрямки розвитку юридичної науки у 21-му сторіччі*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 14–15 червня 2022 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2022.
241. Сахній А. В. Правові норми як елемент механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні. Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 57–58.
242. Сахній А. В. Розвиток національного законодавства щодо забезпечення гендерної рівності під час проходження військової служби. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2022. Вип. 5. С. 113–122.
243. Сахній А. В. Удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців-жінок. *Науковий вісник публічного та приватного права*, 2022. Вип. 6. С. 154–163.

244. Селіванов А. О. Становлення судової влади на шляху побудови правової держави. Організація судової влади в Україні: перший аналіз нормативного змісту Закону України «Про судоустрій України». К., 2002.

245. Сердюк І. А. Акт безпосередньої реалізації норми права: Поняття, особливості та види. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*, 2016. № 2. С. 22–28.

246. Сірко В. С. Забезпечити жінок, які несуть службу в Збройних Силах України, необхідними засобами гігієни та створити відповідний орган, який займатиметься гендерними питаннями у силових структурах: Петиція № 22/168516-еп. *Офіційне Інтернет-представництво Президента України*. URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/168516>

247. Словник гендерних термінів. Укладач З. В. Шевченко. Черкаси: видавець Чабаненко Ю., 2016. 336 с.

248. Словник української мови. URL: <https://slovnuk.ua>

249. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980.

250. Служба за контрактом. «Військова служба за контрактом». *Міністерство оборони України офіційний сайт*. URL: <https://www.mil.gov.ua/contract>

251. Сорока Л. В. Цифрове насильство щодо жінок і дівчат. Гендерна політика в умовах воєнного стану: правовий вимір : збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції 15 червня 2023 р. Науково-дослідний інститут публічного права. Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 175–178.

252. Стрельцов Є. Л. Правовідносини як предмет правової регламентації (галузевий погляд). Новітні кримінально-правові дослідження, 2019: альманах наукових досліджень. За ред. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко. Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2019. С. 4–10.

253. Стрельченко О. Г. Доктринальна характеристика публічної служби в Україні: Поняття та класифікація. *Філософські та методологічні проблеми права*, 2019. № 1 (17).

254. Сурай І. Публічна служба України: інституціональний підхід. *Науковий вісник: державне управління*, 2021. № 2 (8). С. 111–132.
255. Тараханович Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*, 2009. №4. С. 10–14.
256. Теорія держави і права. За ред. Ю. А. Ведерніков. 3-є вид. перероб. і доп. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. Ліра ЛТД. 480 с.
257. Ткаченко І. Поняття, зміст та структура правовідносин у сфері соціального захисту громадян: *Вісник АПСВТ*, 2020. № 3-4. С. 62–69.
258. Тюрін С. С. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України: дис... канд. юрид. наук: 12.00.07. Х., 2002. 196 с.
259. Тютюнник В. П., Горовенко І. К. Законодавство у сфері оборони України: стан, проблеми та шляхи реформування. *Наука і оборона*, 2018. № 1. С. 18–22.
260. У МВС розповіли, скільки українців виїхали за кордон та який відсоток серед них чоловіки. *TCH*, 2022. URL: <https://tsn.ua/ato/u-mvs-rozpovili-skilki-ukrayinciv-viyihali-za-kordon-ta-yakiy-vidsotok-sered-nih-ce-choloviki-2125153.html>
261. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Міжнародний документ від 27.06.2014 р. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
262. Федченко А. Комунікаційниця, етнофотографка та співачка. Три історії жінок із тероборони. *Suspilne.media*, 2022. URL: <https://suspilne.media/213301-komunikacijnica-etnofotografka-ta-spivacka-tri-istorii-zinok-iz-teroboroni/>
263. Форос Г. В. Нормативно-правове забезпечення роботи з персоналом. Одеський державний університет внутрішніх справ, 2016. 16 с.
264. Фролков М. В. Поняття та особливості адміністративно-правового забезпечення захисту прав споживачів. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*, 2013. № 26. С. 547–555.
265. Харитонова О. І. Адміністративно-правові відносини (проблеми теорії). Одеса, 2004. 328 с.

266. Хом'яченко С. І. Особливості механізму адміністративно-правового регулювання цивільної авіації. *Юридичний вісник*, 2014. № 2 (31). С. 11–13.
267. Хонкелдієва К. Р., Султанова Н. О. Гендерна рівність як цінність права. *International Journal of Formal Education*, 2023. Volume: 2 Issue: 3. URL: <http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/download/650/553>
268. Циганок С. В. Поняття і зміст адміністративно-правового забезпечення діяльності прокуратури України. *Адміністративне право і процес*, 2018. 11\2018. С. 135-139.
269. Чернишева В. Ю. Військовий облік жінок в Україні: адміністративно-правовий аспект. *Науковий журнал «Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління»*, 2022. Том 33(72). № 4. С. 149–153.
270. Чеховська М. М., Кирилюк О. С. Гендерна рівність в системі охорони праці в Україні: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Харків: Національний університет цивільного захисту України, 2021. 382 с.
271. Чорна А. М. До проблеми визначення поняття адміністративно-правового забезпечення прав суб'єктів підприємницької діяльності у сфері оподаткування. *Правова позиція*, 2020. № 3 (28). С. 66–70.
272. Шопіна І. М. Феномен адміністративно-правового забезпечення в адміністративному праві України. *Наука і правоохорона*, 2018. № 4. С. 141–145.
273. Шопіна І. Правовий статус членів добровільних формувань територіальних громад: матеріали Міжнародного науково-практичного онлайн семінару. Кривий Ріг, 2022. С. 495–496.
274. Шульгін В. В. Реалізація військового законодавства України: Теоретико-правові аспекти: дис. ...канд. юрид. наук. Київ, 2017. с. 285.
275. Щодо поширення КЗпП на військовослужбовців: Лист Міністерства соціальної політики України від 24.07.2013 р. № 774/13/84-13. *Верховна Рада України офіційний сайт*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0774739-13#Text>
276. Європейська соціальна хартія (переглянута): Міжнародний документ Ради Європи від 03.05.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*, 2007. № 51. 2096 с.

277. Єрмолаєва Т. В. Гендерні стереотипи у сучасному українському суспільстві. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*, 2017. № 1(13). С. 92–96.

278. Яцевський В. Демографічні чинники післявоєнного відновлення нашої країни. *Газета Верховної Ради України «Голос України»*, 2022 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/364400>

279. Army extends timeline for postpartum Soldiers to meet body fat standards. *JBSA News*, 2021. URL: <https://www.jbsa.mil/News/News/Article/2545002/army-extends-timeline-for-postpartum-soldiers-to-meet-body-fat-standards/>

280. Army Regulation 608-10 (Child Development Services). *Headquarters Department of the Army Washington*, 2017. URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/ARN3218_AR608-10_Web_FINAL.pdf

281. Army Regulations. *Army Pentagon*, 2023. URL: <https://armypubs.army.mil/ProductMaps/PubForm/AR.aspx>

282. Baldor, Lolita C. Army eases fitness test standards for women older troops. *U.S. News & World Report L.P.*, 2022. URL: <https://www.usnews.com/news/politics/articles/2022-03-23/army-eases-fitness-test-standards-for-women-older-troops>

283. Beynon, Steve. Nearly half of female soldiers still failing new army fitness test while males pass easily. *Military.com Network*, 2021. URL: <https://www.military.com/daily-news/2021/05/10/nearly-half-of-female-soldiers-still-failing-new-army-fitness-test-while-males-pass-easily.html>

284. Cohen Rachel S. Can space force be the first military branch built for women. *Air & Space Forces Magazine*, 2020. URL: <https://www.airforcemag.com/can-space-force-be-the-first-military-branch-built-for-women>

285. Demographics profile. *Militaryonesource*, 2020. URL: <https://www.militaryonesource.mil/data-research-and-statistics/military-community-demographics/2020-demographics-profile>

286. DeSimone, Danielle. Over 200 Years of Service: The History of Women in the U.S. Military. *USO*, 2023. URL: <https://www.uso.org/stories/3005-over-200-years-of-service-the-history-of-women-in-the-us-military>

287. Fallert, Nicole. U.S. Army Eases Body Fat Rules for Postpartum Soldiers Amid Debate on Women in Military. *Newsweek Digital LLC*, 2021. URL: <https://www.newsweek.com/us-army-eases-body-fat-rules-postpartum-soldiers-amid-debate-women-military-1577600>

288. Gender Equality Strategy 2018-2023 under Equality Strategy 2018-2023. *Council of Europe*, 2018. URL: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/gender-equality-strategy>

289. IMS Office of the Gender Advisor. *NATO*, 2023. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_101372.htm

290. Kam, Wright. NATO's Adoption of UNSCR 1325 on Women, Peace and Security: Making the Agenda a Reality. *International Political Science Review*, 2016, 37(3), pp. 350-361.

291. Memorandum for see distribution subject: Army Directive 2022-06 (Parenthood, Pregnancy, and Postpartum). *Secretary of the Army Washington*, 2022. URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/ARN35255-ARMY_DIR_2022-06-000-WEB-1.pdf

292. Myskiv, L. and Oksin, V. Analysis of contemporary challenges in assisting and protecting women when achieving global gender equity. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2023. No. 6.

293. Myskiv, L. and Oksin, V. States' experiences in assisting women affected by violence during armed conflict. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 2023. No. 5.

294. National Defense Strategy of the United States of America. *An official website of the United States Government*, 2022. URL: <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>

295. National Military Strategy. *The Joint Staff U.S.*, 2018. URL: https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/nms/NMS2018%20Overview.pdf?ver=0ERVYfgg1p-jtlK_kYsZHQ%3D%3D

296. National Security Strategy and Strategy Defence and Security Review 2015. *United Kingdom*, 2015. URL: <https://assets.publishing.service.gov.uk/government/>

uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf

297. Procedures for Military Personnel Assignments. Department of Defense Instruction (DoDI) 1315.18 28, 2015, incorporating Change 3, effective 24 June 2019. URL: <https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/DD/issuances/dodi/131518p.pdf>

298. Soroka, L., Danylenko, A., Sokiran, M., Levchenko, D., & Zubko, O. Public-private collaboration for national security: challenges and opportunities. *Amazonia Investiga*, 2023. 12(70), 43-50. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.4>.

299. The Army Body Composition Program. Army Regulation 600–9. *Headquarters Department of the Army Washington, DC*, 2019. URL: https://armypubs.army.mil/epubs/DR_pubs/DR_a/pdf/web/ARN7779_AR600-9_FINAL.pdf

300. United States Code. *Office of the Law Revision Counsel of the United States House*, 2023. URL: <https://uscode.house.gov/browse/prelim@title10/subtitleA&edition=prelim>

301. Women infographics. *Department of Defense Office for Diversity*, 2022. URL: https://diversity.defense.gov/Portals/51/Images/Women%20Infographic_2022.pdf?ver=uhaWt04gv3bdYGQo3RMJIg%3D%3D

302. 2024: Military Strength Ranking. *Global firepower*, 2022. URL: <https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Сахній А.В. Умови інтегрування та сприяння гендерній рівності під час проходження військової служби. *Честь і закон*. 2021. № 4(79). С. 75–82.
2. Сахній А.В. Розвиток національного законодавства щодо забезпечення гендерної рівності під час проходження військової служби. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 5. С. 113–122. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.5.19>
3. Сахній А.В. Удосконалення нормативно-правового забезпечення соціального захисту військовослужбовців-жінок. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Вип. 6. С. 154–163. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.6.27>
4. Сахній А.В. Правовий аналіз еволюції поняття та змісту військової служби. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 374–378. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/88>
5. Сахній А. Гендерний аспект у забезпеченні військово-патріотичного виховання молоді. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 115–120. DOI: <https://doi.org/10.32782/pdu.2023.4.16>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Сахній А.В. Питання становлення і розвитку військового права в Україні. *Наука права національної безпеки і військового права в умовах реформування системи освіти і науки України: збірка тез доповідей учасників круглого столу* (м. Київ, 25 травня 2021 року). К., 2021. С. 59–62.
7. Сахній А.В. Правові норми як елемент механізму реалізації адміністративно-правового забезпечення проходження жінками військової служби в Україні. *Науково-практичні засади розвитку наукової думки на сучасному етапі*

державотворення: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22–23 вересня 2021 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2021. С. 57–58.

Проект

**Указ
Президента України****Про внесення змін до деяких Указів Президента України щодо
оптимізації окремих аспектів формування та реалізації державної політики у
сферах національної безпеки і оборони**

У зв'язку з постійною еволюцією викликів та завдань у галузі національної безпеки та оборони, а також для врахування гендерних аспектів в цих стратегічних сферах:

1. Внести до Указів Президента України такі зміни:

1) в Указі Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»»:

пункт 10 статті 60 викласти у такій редакції:

«ефективного впровадження державної політики забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків з метою поліпшення їх становища»;

2) в Указі Президента України від 17 вересня 2021 року №473/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року "Про Стратегічний оборонний бюлетень України"»:

Очікувані результати щодо виконання «Завдання 2.3.» викласти у такій редакції:

«запроваджено людиноцентричний підхід до управління кар'єрою військовослужбовця, що гарантує рівні права та можливості кожного військовослужбовця, незалежно від статі, з урахуванням їх освіти, професійного розвитку, стану здоров'я та певних індивідуальних особливостей, впроваджено принцип меритократичності під час просування по службі військовослужбовців, присвоєння їм військових звань та призначення на вищі посади.»;

додати до переліку «Завдання 2.3.» пункти такого змісту:

«2.3.4. Упровадження оновленої та якісної мотиваційної системи, в тому числі матеріального та компенсаційного характеру, для військовослужбовців, які під час проходження військової служби демонструють не лише оволодіння навиками професійної компетентності, наслідком чого є кар'єрне зростання, а й ініціативність в реалізації програм інтегрування гендерної політики та патріотичного виховання»;

«2.3.5. Створення сприятливих умов для проходження військової служби військовослужбовцям, які мають малолітніх дітей.»;

Очікувані результати щодо виконання «Завдання 4.6.» викласти у такій редакції:

«створено систему медичного забезпечення Збройних Сил України, яка урахує особливості біологічних процесів жінок та чоловіків, підвищено рівень міжвідомчої координації діяльності медичних служб сил оборони в єдиному медичному просторі, нарощено спроможності сил і засобів медичного забезпечення».

2. Цей Указ набирає чинності з дня його опублікування.

Президент України

В. ЗЕЛЕНСЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

Сергій КОРОЄД

«15» січня 2024 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження
Сахній Аліни Віталіївни на тему: «Адміністративно-правове забезпечення
проходження військової служби жінками в Україні», поданого на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право» у науково-дослідну
діяльність Науково-дослідного інституту публічного права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Сахній Аліни Віталіївни на тему: «Адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками в Україні» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються у науково-дослідній діяльності наукових відділів Науково-дослідного інституту публічного права під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками в Україні, та використовуються Інститутом в межах реалізації науково-дослідної теми «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації №0120U105390).

Використання результатів дисертації сприятиме активізації та підвищенню

ефективності наукової роботи працівників відділів та аспірантів Науково-дослідного інституту публічного права.

ВИСНОВОК

Результати дисертації Сахній Аліни Віталіївни на тему: «Адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками в Україні» вважати впровадженими у науково-дослідну діяльність Науково-дослідного інституту публічного права, під час проведення загальнотеоретичних і галузевих досліджень, спрямованих на вирішення теоретико-методологічних проблем адміністративно-правового забезпечення проходження військової служби жінками в Україні.

Голова комісії:

Юрій ГАРУСТ

Члени комісії:

Лариса СОРОКА

Ксенія КУРКОВА

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. Президента Науково-дослідного
інституту публічного права,
доктор юридичних наук, професор

 Сергій КОРОЄД
«15» січня 2024 р.

**упровадження результатів дисертаційного дослідження
Сахній Аліни Віталіївни на тему: «Адміністративно-правове
забезпечення проходження військової служби жінками в Україні»,
поданого на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності
081«Право» в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного
права**

Комісія в складі: заступника директора Інституту з наукової роботи, доктора юридичних наук, професора (голова комісії) Гаруста Юрія Віталійовича (голова комісії), завідувача відділу докторантури і аспірантури, доктора юридичних наук, професора Сороки Лариси Володимирівни, завідувача відділу науково-правових експертиз та законопроектних робіт, доктора юридичних наук, професора Куркової Ксенії Миколаївни, склала цей акт про те, що матеріали дисертації Сахній Аліни Віталіївни на тему: «Адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками в Україні» (на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 081«Право») мають необхідний теоретичний, методологічний рівень і практичну значимість та використовуються в освітньому процесі. Під час обговорення наданих матеріалів комісією було констатовано, що окремі положення дослідження було використано при розробленні лекційних курсів з дисципліни, яка викладається у Науково-дослідному інституті публічного права, а саме «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми», при підготовці відповідних підручників, навчальних посібників, а також у контексті інших дисциплін, які викладаються в Інституті. Лекційний курс окремих тем навчальних дисциплін увібрав положення цього дисертаційного дослідження.

ВИСНОВОК:

результати дисертаційного дослідження на тему: «Адміністративно-правове забезпечення проходження військової служби жінками в Україні» Сахній Аліни Віталіївни вважати впровадженими в освітній процес Науково-дослідного інституту публічного права з дисципліни «Адміністративне право та процес: доктринальні та практичні проблеми».

Голова комісії:**Юрій ГАРУСТ****Члени комісії:****Лариса СОРОКА****Ксенія КУРКОВА**